

UiO : Det juridiske fakultet

Skjønnheten og Udyret

En kriminologisk studie av tiltaltes utseende og rettssikkerhet

Pixabay / Creative Commons

Sophie Sørensen

Masteroppgave i kriminologi

Institutt for kriminologi og rettssosiologi

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2024

Antall ord: 40,608

«Og jeg tenker sånn at når det kommer inn en nydelig norsk jente som ser ut som har rømt fra en Tine-reklame og er fornærmet i en sak hvor det sitter en skjeggete innvandrer, så har man en oppoverbakke. Du har han utenlandske dyret som besudler det norske naturproduktet, ikke sant?»

Sammendrag

Tittel: Skjønnheten og Udyret: En kriminologisk studie av tiltaltes utseende og rettssikkerhet

Forfatter: Sophie Sørensen

Veileder: Silje Anderdal Bakken

Levert ved: Institutt for kriminologi og rettssosiologi (IKRS) ved Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo

Vår 2024

Du har kanskje hørt uttrykket «pretty privilege» før? Attraktive mennesker blir nemlig ofte oppfattet som bedre mennesker enn de som er mindre attraktive, noe som fører til at de nyter godt av sosiale privilegier på tvers av samfunnet. Man skulle kanskje tro at slike skjønnhetsstereotyper er irrelevante i rettssystemet, som tross alt er forpliktet til å behandle alle borgere likt uavhengig av utseende. Likevel viser forskning at politiet forskjellsbehandler borgere på basis av deres kjønn, etniske bakgrunn og utseende, noe som peker på muligheten for at de samme prosessene opererer i rettssystemet. Denne oppgaven dykker derfor inn i denne problematikken, og ser på hvilken rolle tiltaltes utseende spiller i rettssystemet med fokus på attraktivitet, hvordan rettsaktører manøvrerer dette og implikasjonene disse prosessene kan medføre for tiltaltes rettssikkerhet. Disse forskningsspørsmålene har blitt belyst gjennom seks intervjuer med forsvarere og dommere som er aktive i sine roller, og har viet informasjonsrike og ikke minst oppsiktsvekkende innsikter og erfaringer fra dagens rettspraksis. Funnene som har blitt avdekket er analysert gjennom en integrert forståelse av Bourdieu, Goffman og Durkheim, som stiller seg kritisk til om sann rettferdighet er oppnåelig. Formålet med denne studien har vært å undersøke om tiltaltes utseende har en tilsvarende betydning i rettssystemet som ellers i samfunnet, noe som i det tilfellet vil peke mot at rettferdigheten ikke er like blind som den forventes å være.

Funnene viser tydelig at tiltaltes utseende spiller en rolle. Selv om den generelle tilliten til domstolene er høy blant befolkningen, blir dommere påvirket av de samme fordommene som finnes i resten av samfunnet. Dette inkluderer forventninger om at attraktive individer er bedre mennesker, noe som kan føre til at attraktive tiltalte oppfattes som mindre sannsynlige lovbrystere og opplever derfor ofte mildere behandling i retten. Skjønnhetsidealene varierer mellom kjønnene, idet kriminalitet vanligvis fremstilles som en maskulin handling. Kvinnelige tiltalte som fremstår som feminine kan derfor ha en fordelaktig posisjon, en effekt som kan forsterkes dersom de er pene. Menn kan imidlertid også oppleve fordeler dersom de er kjekke, selv om de

samtidig risikerer å bekrefte fordommer om lovbrøyttere, spesielt hvis de er høye, sterke eller mørkhudede. Både menn og kvinner konfronteres likevel av kulturelle begrensninger ved skjønnhetens fordeler, ettersom dommere kan stille seg kritiske til hvorfor attraktive individer alltid skal slippe billig unna og oppleve sosiale privilegier. Som følge av en bevissthet om disse normene, tilpasser forsvarere sine klienters utseende som en strategisk del av forsvarssaken. Dette må forstås i lys av fornærmedes utseende og offerstatus, noe som kan påvirke om den tiltalte står frem som en trolig gjerningsperson. Disse sosiale prosessene blir ekstra synlige gitt at dommerpanelet ofte består av etniske nordmenn fra privilegerte bakgrunner, som kan vise antydninger til å sympatisere mer med etnisk norske og attraktive tiltalte.

Med belegg i disse funnene, har diskusjonen tatt et kritisk standpunkt til de menneskelige prosessene i rettsalen. Selv om dommere skal vurdere om tiltalte er skyldig basert på bevisenes styrke og kvalitet, er dommere helt vanlige mennesker og medlemmer av det øvrige samfunnet. Derfor sniker samfunnets fordommer seg inn i rettsalen gjennom deres kropp og sinn, noe som kommer til uttrykk gjennom skjønnsutøvelsen. På denne måten blir rettsalen en scene for konflikt mellom de involverte partene, som bruker sitt utseende strategisk for å kommunisere sin troverdighet. Selv om skjønnhet spiller en rolle, er det ikke klart hva aktørene legger i dette begrepet, men skjønnhetsnormene kommer tydeligere til syne når de blir utfordret. For å dra nytte av disse paradoksale skjønnhetsidealene, bruker forsvarerne sine klienters utseende bevisst som en forsvarsstrategi. De oppfordrer tiltalte til å tilpasse sin fremtoning gjennom ulike ressurser, selv om det ikke er gitt at alle tiltalte har ressursene til å møte disse standardene. Dette legger til grunn en urettferdig situasjon, da dommere ser ut til å oppfatte visse utseender som mer smakfulle enn andre. Selv om loven skal forhindre maktmisbruk, blir loven selv et redskap for å reprodusere eksisterende ulikheter i samfunnet, da attraktive tiltalte opplever bedre juridiske betingelser enn kulturelt forventede lovbrøyttere.

Det later derfor til at sann rettferdighet ikke er stort mer enn en eventyrlig myte, da dommene som avsies i rettsalen virker å være skrevet med samme penn som tegner samfunnets urettferdigheter. Dette understreker behovet for en større bevissthet rundt tiltaltes utseende, og det er mitt håp at denne oppgaven vil inspirere til videre forskning på dette temaet.

Forord

Det føles helt uvirkelig å endelig skulle levere en oppgave jeg har viet livet mitt til det siste året. Når jeg ser tilbake på året som har gått, minner det om en berg-og-dal-bane fylt med ulike følelser. Det vanskeligste har nok vært å måtte gå glipp av hyggelige ting jeg ville gjøre og mennesker jeg ville tilbringe tid med. Samtidig har det vært mange oppturer, der jeg virkelig har utfordret meg selv, opplevd mestring og funnet glede i skriveprosessen. Selv om jeg har blandede følelser om å levere masteroppgaven, er det uten tvil deilig å tenke på den lange sommerferien som venter meg.

Før jeg omsider lagrer dette dokumentet for én siste gang, er det flere fantastiske mennesker som fortjener en stor takk.

Tusen takk til min dyktige og herlige veileder, Silje! Tusen takk for spennende innspill og råd, og ikke minst for omsorg og støtte gjennom hele prosessen. Verken dette året eller denne oppgaven hadde vært det samme uten deg som veileder!

Tusen takk til mine deltakere for spennende samtaler! Det er deres erfaringer og deltakelse som har gitt meg muligheten til å skrive om et tema jeg brenner for og som dessuten er sårt savnet i norsk kriminologi.

Tusen takk til Stine for støtte, råd og samhold gjennom både latter og tårer! Du har vært en så stor støttespiller for meg gjennom dette året.

Og til sist – tusen takk til min herlige familie og tålmodige kjæreste som ikke har hørt om noe annet enn oppgaven i ett år! Jeg setter så stor pris på all støtte, omsorg og kjærighet dere har vist meg.

Tusen takk for at dere har støttet meg gjennom tykt og tynt!

INNHALDSFORTEGNELSE

1	INNLEDNING	1
1.1	FORSKNINGSSPØRSMÅL	3
1.2	OPPGAVENS STRUKTUR.....	4
2	BAKGRUNN	7
2.1	RETTSIKKERHET, DOMMERSKJØNN OG STRAFFERETTPOLITIKK	7
2.2	SKJØNNHET OG SKJØNNHETS PRIVILEGIER	9
2.3	TIDLIGERE FORSKNING	11
2.4	GJERNINGSPERSONER OG UTSEENDE.....	13
2.5	FORDOMMER OG STEREOTYPIER	15
3	TEORETISK RAMMEVERK	16
3.1	BOURDIEU.....	16
3.1.1	<i>Teoretisk prosjekt</i>	16
3.1.2	<i>Kapital</i>	17
3.1.2.1	Økonomisk, kulturell og sosial kapital	18
3.1.2.2	Seksuell, feminin og maskulin kapital	18
3.1.3	<i>Sosiale felt</i>	20
3.1.4	<i>Habitus</i>	21
3.1.5	<i>Symbolsk kapital, makt og vold</i>	22
3.1.6	<i>Kort om kritikk</i>	23
3.2	GOFFMANS DRAMATURGI	24
3.3	DURKHEIMS KOLLEKTIVE BEVISSTHET OG STRAFF	26
4	METODE	28
4.1	DATAINNSAMLING	28
4.1.1	<i>Utvalgsgruppe og rekruttering</i>	28
4.1.2	<i>Dybdeintervju og intervjuguide</i>	30
4.1.3	<i>Gjennomføring</i>	31
4.2	TEMATISK ANALYSE	32
4.2.1	<i>Transkripsjon og kjennskap</i>	32
4.2.2	<i>Koding</i>	33
4.2.3	<i>Utvikling av temaer</i>	34
4.2.4	<i>Øvrige analytiske steg</i>	34
4.3	FORSKNINGSETIKK.....	35
4.3.1	<i>Informert samtykke</i>	35
4.3.2	<i>Anonymitet</i>	36
4.3.3	<i>Konfidensialitet og taushetsplikt</i>	37
4.4	METODISKE REFLEKSJONER	38
4.4.1	<i>Styrker og svakheter</i>	38

4.4.2	<i>Fokusgruppediskusjon</i>	40
5	ANALYSEKAPITTEL I: HVILKEN BETYDNING HAR UTSEENDE I RETTSSYSTEMET?	42
5.1	ET EDELT SYSTEM?	42
5.2	«FORDOMMER OG LIVSERFARING ER EGENTLIG SAMME SAK»	45
5.3	«HVIS DU ER TILTALT FOR Å VÆRE EN SEBRA OG DU ER STRIPETE, SÅ SLITER DU»	50
6	ANALYSEKAPITTEL II: HVA ER SKJØNNHET?	54
6.1	«SAMME PARAMETERNE SOM ELLERS I SAMFUNNET»	54
6.2	«KANSKJE JENTER HAR EN BITTELITEN FORDEL»	60
6.3	HØY, MØRK OG KJEKK?	63
6.4	JANTELOVEN: «HVORFOR SKAL ALLTID DE SOM ALLEREDE TILSYNELATENDE HAR ET BRA LIV OG SER BRA UT SLIPPE UNNA?»	69
7	ANALYSEKAPITTEL III: ET SPILL FOR RETTFERDIGHET	75
7.1	LAGKAMERATEN	75
7.2	MØTSPILLEREN	79
7.2.1	<i>Det ideelle offeret</i>	80
7.2.2	<i>Det ikke-ideelle offeret</i>	82
7.3	DOMMERNE	86
8	DISKUSJON: RETTFERDIGHETENS TEATER	90
8.1	RETTSSCENEN	91
8.2	DET NORSKE SKJØNNHETSMANUSET	96
8.3	PRØVEROMMET	98
8.4	MAKTENS REGI	103
8.5	ET KRITISK SPEILBILDE	106
9	KONKLUSJON	110
	LITTERATURLISTE	113
	VEDLEGG	130
	GODKJENNELSE FRA SIKT 17. JULI	130
	GODKJENNELSE FRA SIKT 22. SEPTEMBER (OPPDATERT)	131
	INFORMASJONSSKRIV TIL FORSVARERE	132
	INFORMASJONSSKRIV TIL DOMMERE	134
	INTERVJUGUIDE TIL FORSVARERE #1	136
	INTERVJUGUIDE TIL FORSVARERE #2	138
	INTERVJUGUIDE TIL DOMMERE #1	140
	INTERVJUGUIDE TIL DOMMERE #2	143
	INFORMASJONSSKRIV TIL FOKUSGRUPPE	145
	INTERVJUGUIDE TIL FOKUSGRUPPE	148

1 Innledning

Det velkjente franske folkeeventyret *Skjønnheten og Udyret* forteller historien om en vakker kvinne som forelsker seg i et udyr, og bærer med seg budskapet om at det er hvem man er på innsiden som teller. Dette narrative grunnlaget er mer enn en romantisk fortelling, men tjener også som en moralpreken om at alle bør behandles likt uavhengig av utseende. Denne folkelige visdommen finner uttrykk i Grunnloven § 98 første ledd, som taler varmt for at «[a]lle er like for loven». Dette fastsetter likhetsprinsippet, som skal sikre at lover gjelder likt for alle og at alle har krav på samme behandling av domstolene (Gisle, 2022). Selv om det er bevisene i saken som skal avgjøre om tiltalte straffes, har norske domstoler stort rom til å utøve skjønn, noe som gir dommerne mulighet til å foreta individuelle og subjektive avveininger innenfor lovens rammer (Nadim, 2014, s. 26; Boe, 2012, s. 33). Som et grunnleggende rettssikkerhetsprinsipp stiller likhetsprinsippet dermed krav til domstolene om at ingen borgere skal utsettes for diskriminering eller privilegiering på grunnlag av bakgrunn, sosial status, eller andre personlige egenskaper (Prop. 81 L (2016–2017), s. 35). Dette idealet kommer til liv gjennom Fru Justitia, den allegoriske rettferdighetsgudinnen som siden renessansen er blitt avbildet som en kvinne med slør for øynene, en vekt i den ene hånden og et sverd i den andre (Lindhagen, 2024). Gjennom sløret skal likhetsprinsippet beskyttes, slik at rettferdighetens øyne forblir blinde for partenes utseende for å sikre en upartisk rettsprosess.

Dette bringer tankene til ordtaket «ikke døm boken etter omslaget», som bærer på en tidløs visdom om farene ved å felle en dom basert på overfladiske førsteinntrykk. Denne advarselen speiler sannheten om at utseende ofte blir feiltolket som et vindu til sjelen (Etkoff, 1999, s. 7). Ideen om at fysisk skjønnhet gjenspeiler indre egenskaper har historiske røtter som strekker seg tilbake til antikkens tid og springer ut av den religiøse ontologiske forståelsen av at skjønnhet er en hellig egenskap (Langlois et al., 2000, s. 390; Etkoff, 1999, s. 41). Derfor var det rådende synet på denne tiden at en ondskapsfull sjel sjelden huser seg i en vakker kropp, da stygghet ble oppfattet som et tegn på det onde, gale og farlige gjennom stigmatiske merker på kroppen som en form for straff fra Gud (Etkoff, 1999, s. 41). Dette synet antok en sekulær undertone og levde i sitt beste velvære på 1800-tallet, da Cesare Lombroso hevdet at kriminelle individer kan identifiseres gjennom genetiske defekter som kommer til uttrykk gjennom kroppen (Ramsland, 2009, s. 70). Etter at Lombroso tolket soldaters tatoveringer som bevis på deres uærlighet, søkte han etter andre konsistente spor av kriminell karakter gjennom fysiske abnormiteter (Ramsland, 2009, s. 70). Dette resulterte i en liste over fysiologiske egenskaper som antydte en

tilbakevending til ape-liknende aner, som han betegnet som stigmatiske merker på kroppen som bevis på kriminell tilbøyelighet (Ramsland, 2009, s. 70). Disse undersøkelsene førte til en idé om at det man ser er det man får, slik at «[m]an kunne fortelle, *bare ved å se på dem*, hvilke menn som var av den høyere og hvilke den lavere orden» (Ramsland, 2009, s. 71; Rennie, 1978, s. 61, utheving i original). Denne forskningen har ført til at Lombroso har oppnådd status som faren av moderne kriminologi, ettersom han var en pioner i å anvende vitenskapelige metoder for å studere kriminalitet og lovbrytere (Brookes, 2023; Lomell, 2020). Selv om hans påstander er kritikkverdige og metodikken tvilsom i henhold til moderne vitenskapelige standarder, er det samtidig beklagelig at temaet i etterkant ikke har fått større vitenskapelig oppmerksomhet i norsk kriminologi.

Selv om Lombrosos oppfatning av lovbrytere som primitive villmenn fra etniske minoritetsgrupper har blitt tilbakevist (Lombroso et al., 2006, s. 91), finnes det tydelige paralleller mellom hans synspunkter og vestlige mediefremstillinger av lovbrytere i dag. Gjennom mediene blir lovbrytere fremstilt som «folkedjelver» som truer samfunnets konsensuelle verdier og interesser, noe som bidrar til at det dominerende kulturelle narrative som former den offentlige fantasien om lovbrytere retter seg mot innvandrere, flyktninger og etniske minoriteter (Cohen, 2011, s. 1; Jewkes, 2015, s. 82; Hayes & Luther, 2018, s. 85). Slike vestlige fremstillinger bygger på etniske stereotyper, som fører til at mørkhudede individer ofte blir oppfattet som mer truende, voldelige og kriminelle (King & Wheelock, 2007; Peffley & Hurwitz, 1998). Disse medierte presentasjonene underbygger forestillingen om «den ideelle gjerningspersonen» som en fremmed mann fra fjerne strøk som nærmest er umenneskelig i sin natur (Christie, 1986, s. 26). Denne fremstillingen er en del av en kulturell dikotomi der den ideelle gjerningspersonen står i kontrast til «det ideelle offeret», som blir ansett som en sårbar og uskyldig person som må vernes av samfunnet (Christie, 1986, s. 19; Hayes & Luther, 2018, s. 125). Dette narrative normaliserer følgelig et stereotypisk bilde av hvem som er kriminelle, drevet av frykt for «den andre» (Hayes & Luther, s. 80). Dette legger ikke bare grunnlaget for feilinformasjon om lovbrytere, men kan også føre til raseprofilering og diskriminerende politikk innenfor strafferettssystemet, et fenomen som er veldokumentert i kriminologien (Hayes & Luther, 2018, s. 85).

I moderne tid blir fortsatt en persons utseende oppfattet som en pålitelig indikator på deres indre karakter og personlighet gjennom kulturelle stereotyper om kjønn, etnisitet og skjønnhet (Dion, et al., 1972, s. 285; Webster & Driskell, 1983, s. 144). Selv om man kanskje skulle tro at skjønnhet avhenger av øyet som ser, tilsier forskning heller at skjønnhet er definert av sosial konsensus

(Feingold, 1992, s. 304). Dette er trolig et resultat av globaliseringen av vestlige medierte fremstillinger, som har ført til at den globale skjønnhetsstandarden viser en preferanse for nordeuropeiske skjønnhetsidealer på tvers av samfunn og kulturer (Berry, 2019, 2–4, Yan & Bissel, 2014, s. 195). Samtidig fungerer sosioøkonomisk status som en determinant for skjønnhet gjennom kulturelt forbruk i form av skjønnhetsrelaterte produkter og tjenester, en trend som har fått særlige kostnader for kvinner (Rhode, 2010, s. 20–21). Det er vanlig å tilskrive individer som oppfyller disse skjønnhetsidealene positive egenskaper, mens de som ikke innfrir disse idealene i større grad blir assosiert med negative kvaliteter (Dion et al., 1972, s. 289). Dette legger grunnlaget for differensielle sosiale muligheter, med funn fra andre disipliner som antyder at attraktive individer nyter godt av positiv forskjellsbehandling i samfunnet, ofte kalt skjønnhetsprivilegier (Webster & Driskell, 1983, s. 162). Disse skjønnhetsprivilegiene inkluderer flere relasjoner (Huston, 1973), bedre karakterer på skolen (Clifford & Walster, 1973) og høyere inntekter (Hamermesh & Biddle, 1994). Dette illustrerer en kulturell tendens til å favorisere skjønnhet, et fenomen kjent som «halo-effekten» (Agthe et al., 2011, s. 1043). Selv om noen amerikanske studier har fanget opp dette temaet, er det fortsatt uklart hvorvidt skjønnhetsprivilegier får utslag på norske domstolers beslutninger. Samtidig viser forskning at politiets blick og skjønnsetøvelse fører til at borgere blir forskjellsbehandlet på basis av deres kjønn, etniske bakgrunn og utseende (Holmberg, 2014, s. 162), noe som gir grunnlag for å undersøke om de samme prosessene opererer i rettssystemet.

1.1 Forskningsspørsmål

Lovbrytere har lenge blitt romantisert, fra legendariske figurer som Robin Hood til den notoriske duoen Bonnie og Clyde. Dette fenomenet har fått et nytt liv i den moderne mediealderen, der attraktive lovbytere ofte er gjenstand for romantisering i populærkulturen. Et eksempel er Cameron Herrin, som ble en internett-sensasjon etter å ha begått uaktsomt bildrap på en mor og hennes datter. Mange unge jenter tok til hans forsvar på sosiale medier på grunn av hans utseende, til tross for at han ble dømt til 24 års fengsel. Denne trenden vekket min nysgjerrighet for hvordan slike avgjørelser blir fattet, og om norske domstoler er like objektive som de er forpliktet til når de står overfor attraktive tiltalte. Denne nysgjerrigheten førte til at jeg har stilt meg følgende forskningsspørsmål:

- *Hvilken rolle spiller tiltaltes utseende i det norske rettssystemet med fokus på attraktivitet?*

Samtidig har jeg følgende delproblemstillinger:

- *Hvordan manøvreres dette av rettsaktører i en strafferettssak?*
- *Hvilke implikasjoner kan disse prosessene ha for tiltaltes rettssikkerhet?*

Denne kvalitative studien retter et kriminologisk blikk på disse forskningsspørsmålene, som vil besvares gjennom empiriske dybdeintervjuer med forsvarere og dommere i det norske rettssystemet. Dette empiriske datamaterialet har avdekket perspektiver fra profesjonelle rettsaktører, som har delt sine refleksjoner og erfaringer om hvordan tiltaltes utseende påvirker dagens rettspraksis. Studien tar sikte på å forklare de nåværende strafferettslige forholdene fra et kritisk ståsted ved hjelp av teoretiske linser formet av Bourdieu, Goffman og Durkheim. Dette teoretiske rammeverket er valgt for å nærmere diskutere og forstå de større sosiale prosessene mellom rettsaktører i rettssalen, da rettssystemet tross alt er en menneskelig virksomhet. Denne tilnærmingen legger til rette for en kritisk studie av om utseende har en tilsvarende betydning i rettssalen som ellers i samfunnet, som således vil utfordre grunnleggende antakelser om rettferdighet i et rettssystem som et forpliktet til å behandle alle individer likt.

1.2 Oppgavens struktur

Denne oppgaven er strukturert i ni overordnede kapitler. I det påfølgende kapitlet følger *kapittel 2* med bakgrunn, som presenterer litteratur som danner rammene for oppgaven. Dette kapitlet ser først på rettssikkerhet, dommerskjønn og strafferettspolitik som gir en juridisk forståelse som er sentral for resten av oppgaven. Deretter blir skjønnhet definert, og ser på fordele og ulemper knyttet til dette. Den tredje delen gir en oversikt over eksisterende forskning på feltet som lener seg på amerikanske studier, noe som skyldes at det ikke ser ut til å finnes norske studier som har fokusert på betydningen av skjønnhet i rettssystemet. Den fjerde delen tar for seg kulturelle forestillinger om lovbrøtere og ofre, etterfulgt av den siste delen som redegjør for fordommer og stereotyper.

I *kapittel 3* fremlegges oppgavens teoretiske rammeverk. Dette kapitlet vil først gi en redegjørelse for Bourdieus teoretiske begreper, som vil benyttes i diskusjonen for å undersøke skjulte maktforhold i rettssalen. Deretter vil Goffmans dramaturgiske teori presenteres, som vil anvendes i diskusjonen for å se på hvordan rettsaktører spiller bestemte roller for å presentere seg på en positiv måte foran hverandre. Til slutt vil kapitlet beskrive Durkheims begreper om kollektiv bevissthet, strafferitualer og sosial solidaritet, som vil brukes i diskusjonen for å se på hvordan felles forståelser i samfunnet tilsynelatende endrer straffens funksjon. Dette teoretiske rammeverket legger til rette for en integrert og helhetlig tilnærming, som åpner for en kritisk diskusjon av de sosiale prosessene som utspiller seg i rettssalen.

Deretter vil *kapittel 4* presentere den metodiske fremgangsmåten for oppgaven. I dette kapitlet vil jeg først presentere valg tatt for å samle inn det empiriske datamaterialet bestående av dybdeintervjuer med forsvarere og dommere. Deretter vil jeg redegjøre for tematisk analyse som analysestrategien brukt for å analysere dataene. I den tredje delen vil jeg belyse etiske hensyn som jeg har tatt i løpet av forskningsprosjektet for å ivareta studiedeltakerne på en etisk forsvarlig måte. Til slutt vil jeg også gjøre rede for studiens styrker og svakheter, før jeg forklarer øvrige valg tatt under datainnsamlingen.

Kapittel 5, 6 og 7 består av oppgavens analysekapitler, som vil presentere funnene fra dybdeintervjuene. *Kapittel 5* tar for seg den overordnede betydningen av utseende i rettssystemet, som ser på forventninger om objektivitet, fordommer og troverdighet. *Kapittel 6* går nærmere inn på skjønnhetens rolle, og ser på hvilken betydning skjønnhet har i rettssalen i forbindelse med femininitet, maskulinitet, etnisitet og janteloven. *Kapittel 7* ser på hvordan de involverte partene forholder seg mer eller mindre bevisst til utseende, spesielt hvordan forsvarerne bruker klientenes utseende i forbindelse med fornærmede og dommerne.

I *kapittel 8* blir analysens funn diskutert gjennom Bourdieu, Goffmans og Durkheims teoretiske forståelser, som legger til rette for en kritisk diskusjon av om rettssystemet er like upartisk som likhetsprinsippet forespeiler. Den første delen utforsker rettssalen som felt og ser på hvordan menneskene får stor betydning for hvordan rettssaken utspiller seg. Den andre delen ser på norske skjønnhetsidealer i rettssalen med fokus på kulturelle begrensninger, før den tredje delen tar grundig for seg hvordan forsvarerne manøvrerer feltets skjønnhetsidealer for å presentere tiltalte på en positiv måte gjennom bruk av ulike ressurser. Deretter avdekker den fjerde delen

maktforholdene som påvirker rettssaken, før kapitlet ender med en kritisk selvrefleksjon rundt oppgavens teoretiske rammeverk.

Avslutningsvis samler *kapittel 9* trådene for å presist besvare forskningsspørsmålene sett gjennom et kritisk blikk. Håpet med denne oppgaven er å bidra til å rette søkelyset mot betydningen av utseende i rettssalen, som vil bevise at den norske kriminologien sitter på et stort ansvar for å undersøke hvordan sosiale prosesser påvirker rettssikkerheten i det norske rettssystemet.

2 Bakgrunn

Dette kapitlet gir en oversikt over tidligere litteratur som danner rammene for den foreliggende oppgaven. Den første delen fokuserer på rettssikkerhet, dommerskjønn og strafferettspolitik, som etablerer det juridiske bakteppet for studien. Den andre delen ser nærmere på skjønnhet og skjønnhetsprivilegier, som definerer begrepet og presenterer både fordeler og ulemper knyttet til dette. Deretter kartlegger den tredje delen tidligere forskning som bygger på amerikanske studier om forholdet mellom utseende, attraktivitet og strafferettslige reaksjoner. Den fjerde delen tar for seg kulturelle forestillinger om lovbrytere og ofre, før kapitlet avsluttes med en forklaring av fordommer og stereotyper.

2.1 Rettssikkerhet, dommerskjønn og strafferettspolitik

Norge er en rettsstat hvor lovene regulerer bruk av makt og myndighet (Thorsen, 2024). Maktfordelingsprinsippet står derfor sentralt, som fastslår at statsmakten skal fordeles på tre uavhengige institusjoner for å forhindre maktmisbruk (Thorsen, 2023). Ifølge maktfordelingsprinsippet utgjør domstolene den tredje statsmakten og er gitt den dømmende makten med myndighet til å idømme straff til enkeltborgere (Gisle, 2023). For at en borger skal dømmes til skyld, kreves det bevis som gjør at en dommer kan anse det hevet over enhver rimelig tvil at tiltalte er skyldig (Elden, 2022). Dette er et rettssikkerhetsprinsipp som kalles uskyldpresumsjonen, som skal forhindre justismord ved at uskyldige individer blir straffet (Elden, 2022). Rettssikkerhet står sentralt i enhver rettsstat, og handler om hvordan forholdet mellom myndighetene og den enkelte borger bør være (Molven & Gisle, 2022). Slike prinsipper stiller krav om at avgjørelsene som domstolene treffer skal være rettferdige og forutsigbare, noe som derfor utgjør en sikkerhet som skal trygge enkeltborgere i møte med statens dømmende makt (Molven & Gisle, 2022; Jusleksikon.no, 2023).

Det er bevisenes kvalitet og styrke i saken som skal avgjøre om en borger blir funnet skyldig, noe som kalles for strafferettslig bevisbyrde (Elden, 2022; Boe, 2012, s. 75). Imidlertid er domstolene i Norge gitt stort rom for å utøve skjønn, som refererer til dommers individuelle og subjektive avveininger av for- og motargumenter (Nadim, 2014, s. 26; Boe, 2012, s. 33). Dette kommer særlig til uttrykk i straffutmålingen, der dommere står relativt fritt til å velge hvor

streng straff de skal idømme innenfor strafferammene (Nadim, 2014, s. 26; Boe, 2012, s. 75). Selv om det finnes mange retningslinjer for skjønnsutøvelsen, slik som formildende eller skjerpene omstendigheter, beror straffutmåling seg i stor grad på dommerskjønn (Boe, 2012, s. 75). I den forbindelse står likhetsprinsippet sentralt, som krever at like tilfeller blir behandlet likt og forlenger komparativ konsistens i bedømmelser over tid, rom og personer gjennom presedens (Grimen & Molander, 2008, s. 188–189). Imidlertid står skjønn i et indre spenningsforhold til likhetsprinsippet, da det innebærer en type resonnement som kan true konsistens mellom like saker, selv om det blir utøvd på en samvittighetsfull måte (Grimen & Molander, 2008, s. 189).

I norsk rett defineres straff som «et onde som staten tilføyer en lovovertreder på grunn av lovovertrædelsen, i den hensikt at han skal føle det som et onde» (Andenæs, 1976, s. 352; Rt. 1977, s. 1207). Det forutsetter dermed en solid verdibasert begrunnelse for at staten skal kunne anvende sitt mest inngripende virkemiddel, da det innebærer at staten påfører sine borgere en tilsiktet lidelse (Ot.prp. nr. 90 (2003–2004), s. 77; Frøberg, 2016, s. 31). Det er straffens forebyggende funksjon som ligger til grunn for dens offisielle begrunnelse, slik at det er ønsket om å forhindre fremtidige uønskede handlinger som legitimerer bruken av straff (Ot.prp. nr. 90 (2003–2004), s. 77; Hauge, 1996, s. 18). Til tross for den utbredte antakelsen om at lover automatisk fungerer slik de er ment å fungere, er straffens tilsiktede virkninger preget av vesentlige begrensninger (Mathiesen, 2011, s. 73). Det kan derfor argumenteres for at straff opprettholdes gjennom dens latente funksjoner, herunder «renovasjonsfunksjonen» (Mathiesen, 2011, s. 87). Denne renovasjonsfunksjonen kan spores tilbake til 1600-tallet og henspiller til at samfunnet bruker straff som en måte å «rense» samfunnet for uønskede individer (Mathiesen, 2011, s. 87). Dette kan høres ekstremt ut, men man trenger ikke se lenger enn til mediene eller landets politikere for å bevitne dette fenomenet.

Grunnloven § 96 slår fast legalitetsprinsippet, som krever at straff har hjemmel i lov. Det er Stortinget som har myndighet til å bestemme hvilke handlinger som skal kriminaliseres, men likevel har den allmenne rettsfølelsen i økende grad blitt brukt som legitimering for kriminalpolitiske beslutninger (Frøberg, 2016, s. 37; Balvig et al., 2015, s. 358). Denne allmenne rettsfølelsen danner grunnlaget for populisme, en politisk ideologi som mobiliserer folket mot makteliten, der politikere hevder å representere folket som en kilde til legitimitet (Loader & Sparks, 2017, s. 100–101). Dette har i mange land ført til straffeeksepsjonalisme, en streng straffepolitikk og praksis som er karakteristisk for den nyliberale tiden (Garland, 2020, s. 321; Smith & Ugelvik, 2017, s. 7). Likevel har den nordiske velferdsstaten gjort det mulig for skandinaviske

land å motstå denne tendensen i en viss grad, noe som fører til at de ofte blir brukt for å beskrive velfungerende stater i komparative fengselsstudier (Smith & Ugelvik, 2017, s. 7; Ugelvik, 2016, s. 388). Dette kommer til uttrykk gjennom den offentlige rettsfølelsen i skandinaviske land, der regionens innbyggere i gjennomsnitt anbefaler sanksjoner som er like strenge eller mildere enn domstolenes straffutmålingspraksis (Balvig et al., 2015, s. 358). Dette fenomenet er kjent som skandinavisk eksepsjonalisme, som refererer til at de skandinaviske landene opprettholder lave fengselsrater og humane straffeforhold som følge av den nordiske velferdsstaten (Barker, 2013, s. 7; Pratt, 2008, s. 119-120). Selv om det er tilstrekkelig konsensus rundt det kriminelle omsorgssystemet for norske borgere, benytter politikere seg av populisme ved å vende blikket mot ikke-borgere, som ofte omtales som «den kriminelle innvandreren» (Todd-Kvam, 2019, s. 302). Dette har ført til at ikke-borgere blir målet for populistisk strafferetorikk og politikk, noe som avdekker at velferdsstatens normative rammeverk for sosial likhet og inkludering gjelder innenfor rammene av statsborgerskap (Aas, 2014, s. 525 og 534).

2.2 Skjønnhet og skjønnhetsprivilegier

Det sies at skjønnhet avhenger av øyet som ser, men forskning tilsier at skjønnhet er definert av sosial konsensus (Feingold, 1992, s. 304). Det er vanskelig å tydelig definere skjønnhet og hvordan det ser ut, men det blir ofte beskrevet som en iboende kvalitet som oppleves gjennom følelser (Etcoff, 1999, s. 8). Skjønnhet er normativt regulert, som betyr at det er definert av sosiale forventninger som bestemmer hva skjønnhet er og hvordan det ser ut (Sarpila et al., 2021, s. 1). Som følge av globaliseringen av visuelle bilder, har vestlig medieinnhold spredt seg gjennom samfunn og kulturer over hele verden, som har ført til global konsensus om skjønnhetsstandarden (Berry, 2019, s. 4; Yan & Bissel, 2014, s. 195). På denne måten har lokale skjønnhetsstandarder gjennomgått kulturell assimilering og har blitt integrert til en universal skjønnhetsstandard dominert av vestlige skjønnhetsidealer (Yan & Bissell, 2014, s. 197). Den globale skjønnhetsstandarden beror seg derfor på en preferanse for nordeuropeiske trekk, ansiktssymmetri, plettfri hud samt høye og slanke kropper (Etcoff, 1999, s. 119; Berry, 2019, s. 2; Rhode, 2018, s. 18). I tillegg er sosioøkonomisk status nært tilknyttet skjønnhet, ettersom velstående individer har økonomiske ressurser til å skaffe seg egenskaper og produkter som er sentrale for skjønnhet og hygiene (Berry, 2019, s. 3; Rhode, 2018, s. 21). Dette inkluderer produkter og tjenester slik som hudpleie, sminke, operasjoner, personlig trener, tannhelse og sunn diett, en trend som har særlige kostander for kvinner (Rhode, 2018, s. 21). Dette innebærer at utseende, ofte konseptualisert som skjønnhet, har blitt en handelsvare og en kilde til ulikhet

(Sarpila et al., 2021, s. 3). Dermed privilegerer den rådende skjønnhetsstandarden individer med hvite europeiske egenskaper samt de med tid og penger til å investere i sitt utseende (Rhode, 2018, s. 12).

Det finnes ulike skjønnhetsidealer for menn og kvinner. For menn er attraktivitet knyttet til dominante trekk og maskulinitet, som mørkt hår, mørke øyne, ansiktshår og en muskuløs kropp (Etcoff, 1999, s. 106 og 155–156). Mannlige skjønnhetsidealer gir dermed liv til det kulturelle uttrykket «høy, mørk og kjekk». For kvinner er attraktivitet basert på ungdommelighet, som signaliserer et høyt nivå av østrogen og er derfor nært knyttet til femininitet (Etcoff, 1999, s. 151–155). Det er spesielt store lyse øyne, høye kinnbein, fyldige lepper, små lave ansikt, myk kjeve, lys hud og blondt hår som fremhever kvinners ungdommelighet og femininitet, noe som kan fremheves ytterligere med sminke, for eksempel blush på kinnene (Etcoff, 1999, s. 105–106 og 153). Det finnes ingen grense for femininitet hos kvinner, slik at jo mer feminin hun er, desto mer attraktiv anses hun for å være (Etcoff, 1999, s. 158). Derimot går det en grense for hvor mye maskulinitet som er attraktivt hos menn, da hypermaskulinitet forbindes med visse uønskede kjennetegn som mindre vennlighet og ærlighet (Etcoff, 1999, s. 159).

Selv om det forblir uvisst hvordan skjønnhet stiller seg i det norske rettssystemet, viser forskning fra andre fagdisipliner tydelig at skjønnhetsstereotyper legger til rette for differensielle sosiale muligheter mellom attraktive individer og mindre attraktive individer (Webster & Driskell, 1983, s. 162). Attraktive individer nyter sosiale privilegier, også kalt skjønnhetsprivilegier, som følge av at de blir oppfattet i et positivt lys. Studier viser at attraktive mennesker blant annet blir oppfattet som mer troverdige (Wilson & Eckel, 2006), mentalt sunne, intelligente og sosialt dyktige enn uattraktive mennesker (Feingold, 1992). Det er derfor ikke overraskende at attraktive individer blant annet får flere dater (Huston, 1973), oppnår bedre karakterer på skolen (Clifford & Walster, 1973), får flere jobbintervjuer og forfremmelser (Chiu & Babcock, 2002) og nyter høyere inntekter (Hammermesh & Biddle, 1994). Dette illustrerer et fenomen kalt «halo-effekten», som refererer til den kulturelle tendensen til å favorisere skjønnhet (Agthe et al., 2011, s. 1043; Zebrowitz, 1997, s. 140). Det er ikke gull alt som glimrer, da studier viser at det også finnes grenser for skjønnhetens fordeler. Skjønnhet kan blant annet føre til misunnelse hos andre (Krebs & Adinolfi, 1975, s. 251) og attraktive individer risikerer å bli oppfattet som mer selvopptatte, egoistiske og usympatiske (Dermer & Thiel, 1975).

2.3 Tidligere forskning

Lovbryteres utseende spiller en rolle fra starten til slutten av straffesakskjeden. Fra det øyeblikket en person blir mistenkt for en kriminell handling, til dommen faller, er deres utseende betydningsfullt (Berry, 2019, s. 10). Som dørvokterne til strafferettssystemet, har det norske politiet definisjonsmakt til å definere personer som mistenkelige og prosessmakt til å enten innlede straffeforfølgning eller ikke (Holmberg, 2014, s. 159–162). Politiblikket er «konsentrert og årvåkent» (Finstad, 2000, s. 60) og skiller mellom individer i det offentlige rom som «pene borgere» eller ulike «mistenkelige typer», noe som fører til diskriminerende praksis hvor menn med minoritetsbakgrunn blir underlagt uforholdsmessig politikontroll (Holmberg, 2014, s. 160–162; Solhjell et al., 2019, s. 348). Dette resulterer dermed i at borgere som blir ført inn i det norske rettssystemet, allerede har blitt kategorisert av politiet som «de kriminelle», sammenliknet med «de lovlydige» borgerne som har større sjanser til å unnsnippe (Holmberg, 2014, s. 163). Selv om dette fenomenet har vært gjenstand for begrenset kriminologisk interesse i det norske strafferettssystemet, finnes det flere amerikanske studier som har utforsket denne tematikken i konteksten av det amerikanske rettssystemet.

Det foreligger noen studier som har undersøkt sammenhengen mellom attraktivitet og strafferettslige reaksjoner tidligere i straffesakskjeden. En undersøkelse av sammenhengen mellom attraktivitet og kriminell tilbøyelighet indikerer at uattraktive individer har høyere tilbøyelighet til å begå kriminelle handlinger, mens attraktive individer har lavere tilbøyelighet til å begå kriminelle handlinger sammenliknet med gjennomsnittlig attraktive personer (Mocan & Tekin, 2010). Mocan og Tekin (2010) argumenterer for at dette kan skyldes økonomiske fordeler som attraktive individer opplever, noe som kan føre til differensielle behov for å begå vinningslovbrudd. Det kan imidlertid argumenteres for at disse resultatene skyldes favoriserende behandling av attraktive individer, slik at offentlige og strafferettslige reaksjoner på utseende fungerer som medierende faktorer (Berry, 2019, s. 8). En annen undersøkelse av forholdet mellom attraktivitet og arrestasjon tyder på at mindre attraktive individer har høyere sannsynlighet for å bli arrestert (Tesdale og Berry, 2019). Disse undersøkelsene antyder at uattraktive personer oftere blir ført videre inn i straffesakskjeden enn attraktive personer. Nærmere tilknyttet denne studiens forskningsspørsmål, viser undersøkelser at attraktive tiltalte blir vurdert med mindre sikkerhet om skyld og mildere anbefalt straff sammenliknet med uattraktive tiltalte (Efran, 1974; Stewart, 1980). Dette kan skyldes positive og negative ansiktsstereotypier, spesielt i straffesaker med tvetydighet rundt bevisets stilling (Shoemaker et al., 1973). Likevel er negative

stereotypier mer sentrale for vurderingen av skyld enn positive stereotypier er for uskyld (Shoemaker et al., 1973). Samtidig er disse vurderingene lovbruddsspesifikke, og menn baserer seg på ansiktsstereotypier i større grad enn kvinner ved vurderingen av skyld (Shoemaker et al., 1973). I slike saker uten fellende bevis kan troverdighet være vesentlig, ettersom attraktive individer generelt blir ansett som mer troverdige enn uattraktive personer (Wilson & Eckel, 2006), samtidig som tiltalte som oppfattes som mindre troverdige har større sannsynlighet for å bli idømt strengere straffer (Wilson & Rule, 2015). På samme måte som det finnes begrensninger for skjønnhetens fordeler i andre samfunnsinstanser, ser det samme ut til å gjelde i det amerikanske rettssystemet. I en undersøkelse av forholdet mellom tiltaltes attraktivitet, lovbruddstype og straff, males det et mer nyansert bilde av rettslige skjønnhetsprivilegier (Sigall og Ostrove, 1975). Funnene er konsistente med tidligere studier som demonstrerer at attraktive tiltalte dømmes til mildere straff enn uattraktive tiltalte, men dette gjelder kun når lovbruddstypen ikke er skjønnhetsrelatert. Det motsatte er imidlertid tilfellet når lovbruddstypen er skjønnhetsrelatert, for eksempel svindel, som fører til at attraktive individer oppfattes som farligere og følgelig får strengere straff enn uattraktive tiltalte (Sigall og Ostrove, 1975).

Innenfor dette forskningsfeltet er det liten tvil om at etnisitet er den mest studerte egenskapen (Johnson & King, 2017, s. 523). Sosiologiske studier slår fast at mørkhudede individer ofte blir oppfattet som mer truende, voldelige og kriminelle (King & Wheelock, 2007; Peffley & Hurwitz, 1998). Slike funn er forenlige med forskning på straff, som bærer til skue at etniske minoriteter har større sannsynlighet for å bli fengslet (Johnson & King, 2017, s. 524). Nylige studier har avdekket at individer med mørkere hudfarger og afroamerikanske egenskaper har større sannsynlighet for å bli idømt strengere straff, spesielt når saken involverer et hvitt offer (King & Johnson, 2016; Eberhardt et al., 2006). Dette gir samtidig uttrykk for det geografiske området hvor disse studiene har blitt utført, ettersom dette fenomenet hovedsakelig oppstår i vestlige regioner. Slike rasistiske tendenser kan tilskrives negative stereotypier rettet mot etniske minoriteter (Bridges & Steen, 1998), som indikerer at dommere huser de samme implisitte fordommene knyttet til etnisitet som andre mennesker (Rachlinski et al., 2009). Samtidig blir personer med mørk hud, arr og tatoveringer oppfattet som mer truende, mens attraktive personer og personer med unge ansiktstrekk blir oppfattet som mindre truende (Johnson & King, 2017). På denne måten maler etniske stereotypier et bilde av mørkhudede individer som kriminelle, slik at de «ser kriminelle ut» (Kleider et al., 2012), noe som tydelig indikerer at kriminelle stereotypier opererer i det amerikanske rettssystemet. Selv om det samme fenomenet er dokumentert i forbindelse med politiets praksis i Norge (Solhjell et al., 2019; Holmberg, 2014), ser

det med forbehold ut til å være begrenset forskning på som fokuserer på tiltaltes etniske bakgrunn i det norske rettssystemet.

Disse amerikanske studiene viser at attraktive individer har lavere sannsynlighet for å bli arrestert, dømt til skyld og idømt strengere straff sammenliknet med mindre attraktive individer og individer med etnisk minoritetsbakgrunn, noe som kan tilskrives skjønnhetsstereotyper, etniske stereotyper og implisitte fordommer som dommere besitter. Disse funnene gir grunnlag for en påstand om at attraktivitet påvirker skyldvurdering og straffutmåling, og i forlengelsen av dette tiltaltes rettssikkerhet. Imidlertid er disse studiene utført i konteksten av det amerikanske rettssystemet og dermed i forbindelse med juryordningen, en ordning som ble avvirket i det norske rettssystemet og erstattet med meddomsrett i 2018 (Keiserud & Elden, 2022). Det forblir derfor uvisst hvorvidt de samme mekanismene opererer i det norske rettssystemet.

2.4 Gjerningspersoner og utseende

Allerede fra barndommen internaliserer individer kulturelle forestillinger om hvordan lovbrøtere ser ut, som stadig blir bekreftet og forsterket av mediene gjennom livet. Mediene former i stor grad offentlige oppfatninger om lovbrøtere, der de konstruerer mannlige innvandrere, flyktninger og etniske minoriteter som sannsynlige lovbrøtere som bør fryktes (Dowler, 2003, s. 109; Hayes & Luther, 2018, s. 79 og 85; Jewkes, 2015, s. 185). Disse medierte fremstillingene etablerer sosiale fordommer om hvem som er kriminelle gjennom negative stereotyper knyttet til etnisitet, kjønn og sosial klasse (Hayes & Luther, 2018, s. 80 og 86; Christie, 1986, s. 26). Dette har røtter i et fenomen kjent som moralsk panikk, som beskriver en midlertidig tilstand av panikk rettet mot et individ eller en gruppe som anses som en trussel mot samfunnets konsensuelle verdier og interesser (Cohen, 2011, s. 1; Jewkes, 2015, s. 82). Slike «folkedjevler» blir syndebukken som kan klandres for alle typer reelle eller konstruerte sosiale problemer, og blir følgelig demonisert gjennom stereotypiske presentasjoner i mediene (Hayes & Luther, 2018, s. 27; Cohen, 2011, s. 1). Det er dermed samspillet mellom ubevisst frykt og kulturelle stereotyper som definerer lovbrøtere som «den andre» på en måte som samtidig forsterker identitet og gruppetilhørighet (Jewkes, 2015, s. 132; Minsky, 1998, s. 2). Dette fenomenet er kjent som «inngruppe favorittisme», som handler om at inngruppede medlemmer føler større samhold og tilhørighet til egen gruppe, samtidig som de har større tilbøyelighet til å behandle sin egen gruppe som overlegen i forhold til andre grupper (Brewer, 1999, s. 436; Abbink & Harris, 2019, s. 2). Dette plasserer «den andre» i en utgruppe, en sosial gruppe som et individ ikke er

medlem av (Everett et al., 2015, s. 2). Dette kan føre til at inngruppen utvikler negative stereotypier om utgruppen, som videre kan føre til dehumanisering, diskriminering og hat rettet mot utgruppen som følge av sosial avstand, konflikt og oppfattet trussel mot inngruppens interesser eller overlevelse (Everett et al., 2015, s. 2; Ashforth & Mael, 1989, s. 32; Abbink & Harris, 2019, s. 10; Brewer, 1999, s. 435–436). Dette farger et normalisert bilde av hvem som blir ansett som lovbrøyttere, som er gjennomsyret av sensasjonalisme og stereotypier gjennom frykt for «den andre» (Hayes & Luther, 2018, s. 80; Martin, 2019, s. 79).

Dette bakteppet legger grunnlaget for Nils Christies (1986) idealtypiske sosiale konstruksjoner av «det ideelle offeret» og «den ideelle gjerningspersonen». Sett i lys av inngrupper og utgrupper, fremstår det ikke som tilfeldig at «den ideelle gjerningspersonen» beskrives som en fremmed mann som kommer fra langt unna og nærmest er en umenneskelig skikkelse (Christie, 1986, s. 26). Den ideelle gjerningspersonen fremstilles som aggressiv og ondskapsfull, egenskaper vanligvis knyttet til menn, noe som fører til at kriminalitet ofte er konstruert som en maskulin handling (Christie, 1986, s. 19; Hayes & Luther, 2018, s. 102). For at gjerningspersonen skal oppfattes som ideell, er den nødvendige forutsetningen at offeret for handlingen blir tildelt offentlig status som et ideelt offer gjennom å oppfylle visse kumulerende kriterier (Christie, 1986, s. 18–19). Disse kriteriene innebærer at offeret blir ansett som svakere enn gjerningspersonen og har lagt ned en rimelig innsats for å beskytte seg selv mot viktimisering (Christie, 1986, s. 19; Hayes & Luther, 2018, s. 126–127). Dersom offeret lykkes med å hevde status som et ideelt offer, blir de oppfattet som uskyldige og mottar sympati (Christie, 1986, s. 21; Hayes & Luther, 2018, s. 125–126). Det ideelle offeret bidrar dermed til å forsterke skylden mot gjerningspersonen, spesielt når gjerningspersonen fremstår som en stor og ond person som er fremmed for offeret (Christie, 1986, s. 19). Kulturelle forventninger fører ofte til at kvinner identifiseres som ofre, da egenskaper som underdanighet, omsorg og uskyld vanligvis assosieres med dem (Hayes & Luther, 2018, s. 102 og 127; Huppertz, 2009, s. 48). Derimot er det mer utfordrende for menn å akseptere en offerrolle på grunn av maskulinitetsidealer (Skilbrei & Stefansen, 2018, s. 12). Dette skyldes at å være offer ofte anses som et tegn på svakhet, noe som strider mot tradisjonelle maskuline verdier (Burcar & Åkerström, 2009, s. 37). Derfor skapes det kjønnsspesifikke forventninger både til lovbrøyttere og ofre, noe som kan være sentralt i rettssalen siden det ideelle offeret vekker sympati og medfølelse, mens den ideelle gjerningspersonen anses som fordømmelig og skyldig. Dette resulterer i et avhengighetsforhold der det ideelle offeret både trenger og skaper den ideelle gjerningspersonen (Christie, 1986, s. 25).

2.5 Fordommer og stereotyper

De fleste mennesker har fordommer. Forskning viser at dommere bringer med seg de samme fordommene inn i rettssalen som resten av befolkningen (Roberts, 2018, s. 86). Likevel er slike fordommer ofte ubevisste for dommerne, men påvirker ikke desto mindre måten de vurderer og dømmer tiltalte (Roberts, 2018, s. 86). Dette gjelder spesielt i møter mellom etnisk hvite mannlige dommere og mørkhudede tiltalte (Lynch & Haney, 2011, s. 69). Enkelt sagt refererer implisitte fordommer til positive eller negative vurderinger rettet mot bestemte sosiale grupper, ofte basert på stereotyper, som foregår utenfor ens bevissthet (Brownstein & Saul, 2016, s. 2; Roberts, 2018, s. 85). Slike fordommer påvirker følgelig oppfatninger, vurderinger og samhandling med mennesker fra grupper som fordommene retter seg mot (Brownstein & Saul, 2016, s. 2; Saul, 2013, s. 40). Med andre ord betyr det å handle på en fordomsfull måte uten å være klar over at disse handlingene er fordomsfulle (Gawronski et al., 2022, s. 139).

Fordommer bygger ofte på stereotyper som er vanlige i samfunnet, som er deskriptive «bilder i hodene våre» om medlemmer av sosiale grupper (Lippmann, 1922, s. 3; Dietz et al., 2015, s. 1). Gjennom stadig eksponering for slike stereotyper, blir disse holdningene gradvis internalisert og danner forventninger om at visse egenskaper er assosiert med bestemte grupper (Huebner, 2016, s. 49). Denne tendensen fungerer som perseptuelle snarveier til å bedømme en persons indre kvaliteter, slik at en persons utseende blir brukt for å trekke konklusjoner om deres indre karakter og personlighet (Johnson & King, 2017, s. 521–522; Etcoff, 1999, s. 7; Langlois et al., 2000, s. 390). Slike stereotyper tjener dermed en kognitiv effektivitetsfunksjon, da de effektivt kategoriserer og prosesserer informasjon for å redusere den kognitive belastningen av å individuere mennesker (Dietz et al., 2015, s. 1; Sorby & Kehn, 2021, s. 646). Likevel er resultatene av disse stereotypene ofte uønskede og feilaktige, noe som fører til at de også tjener en rettferdiggjørelsesfunksjon, da negative stereotyper kan legge grunnlaget for partisk behandling av individer som stereotypene retter seg mot (Macrae et al., 1998, s. 578; Dietz et al., 2015, s. 1). Ifølge stempingsteorien kan individer som avviker fra sosiale regler bli stemplet som avvikere, og beskriver en slags selvoppfyllende profeti der slike personer kan tro på det selv og dermed oppføre seg som avvikere (Becker, 1963, s. 1–2; Lundal & Tjora, 2023). På denne måten er avvikere personer som utfordrer den etablerte orden, og anskueliggjør således hvem som har definisjonsmakt til å stemple (Becker, 1963, s. 9; Lundal & Tjora, 2023).

3 Teoretisk rammeverk

Dette kapitlet skisserer det teoretiske rammeverket som anvendes i diskusjonen, som diskuterer analysens funn i lys av Pierre Bourdieu, Erving Goffman og Émile Durkheims teoretiske forståelser. Dette kritiske rammeverket legger grunnlaget for å utforske hvordan ulike faktorer spiller inn på tiltaltes utseende og hvordan dette påvirker det sosiale samspillet mellom rettsaktører i rettssalen. Den første delen vil rette oppmerksomheten mot Bourdieu og hans teoretiske prosjekt, og deretter presentere kapital, felt, habitus samt symbolsk kapital, makt og vold, etterfulgt av kritikk som har blitt rettet mot denne teoretiske tilnærmingen. Deretter vil den andre delen kortfattet redegjøre for Goffmans dramaturgiske teori, før den siste delen vil beskrive Durkheims begreper om kollektiv bevissthet, strafferitualer og sosial solidaritet.

3.1 Bourdieu

Pierre Bourdieu var en konfliktteoretiker som søkte etter å avdekke skjulte former for makt og dominans i samfunnslivet (Aakvaag, 2008, s. 148). Bourdieus innflytelsesrike bidrag til sosiologien har utviklet seg over flere tiår og har oppnådd internasjonal relevans utover hans opprinnelige studier av det franske samfunnet (Akram, 2023, s. 3). Hans teorier har inspirert et bredt spekter av sekundærlitteratur, som spesielt fokuserer på ulike «kapitalformer» (Akram, 2023, s. 3). I tillegg til Bourdieus opprinnelige kapitalformer, vil diskusjonen anvende tre kapitalformer inspirert av sekundærlitteraturen, inkludert seksuell kapital (Hakim, 2010), feminin kapital (Huppatz, 2009) og maskulin kapital (de Visser et al., 2009). Til tross for Bourdieus betydelige innflytelse på samfunnsvitenskapelig forskning, har integrasjonen av hans arbeid i kriminologi vært langsom (Shammas & Sveinung, 2016, s. 195–196). Shammas og Sveinung (2016, s. 197) retter dessuten kritikk mot den ornamentale bruken av hans teorier, som de mener ofte blir anvendt på en overfladisk og feilaktig måte. Etter å ha studert Bourdieus originaltekster, har jeg valgt å fremstille hans begreper på en måte som gir en dypere innsikt i hans komplekse samfunnsteori. Dette gjøres på en pedagogisk gjennomtenkt måte, tilpasset diskusjonens praktiske anvendelse av disse konseptene.

3.1.1 Teoretisk prosjekt

For å forstå begrepene kapital, felt og habitus i Bourdieus teoretiske rammeverk, er det nødvendig å innledningsvis skissere hans teoretiske prosjekt. Bourdieu (1990, s. 25) argumenterte for

at motsetningen mellom subjektivism og objektivisme «kunstig deler samfunnsvitenskapen». Han hevdet at subjektivismen underspiller objektive strukturers betydning i samfunnslivet, mens objektivismen underspiller den kreative og selvstendige rollen som aktører har (Aakvaag, 2008, s. 149). Bourdieus prosjekt var derfor forankret i å overskride dette skillet ved å forene disse to epistemologiske perspektivene for å forstå den sosiale verden (Aakvaag, 2008, s. 149; Akram, 2023, s. 2). Dette perspektivet hviler derfor på ideen om at individer eksisterer innenfor både den materielle og den sosiale verden (Grenfell, 2012, s. 44–45). Denne epistemologiske tilnærmingen fremmer dermed en løsning på aktør/struktur-problemet, der strukturer påvirker individet og individet påvirker strukturer i et gjensidig samspill som ikke kun er gjensidig begrensende, men også gjensidig muliggjørende (Aakvaag, 2008, s. 162–164). Denne tilnærmingen vil anvendes i diskusjonen for å se på det gjensidige samspillet mellom rettssalen som et objektivt rom og de juridiske aktørene som bringer med seg motstridende og subjektive forståelser inn i dette rommet.

3.1.2 Kapital

Bourdieu betraktet samfunnet som helhet som «det sosiale rom» (Aakvaag, 2008, s. 151). Han argumenterte for at samfunnslivet er organisert av klassestrukturen, som er fordelingen av ressurser eller «kapital» (Aakvaag, 2008, s. 151). Selv om kapital vanligvis har en økonomisk konnotasjon, bruker Bourdieu begrepet i en bredere forstand (Moore, 2012, s. 98; Aakvaag, 2008, s. 151). Kapital refererer til knappe ressurser som det er konkurranse om blant individer og grupper i samfunnet, og som gir makt til å oppnå fordeler i det sosiale livet (Aakvaag, 2008, s. 151). Denne kapitalen er ulikt fordelt mellom individer og grupper i samfunnet, og gir derfor grunnlag for maktforskjeller (Aakvaag, 2008, s. 151). Bourdieu hevdet at alt samfunnsliv handler om at individer og grupper kjemper om mer kapital, og investerer den kapitalen de allerede har for å samle mer (Aakvaag, 2008, s. 151). På denne måten er kapital både *mål* og *middel* i samfunnslivet, der all sosial samhandling egentlig er et spill om å samle mest mulig kapital (Aakvaag, 2008, s. 151). Bourdieu argumenterte for at samfunnet er organisert av denne ujevne fordelingen av kapital, eller klassestrukturen, som påvirker enkeltpersoners virkelighet alt etter hvor de står i denne sosiale strukturen, som dermed definerer deres «posisjon» eller sosiale klasse i samfunnet (Aakvaag, 2008, s. 151; Bourdieu, 1986, s. 242). Gjennom å gjøre rede for økonomisk, sosial, kulturell, seksuell, feminin og maskulin kapital, er hensikten å anvende disse kapitalformene i diskusjonen for å identifisere hvilke kapitalformer som benyttes av tiltalte og hvordan dette kan påvirke hvordan de oppfattes av dommerne.

3.1.2.1 Økonomisk, kulturell og sosial kapital

Bourdieu (1986) deler kapital inn i økonomisk, kulturell og sosial kapital. Den første og mest grunnleggende kapitalformen er økonomisk kapital. Økonomisk kapital består av alle former for økonomiske ressurser som kan investeres og gi økonomisk avkastning, slik som penger, aksjer og eiendommer, og gir økonomisk makt (Aakvaag, 2008, s. 152). Det er likevel gjennom andre kapitalformer at individer med lite eller ingen økonomisk kapital kan oppnå suksess i kapitalistiske samfunn (Hakim, 2010, s. 500). Den andre kapitalformen kalles kulturell kapital, som omfatter informasjonsressurser og kulturelle eiendeler som er sosialt verdsatt (Hakim, 2010, s. 500). Kulturell kapital forutsetter at det eksisterer en allment akseptert «god smak» i samfunnet, og handler således om å ha mestret den dominerende kulturelle koden (Aakvaag, 2008, s. 152). Selv om Bourdieu skiller ytterligere inn i tre former for kulturell kapital, kan dette forenkles inn i to hovedtyper. Den første hovedtypen er mer uformell og kan kalles «god smak», som består i en generell dømmekraft og vurderingsevne som viser seg i evnen til å gjenkjenne, verdsette og beherske høykulturen i samfunnet (Aakvaag, 2008, s. 152). Den andre hovedtypen er mer formell, og består i kunnskap og formelle utdanningskvalifikasjoner, slik som en mastergrad fra universitetet (Aakvaag, 2008, s. 152–153). Den tredje kapitalformen er sosial kapital, som omfatter faktiske eller potensielle ressurser gjennom tilgang til sosiale nettverk eller medlemskap i en gruppe (Bourdieu, 1986, s. 248). Sosial kapital gir makt fordi slike nettverk kan mobiliseres for å oppnå det man ønsker seg, som for eksempel en jobb gjennom felles bekjente (Aakvaag, 2008, s. 153). Samtidig kan hver enkelt kapitalform utveksles til eller føre til andre kapitalformer gjennom en overføringsprosess (Olsen et al., 2023; Bourdieu, 1986, s. 252). For eksempel kan økonomisk kapital utveksles til kulturell kapital gjennom å kunne betale skoleavgifter for å ta høyere utdanning.

3.1.2.2 Seksuell, feminin og maskulin kapital

Den britiske sosiologen Catherine Hakim introduserte først begrepet «seksuell kapital» i 2010 som en forlengelse av Pierre Bourdieus konsept om kapital, betraktet som en fjerde personlig ressurs (Hakim, 2010, s. 500). Hakim hevder at seksuell kapital blir stadig viktigere i seksualiserte moderne samfunn og har betydning i ulike samfunnssektorer (Hakim, 2010, s. 499). Seksuell kapital omhandler hvordan attraktivitet og seksualitet påvirker en persons sosiale posisjon, og består av seks ulike elementer. Disse elementene varierer i verdi avhengig av samfunn og tidsperiode (Hakim, 2010, s. 500), og det er tre av disse elementene som vil benyttes i diskusjonen. Det gjelder skjønnhet, seksuell attraktivitet og sosial presentasjon. Skjønnhet handler

om ansiktets skjønnhet, mens seksuell attraktivitet handler om å ha en sexy kropp (Hakim, 2010, s. 500). Sosial presentasjon handler om hvordan man presenterer seg selv gjennom klesstil, ansiktsmaling, parfyme, smykker eller andre dekorasjoner, frisyre og ulike tilbehør som folk bærer eller bruker for å vise sin sosiale status og stil til verden (Hakim, 2010, s. 500). Samtidig argumenterer Hakim for at seksuell kapital har høyere verdi når det er knyttet til høye nivåer av økonomisk, kulturell, og sosial kapital, som betyr at seksuell kapital delvis er knyttet til sosial stratifisering (Hakim, 2023, s. 503).

Bourdieu hevdet at sosial klasse alltid er kjønn (Bourdieu, 1984, s. 107). Likevel viet han lite oppmerksomhet til forholdet mellom kjønn og kapital, og betraktet kjønn som en sekundær form for sosial stratifisering snarere enn en form for kapital (Huppatz, 2009, s. 46). Kate Huppatz (2009) utforsket to typer kjønn kapital i forbindelse med omsorgsarbeid, nemlig feminin kapital og kvinnelig kapital. Hun skiller mellom feminin og kvinnelig kapital for ikke å generalisere feminin som en tilstand som kun gjelder for kvinner (Huppatz, 2009, s. 50). Kvinnelig kapital viser til kjønnsfordelene man får ved å bli oppfattet som å ha en kvinnelig – men ikke nødvendigvis feminin – kropp. Feminin kapital handler derimot om kjønnsfordeler man oppnår gjennom disposisjoner eller ferdigheter som er tilegnet gjennom sosialisering, eller ved å bli oppfattet som feminin gjennom ens kropp (Huppatz, 2009, s. 50). Huppatz (2009, s. 61) finner at feminitet og kvinnelighet betraktes som ressurser innen omsorgsarbeid. Imidlertid understreker hun at feminin og kvinnelig kapital ikke nødvendigvis overgår maskulin og mannlig kapital, slik at feminin og kvinnelig kapital kan ha begrenset overføringsverdi når en kvinne beveger seg ut av omsorgsfeltet (Huppatz, 2009, s. 61). Selv om Huppatz (2009, s. 61) argumenterer for at kvinner alltid vil være underlagt begrensninger som følge av patriarkatet, er disse begrepene likevel nyttige for å undersøke kvinners kjønnede former for fordeler og ulemper i rettssalen.

Mange menn støtter og streber etter å oppnå «hegemonisk maskulinitet», som er den dominerende og aksepterte formen for maskulinitet i samfunnet (de Visser et al., 2009, s. 1048). Denne formen for maskulinitet uttrykkes gjennom atferd som vektlegger fysisk og emosjonell styrke, aggressiv heteroseksualitet, ansvar som brødforsørger, risikotaking og så videre (de Visser et al., 2009, s. 1048). Maskulin kapital refererer dermed til fordelene som er knyttet til å bli oppfattet som «ekte menn» i tråd med hegemonisk maskulinitet (de Visser et al., 2009, s. 1048; Connell & Messerschmidt, 2005, s. 832). Hegemonisk maskulinitet kan føre til sosial makt gjennom fordeler av patriarkatet, da det representerer den mest ærefulle måten å være en mann,

samtidig som det underordner alternative maskuliniteter og kvinner (Connell & Messerschmidt, 2005, s. 832).

3.1.3 Sosiale felt

Det sosiale rom, eller samfunnet som helhet, er bygget opp av flere sosiale felt. Et sosialt felt er en arena innenfor det sosiale rom, definert som «et nettverk, eller en konfigurasjon, av objektive relasjoner mellom posisjoner» som opererer i henhold til sin egen logikk og nødvendighet (Aakvaag, 2008, s. 154–155; Bourdieu & Wacquant, 1992, s. 97). Rettssalen kan dermed analyseres som et sosialt felt gjennom at aktørene inntar bestemte posisjoner innenfor dette avgrensede rommet, som skal operere i henhold til formelle lover. Bourdieu argumenterte for at ethvert felt har feltspesifikke kapitalformer som fører til en relativ autonomi og uavhengighet, noe som gjør at de stort sett er skjermet fra andre sosiale felt og det sosiale rom som helhet (Aakvaag, 2008, s. 154). Likevel besitter individer posisjoner innenfor flere sosiale felt samtidig, slik at felt samtidig kan betraktes som semiautonome (Thomson, 2012, s. 68).

Innenfor sosiale felt er en persons sosiale posisjon definert av deres relative kapital og relasjon til andre posisjoner (Bourdieu & Wacquant, 1992, s. 97). For det første er aktørens sosiale posisjon *objektivt* definert av volumet og strukturen av kapital, som vil si hvor mye og hvilken type kapital de besitter (Aakvaag, 2008, s. 151 og 154; Bourdieu & Wacquant, 2013, s. 99). For det andre er disse posisjonene *hierarkiserte*, som vil si at de er basert på dominans, homologi eller underordning avhengig av kapitalmengde (Bourdieu & Wacquant, 1992, s. 97; Aakvaag, 2008, s. 151). For det tredje er posisjonene *relasjonelle*, som innebærer at noen må ha underordnede sosiale posisjoner for at andre skal befinne seg høyere opp i samfunnshierarkiet (Aakvaag, 2008, s. 151). Bourdieu betraktet derfor sosiale felt som en konkurransearena preget av konflikt, der spillerne benytter seg av ulike strategier for å forsvare eller forbedre sin posisjon (Bourdieu & Wacquant, 1992, s. 98–99; Aakvaag, 2008, s. 156). Slike konflikter handler enten om å tilegne seg mest mulig kapital, eller å redefinere hva som skal gjelde som kapital. Slike sistnevnte definisjonskamper viser til begrepet «doxa», som refererer til en implisitt enighet om hva som skal gjelde som kapital i feltet (Aakvaag, 2008, s. 156–157). Denne enigheten beror seg på en grunnleggende og taus forståelse om hvordan man skal forholde seg i feltet, noe som spesielt kommer til syne gjennom handlinger som utfordrer den etablerte orden, kjent som «heterodoxa» eller vranglære (Aakvaag, 2008, s. 157). Ved eventuelle angrep vil samtidig representantene for doxa forsvare seg, noe som kalles «ortodoxa» (Aakvaag, 2008, s. 157).

3.1.4 Habitus

Begrepet «habitus» står sentralt i Bourdieus teori og regnes som hans mest refererte konsept (Maton, 2012, s. 48). Habitus refererer til kroppslige vaner og er hentet fra det latinske ordet for vane eller oppførsel (Lebouef, 2020, s. 49). Bourdieu definerer habitus som «systemer av varige, omsettelige disposisjoner, strukturerte strukturer predisponert til å fungere som strukturerende strukturer, det vil si som prinsipper som generer og organiserer praksiser og representasjoner» (Bourdieu, 1990, s. 53). Med andre ord refererer begrepet til kroppsliggjorte handlingstilbøyeligheter som påvirker hvordan vi oppfatter, vurderer og handler på, og som derfor setter sitt preg på hvem vi er og alt vi gjør (Aakvaag, 2008, s. 160). Enkelt sagt kan man også beskrive habitus som måtene vi handler, føler, tenker og er (Maton, 2012, s. 51). Dette begrepet vil benyttes i diskusjonen for å se nærmere på hvordan felles forståelser av attraktivitet og lov-brytere har manifestert seg i dommernes kropp og sinn, og hvordan dette ubevisst påvirker måten de oppfatter og vurderer tiltalte.

For det første er habitus *kroppsliggjort*, som betyr at våre handlinger nærmest er en instinktiv forståelse av hva vi må gjøre i en gitt situasjon (Aakvaag, 2008, s. 160). Dette innebærer samtidig at vi ikke er bevisste over hvor betydelig habitus påvirker oss, men ligger skjult i kroppen uten at vi tenker over det (Aakvaag, 2008, s. 160). For det andre er habitus varig og stabil, noe som gjør det til *kjernen i en persons identitet* (Aakvaag, 2008, s. 160). Den gir oss en personlighet, som er preget av forutsigbarhet, sammenheng og regelmessighet, noe som samtidig innebærer at den ikke er lett å forandre (Aakvaag, 2008, s. 160). For det tredje er habitus *strukturere*, som vil si at den bidrar til å forme individuelle vaner og påvirker hvordan vi handler i den sosiale verden (Lebouef, 2020, s. 50; Maton, 2012, s. 50). Det vil si at habitus er muliggjørende for deltakelse i sosiale situasjoner som en evne til å orientere seg på en fornuftig og selvstendig måte (Aakvaag, 2008, s. 161).

Til slutt er habitus også *strukturert* gjennom fortidige omstendigheter, slik som oppveksten (Maton, 2012, s. 50). Dette betyr at habitus har et sosialt opphav gjennom at vi inkorporerer sosiale betingelser under oppveksten (Aakvaag, 2008, s. 161). Derfor argumenterer Bourdieu for at individer som har vokst opp under liknende sosiale betingelser deler en *klassehabitus*, som følge av at de har utviklet liknende væremåter og interesser (Bourdieu, 1990, s. 58–60; Aakvaag, 2008, s. 154). Dette innebærer derfor at en persons habitus gjenspeiler deres posisjon i det sosiale rom, som vil si at habitus eksisterer i samspill med felt og kapital (Aakvaag, 2008,

s. 161; Maton, 2012, s. 50). På denne måten er habitus personifiseringen av et gitt felts verdier gjennom sosialiseringprosesser, slik at ulike typer habitus er verdsatt innenfor bestemte felt og på samme tid verdsetter feltets verdier.

Dermed er habitus et produkt av objektive sosiale betingelser og setter klassespesifikke grenser for våre handlinger, noe som fører til at vi fungerer godt i noen sosiale miljøer og ikke i andre (Aakvaag, 2008, s. 161–162). På denne måten er habitus «det sosiale inkarnert», eller en internalisert struktur hvor det objektive er gjort subjektivt (Bourdieu & Wacquant, 1992, s. 128; Maton, 2012, s. 52). Kort oppsummert er aktørers handlinger strukturert av objektive sosiale vilkår, men samtidig eksisterer det sosiale rom og sosiale felt kun gjennom aktørene som handler på måter som produserer og reproducerer dem, slik at strukturen i siste instans er et resultat av aktørenes handlinger (Aakvaag, 2008, s. 164). Dette gir uttrykk for Bourdieus epistemologiske forening av subjektivismen og objektivismen, og presenterer dermed hans løsning på aktør/struktur-problemet.

3.1.5 Symbolsk kapital, makt og vold

Bourdieus forskning fokuserte på å avdekke kamuflerte former for makt og dominans i samfunnslivet (Aakvaag, 2008, s. 148). Symbolsk kapital, symbolsk makt og symbolsk vold er tre relaterte, men atskilte begreper som fanger opp slike ujevne maktreasjoner og konsekvensene dette kan medføre, som vil anvendes i diskusjonen for å utforske hvordan rettssalens maktstrukturer utgjør en trussel mot tiltaltes rettssikkerhet.

Selv om kapital deles inn i ulike underformer, argumenterte Bourdieu for at alle ikke-økonomiske kapitalformer manifesterer seg som «symbolsk kapital» dersom de blir oppfattet som verdifulle egenskaper (Aakvaag, 2008, s. 158). På et overordnet plan skilte derfor Bourdieu mellom økonomisk og symbolsk kapital. Dette kommer til uttrykk gjennom sosiale klasser, som han argumenterte for at eksisterer på to ulike nivåer (Bourdieu & Wacquant, 2013, s. 296). På det ene nivået eksisterer sosiale klasser gjennom objektive materielle verdier, som viser til skjevfordelingen av kapital eller klassestrukturen. På det andre nivået eksisterer sosiale klasser gjennom symbolske representasjoner av ens sosiale klasse, som er produsert av aktører basert på praktisk kunnskap om klassestrukturen (Bourdieu & Wacquant, 2013, s. 296). Dette er målt opp mot livsstilssystemet, som gir egenskaper en bestemt verdi, noe som kommer til syne gjennom at for eksempel lys og mørk hud har ulik verdi i forskjellige samfunn (Bourdieu &

Wacquant, 2013, s. 297–298). Det er summen av disse verdiene som skisserer livsstilssystemet, der visse egenskaper blir oppfattet som tydelige tegn på god eller dårlig smak (Bourdieu & Wacquant, 2013, s. 298). Individens symbolske egenskaper blir oppfattet som legitime gjennom en annen persons habitus – gitt at de står i en posisjon til å kunne gjenkjenne deres verdi – noe som kan føre til symbolske profitter for vedkommende (Bourdieu & Wacquant, 2013, s. 297; Bourdieu, 1986, s. 255).

Det sosiale rom og sosiale felt er organisert gjennom en systematisk skjevfordeling av kapital, som også er vilkårlig (Aakvaag, 2008, s. 157). Spørsmålet som derfor reiser seg, er hvorfor dominerte klasser ikke oftere gjør opprør. Svaret på dette er at ulikhet og urettferdighet tilsløres og tildekkes gjennom måtene vi forstår virkeligheten på, noe som fører til at sosial ulikhet ofte blir tatt for gitt som vanlige tilstander (Aakvaag, 2008, s. 158). Det handler dermed om at maktforskjeller naturaliseres, slik at undertrykte og dominerte grupper tilsynelatende finner seg til rette i sin posisjon (Aakvaag, 2008, s. 158). Dette fenomenet kalte Bourdieu for «symbolsk makt», som innebærer at makten som dominerende klasser utøver naturaliserer deres privilegier (Aakvaag, 2008, s. 158). Symbolsk makt kan føre til at undertrykte grupper begynner å oppfatte seg selv gjennom den dominerende gruppens habitus, som ofte får dem til å fremstå som sosialt devaluerte og stigmatiserte (Aakvaag, 2008, s. 158). Dette betegnet Bourdieu som «symbolsk vold», og argumentet hans er at samtidens sosiale hierarkier er produsert og opprettholdt gjennom former for symbolsk dominans i stedet for fysisk makt (Schubert, 2012, s. 179). Som følge av at symbolsk vold antar en kamuflert form, er opprinnelsen av sosial ulikhet ofte misgjenkjent og internalisert av samfunnsborgere, noe som resulterer i at det er et effektivt middel for undertrykkelse (Schubert, 2012, s. 180).

3.1.6 Kort om kritikk

Bourdieu brukte fornuften og vitenskapen i sin kritikk av samfunnet som et middel for å fremme mer rettferdige sosiale ordninger (Aakvaag, 2008, s. 148). Imidlertid har hans samfunnsteori blitt gjenstand for kritikk nettopp på grunn av dette, da det har blitt argumentert for at han ikke tilstrekkelig forklarer muligheter for sosial endring (Aakvaag, 2008, s. 167). I stedet for å forklare hvor endringer skal komme fra, fokuserer Bourdieu heller på at konflikter hovedsakelig forblir liggende på det latente nivået. På denne måten antyder han at undertrykte grupper aksepterer sin virkelighet, og at de sjelden vil ha tilstrekkelige ressurser til å true den etablerte orden (Aakvaag, 2008, s. 167). Selv om Bourdieu ønsket å fremme rettferdige sosiale ordninger,

fører hans fokus på sosial reproduksjon til at hans begreper er mindre egnet til å beskrive sosial endring (Aakvaag, 2008, s. 168). Denne kritikken er både legitim og viktig, og det avsluttende kapittelet av diskusjonen vil ta stilling til konsekvensene dette har for oppgavens bidrag.

Shammas og Sveinung (2016, s. 199) oppfordrer til å anvende Bourdieus teorier i kombinasjon med andre teoretiske tilnærminger for å unngå rituelle henvisninger til hans begreper og for å oppmuntre til å utforske sammenhenger mellom tilsynelatende motstridende teoretiske tradisjoner. En slik integrert tilnærming kan øke den analytiske verdien av hans konsepter, som ellers kan virke isolerte og selvforsynte (Shammas & Sveinung, 2016, s. 199). Derfor har jeg valgt å benytte en integrert teoretisk tilnærming som kombinerer Bourdieus samfunnsteori med innsikter fra Goffman og Durkheim.

3.2 Goffmans dramaturgi

Erving Goffman er en symbolsk interaksjonist som avdekket mikromekanismene for aktørers refleksive konstruksjon av sosial orden (Aakvaag, 2008, s. 71), eller lettere sagt hvordan individer både skaper og forstår virkeligheten gjennom sosial samhandling. Goffmans bidrag til sosiologien har oppnådd så stor anerkjennelse at han med rette regnes blant de mest innflytelsesrike tenkerne (Brown, 2003, s. 288). Hans verk utmerker seg ikke bare gjennom deres litterære kvalitet, men også gjennom teoretisk robusthet som gir viktige innsikter i sosiologiske temaer som identitet, interaksjonsritualer, sosial makt, kultur, følelser og avvik, blant andre (Brown, 2003, s. 288). Blant Goffmans mest kjente bidrag er «den dramaturgiske metaforen» på samfunnslivet, som også er kjent som dramaturgisk interaksjon (Hjelseth, 2024). I 1956 introduserte Goffman ideen om at sosial interaksjon kan sammenliknes med en teaterforestilling, der individer «opptrer» og «spiller roller» for hverandre på en «scene», med mål om å formidle et bestemt inntrykk til «publikum» (Aakvaag, 2008, s. 75). I møte med andre engasjerer ethvert individ seg mer eller mindre bevisst i en form for selvpresentasjon, rettet mot å definere hvordan andre oppfatter dem, som Goffman kaller «inntrykksstyring» (Hjelseth, 2024; Goffman, 1956, s. 13). Den dramaturgiske metaforen vil anvendes i diskusjonen for å se nærmere på hvordan tiltalte forsøker å iscenesette seg selv som uskyldige foran dommerne.

Skuespillerne fremfører forestillingen for publikum «frontstage». Denne forestillingen er ofte et resultat av en laginnsats med samarbeid mellom flere aktører, gitt at man ofte er avhengig av lagkamerater for å fremme en gitt definisjon av situasjonen (Goffman, 1959, s. 83).

Skuespilleren inntar en bestemt rolle for å fremme et bestemt bilde av seg selv i tråd med hvordan de ønsker å bli oppfattet av andre (Kivisto & Pittman, 2007, s. 274). Gjennom å ta i bruk ulike verktøy, slik som scenen, kostymer og manus, jobber tiltalte og forsvarer sammen for å overbevise dommerne om at denne selvpresentasjonen er sann (Kivisto & Pittman, 2007, s. 273). For det første benytter de seg av scenens setting gjennom bruk av møbler, fysisk oppsett og andre bakgrunns-elementer som supplerer scenen (Goffman, 1956, s. 13 og 66). For det andre iscenesetter de en ønsket «personlig front» innenfor denne fysiske settingen, som refererer til egenskaper som identifiserer skuespilleren selv, slik som klær, kjønn, etniske karakteristikk og utseende (Goffman, 1956, s. 14; Aakvaag, 2008, s. 75). For å fremstille seg selv på en bestemt måte benytter aktørene seg av klær, hårfrisyrer, kroppsutsmykning og annet, da utseende er den raskeste måten å forme et inntrykk av en person og deres sosiale status (Aakvaag, 2008, s. 75; Kivisto & Pittman, 2007, s. 278; Goffman, 1956, s. 15). For det tredje anvender de et manus. Selv om kommunikasjonen mellom karakterene ofte er improvisert, følger samtalen likevel noen elementer som er manufestede (Kivisto & Pittman, 2007, s. 276). Gjennom bruk av disse verktøyene har laget stor kontroll over det inntrykket av virkeligheten som de ønsker å formidle til sitt publikum, som oppfordres til å tro at karakteren de ser faktisk besitter de egenskapene han fremstår med (Kivisto & Pittman, 2007, s. 282; Goffman, 1956, s. 10). For at publikum skal gå med på dette inntrykket, forsøker laget ofte å sosialisere forestillingen ved å tilpasse seg samfunnsmessige forståelser og forventninger (Goffman, 1956, s. 22). I den grad forestillingen fremhever felles samfunnsmessige verdier, kan den oppfattes som en bekreftelse av moralske verdier i samfunnet (Goffman, 1956, s. 23). Dermed er opptreden gjenstand for idealisering i den grad den søker å appellere til samfunnets høyere sosiale strata i et forsøk på sosial mobilitet (Goffman, 1956, s. 23). For at forestillingen skal være vellykket, benytter laget seg av «backstage» for å hvile og forberede seg til frontstage. Dette bakrommet er adskilt fra frontstage både i tid og rom, som skuespillerne benytter seg av for å diskutere justeringer ved opptreden, øve på replikker og granske kostymer for feil (Aakvaag, 2008, s. 75; Goffman, 1956, s. 70; Kivisto & Pittman, 2007, s. 281).

Denne metaforen har møtt kritikk for å fremstille individer som strategisk beregnende og kyniske, som til enhver tid manipulerer hverandre gjennom ytre selviscenesettelser for å oppnå personlige fordeler (Hjelseth, 2024; Aakvaag, 2008, s. 76). Denne kritikken vil bli vurdert i diskusjonens avsluttende kapittel med tanke på bevisstheten rundt tiltaltes utseende.

3.3 Durkheims kollektive bevissthet og straff

Émile Durkheim er anerkjent som en av grunnleggerne av sosiologien (Tutenges, 2024, s. 2). Til forskjell fra Goffman, legger Durkheim vekt på samfunnsstrukturer og deres funksjon. Durkheim hevdet at effekten av straff har blitt overdrevet og at den har begrenset virkning på faktiske og potensielle lovbrøttere (Garland, 1990, s. 74). Han argumenterte i stedet for at straff er en sosial nødvendighet, da den tjener en systemoppretholdende funksjon rundt «den kollektive bevisstheten» (Garland, 1990, s. 58). Dette konseptet refererer til oppfatninger og følelser som er felles blant vanlige borgere i samme samfunn og som danner et bestemt system med sin egen eksistens (Garland, 1990, s. 50). Likevel tilbyr Tutenges (2024, s. 6) en mer håndgripelig og detaljert definisjon av kollektiv bevissthet som: «[...] en tilstand av forhøyet intersubjektivitet som kjennetegnes av turbulente, grenseoverskridende, men likevel gjensidig koordinerte handlinger og følelser blant individer som er samlet på samme sted». Denne definisjonen går utover Durkheims definisjon, men fanger likevel opp begrepets innhold på en bedre måte ved å vise hvordan samfunnsborgere ofte deler sterke og uforutsigbare felles forståelser og følelser som overskrider individuelle meninger gjennom en opplevelse av fellesskap (Tutenges, 2024, s. 6–7). Durkheim mente at disse følelsene og lidenskapene er hovedmotivasjonen for bruk av straff, og at samfunnet idømmer straff til individer som fornærmer den kollektive bevisstheten (Garland, 1990, s. 62; Burkhardt & Connor, 2016, s. 85).

Straff fungerer derfor ikke kun som en direkte reaksjon på kriminelle handlinger og deres skadevirkninger, men spiller også en kritisk rolle i å opprettholde den kollektive bevisstheten og forhindre dens nedbryting (Garland, 1990, s. 58). Durkheim hevdet at det nettopp er gjennom periodiske rituelle praksiser at sosiale følelser opprettholdes (Garland, 1990, s. 67). Han mente dermed at ritualene i strafferettssystemet, altså strafferitualer, er et verktøy for å vekke, uttrykke og justere følelser, og er samtidig en instrumentell metode for å håndtere lovbrøttere (Garland, 1990, s. 67–68). Slik kan rettssaler betraktes som en form for didaktisk teater hvor tilskuere lærer hvordan de skal føle, reagere og hvilke følelser som er passende i en gitt situasjon (Garland, 1990, s. 67). Durkheim argumenterte derfor for at straff bidrar til å fremme sosial solidaritet ved å tydeliggjøre grensene mellom rett og galt, og dermed opprettholde samfunnets verdier (Burkhardt & Connor, 2016, s. 85–86). I diskusjonen vil Durkheims konsept om kollektiv bevissthet anvendes for å belyse hvordan samfunnets felles forståelser og følelser kommer til uttrykk i rettssalen, mens strafferitualer vil brukes for å se på den kulturelle konteksten som

rettsaktørene opererer innenfor. Samtidig vil sosial solidaritet bli benyttet for å analysere straffens sosialt begrensende funksjon.

Durkheims bidrag til kriminologien har mottatt mindre oppmerksomhet og er ofte gjenstand for en kritisk tone når det blir omtalt (Tutenges, 2024, s. 2). Denne kritikken er i stor grad berettiget og retter seg mot hans kvinnefiendtlige og konservative ideologi (Tutenges, 2024, s. 2). Samtidig har det blitt rettet kritikk mot Durkheims antakelse om at straff bidrar positivt til solidaritet og at han ikke teoriserer betydningen av strafferens identitet (Burkhardt & Connor, 2016, s. 86). I diskusjonens siste kapittel vil denne kritikken bli vurdert for å undersøke dens relevans for oppgavens anliggende, som i en viss grad innretter seg kritikken.

4 Metode

Dette kapittelet gir en oversikt over gjennomføringen av prosjektet fra start til slutt. Formålet med dette prosjektet har vært å undersøke om utseende har en tilsvarende betydning i rettssystemet som ellers i samfunnet, noe som vil belyses gjennom seks dybdeintervjuer med forsvarere og dommere. I den første delen av kapittelet vil jeg forklare hvordan jeg valgte ut og hentet inn dette empiriske datamaterialet. Deretter vil jeg redegjøre for tematisk analyse som den analytiske tilnærmingen brukt for å analysere funnene fra dybdeintervjuene. I den tredje delen vil jeg forklare forskningsetiske hensyn som jeg har tatt under prosjektet for å ivareta studiedeltakernes interesser. Til slutt vil jeg reflektere rundt metodens styrker og svakheter, før jeg gjør rede for valg tatt under studiens datainnsamling.

4.1 Datainnsamling

Jeg fikk opprinnelig godkjenning fra Sikt til å behandle personopplysninger 17. juli, men etter noen endringer og en oppdatering av meldeskjemaet, ble prosjektet endelig godkjent 22. september. Studien anvender et kvalitativt forskningsdesign og omfatter seks semistrukturerte dybdeintervjuer med forsvarere og dommere. Jeg valgte denne metodiske tilnærmingen for å få en dypere forståelse av hvordan tiltaltes utseende påvirker strafferettslig praksis, basert på hvilke meninger og tolkninger forsvarere og dommere selv tillegger dette fenomenet (Hennink et al., 2020, s. 10). Studiens paradigme beror seg dermed på den fortolkende tradisjonen, med mål om å få en dybdeforståelse av fenomenet som omfavner deltakernes perspektiver og konteksten for disse, det vil si versteinen (Hennink et al., 2020, s. 11).

4.1.1 Utvalgsgruppe og rekruttering

Dette prosjektet startet opprinnelig med en helt annen vinkling. Jeg var først interessert i populærkulturelle fremstillinger av attraktive lovbytere, en trend som har ført til at de ofte blir romantisert i sosiale medier. Derfor ønsket jeg å undersøke hvilke konsekvenser slike romantiserende fremstillinger kan ha, inkludert innenfor rettssystemet. Etter å ha snevret inn forskningsspørsmålene, var det påfølgende valget å definere utvalgsgruppen. Dette innebærer å deduktivt definere studiepopulasjonen, som ofte blir raffinert under datainnsamlingen (Hennink et al., 2020, s. 124). Jeg valgte først forsvarere som utvalgsgruppen fordi de skal bygge en solid forsvarssak for tiltalte, og har dermed relevant og praktisk verdifull informasjon knyttet til mine

forskningsspørsmål. Underveis i datainnsamlingen ble også dommere inkludert i utvalgsgruppen, da det ble aktuelt og interessant å undersøke hvordan dommere påvirkes av tiltaltes utseende. Utvalgsgruppen bestod derfor til slutt av forsvarere og dommere som kunne tilby dagsaktuell og innsiktsfull informasjon om temaene, gitt deres kunnskap, erfaring og sentrale posisjoner innenfor det norske rettsvesenet (Hennink et al., 2020, s. 92). Det var hensiktsmessig å inkludere både mannlige og kvinnelige deltakere med ulike erfaringsnivåer for å utforske eventuelle forskjeller og likheter i deres synspunkter, slik at rekrutteringsprosessen reflekterte dette ønsket om mangfold innenfor utvalgsgruppen (Hennink et al., s. 97).

For å rekruttere potensielle forsvarere startet jeg med å søke etter «strafferett advokatfirma» på Google. Basert på visse kriterier¹ valgte jeg ut noen advokatfirmaer på en måte som sikret tilfeldighet i forhold til firmaenes prestisje og andre faktorer. Jeg filtrerte deretter for å finne jurister som spesialiserte seg i strafferett og kontaktet dem via e-post for å presentere forskningsprosjektet og rekruttere interesserte deltakere. Etter den første runden var to mannlige og én kvinnelig forsvarer interesserte i å delta, og disse intervjuene viet informasjonsrike og konsistente innsikter. Basert på de transkriberte dybdeintervjuene identifiserte jeg noen temaer som jeg ønsket å utforske ytterligere. Den første informanten foreslo også at jeg burde kontakte dommere for å undersøke hvordan de opplever å bli påvirket av tiltaltes utseende. I den andre rekrutteringsrunden utvidet jeg derfor utvalgsgruppen til å både omfatte forsvarere og dommere. Jeg utførte den samme prosessen som beskrevet ovenfor for å rekruttere forsvarere, som førte til at én mannlig forsvarer meldte interesse for å delta. Derimot lente jeg meg på snøballmetoden gjennom forslag fra informantene for å kontakte aktuelle dommere, som igjen foreslo flere potensielle deltakere (Hennink et al., 2020, s. 98). Jeg sendte følgelig forespørsler til aktuelle domstoler med henvendelser til de individuelle dommerne, hvorav to kvinnelige dommere meldte interesse for å delta i prosjektet.

Til min overraskelse uttrykte deltakerne i stor grad liknende synspunkter. Etter å ha gjennomført seks intervjuer, identifiserte jeg ingen nye temaer og dataene begynte å repetere seg (Hennink et al., 2020, s. 108). Dette tydet på at dataene hadde nådd et metningspunkt for studiens formål og omfang, slik at ytterligere datainnsamling på dette tidspunktet ble ansett som overflødig (Hennink et al., 2020, s. 108). Likevel fremstod det som en ulempe at utvalget ikke inkluderte mannlige dommere, slik at jeg henvendte meg til flere domstoler med en generell

¹ Jeg har valgt å utelate de konkrete kriteriene av hensyn til risikoen for bakveisidentifisering.

henvendelse med hensikt om å rekruttere minst én mannlig dommer. Disse forsøkene var imidlertid ikke vellykkede. Derfor var det til slutt seks deltakere som deltok i studien, med tre mannlige forsvarere, én kvinnelig forsvarer og to kvinnelige fagdommere.

4.1.2 Dybdeintervju og intervjuguide

Etter å ha landet på utvalgsgruppen, fremstod dybdeintervjuer som den mest formålstjenlige datainnsamlingsmetoden, gitt at jeg var interessert i informasjon om forsvareres og dommers individuelle og personlige perspektiver (Hennink et al., 2020, s. 116). Dette er en én-til-én-interaksjon som involverer en intervjuer og en informant som diskuterer spesifikke temaer i dybden, og kan derfor beskrives som en samtale med et formål (Hennink et al., 2020, s. 116; Kvale & Flick, 2007, s. 7). I denne studien er det forsvarernes og dommernes personlige opplevelser og fortellinger som er interessante, og dybdeintervjuer er en sensitiv og kraftfull metode for å fange dette fra informantenes eget perspektiv og med deres egne ord (Hennink et al., 2020, s. 117; Kvale & Flick, 2007, s. 11). Spesielt for dommerne kan det oppleves som sensitivt å fortelle om hvordan de blir påvirket av tiltaltes utseende, slik at dybdeintervjuer legger til rette for forskning på slike sensitive temaer som krever konfidensialitet og en mer intim intervjusetting (Hennink et al., 2020, s. 117).

Gjennom bruk av en semistrukturert intervjuguide, får intervjuer sin struktur. Dette er en liste over spørsmål som hjelper intervjueren med å styre intervjuet, og består av en introduksjon, åpningsspørsmål, nøkkelspørsmål og avsluttende spørsmål (Hennink et al., 2020, s. 199). Alle spørsmålene ble bevisst formulert på en åpen og ikke-ledende måte, slik at spørsmålene ikke skulle påvirke deltakernes fortelling i en bestemt retning (Hennink et al., 2020, s. 124). Først orienterte jeg deltakerne om formålet med intervjuet, gjentok viktig informasjon fra informasjonsskrivet, forklarte gangen i intervjuet og innhentet deretter skriftlig samtykke (Hennink et al., 2020, s. 119). Deretter inkluderte intervjuguiden generelle spørsmål om deltakernes bakgrunn og erfaring, deres motivasjon for å delta i forskningsprosjektet og deres interesse for forskningstemaet (Hennink et al., 2020, s. 119). Disse generelle spørsmålene tjente to formål ved å gi bakgrunnsinformasjon om deltakerne samt bygge rapport, som er et tillitsforhold som skaper et behagelig miljø slik at deltakerne kan dele sine erfaringer åpent (Hennink et al., 2020, s. 119; Thurnell-Read, 2011, s. 330). Før nøkkelspørsmålene, inneholdt intervjuguiden åpnings-spørsmål som var knyttet til hovedtemaene, og som ble brukt for å gjøre deltakerne komfortable med å dele sine erfaringer (Hennink et al., 2020, s. 119). Deretter kom vi til nøkkelspørsmålene,

som er de mest sentrale spørsmålene for å besvare forskningsspørsmålene, og berørte temaer som utseende, attraktivitet, kjønn og etnisitet (Hennink et al., 2020, s. 120). Til slutt inkluderte intervjuguiden avsluttende spørsmål for å avslutte intervjuet på en profesjonell måte, som også åpnet opp for muligheten til at deltakerne kunne tilføye tilleggsinformasjon eller diskutere andre relevante temaer (Hennink et al., 2020, s. 120; Kvale & Flick, 2007, s. 56). Samtidig oppmuntret jeg deltakerne gjennomgående til å dele sine historier og erfaringer ved å følge opp med ytterligere spørsmål for å samle mer detaljerte innsikter (Hennink et al., 2020, s. 116). Før jeg takket for deltakelsen, minnet jeg også deltakerne på at de alltid kan ta kontakt dersom de har ytterligere spørsmål.

4.1.3 Gjennomføring

I løpet av prosjektet gjennomførte jeg totalt seks dybdeintervjuer på mellom 30 til 60 minutter. Den følgende tabellen inneholder en kronologisk oversikt over intervjuene og nødvendig informasjon om informantene:

Informant	Fiktivt navn	Gjennomføring	Varighet
Mannlig forsvarer	Jon	Fysisk på arbeidsplassen til deltakeren	60 minutter
Mannlig forsvarer	Peder	Digitalt over Zoom av hensyn til deltakers timeplan	35 minutter
Kvinnelig forsvarer	Nina	Digitalt over Zoom av hensyn til deltakers timeplan	30 minutter
Kvinnelig dommer	Heidi	Fysisk på arbeidsplassen til deltakeren	60 minutter
Mannlig forsvarer	Emil	Fysisk på arbeidsplassen til deltakeren	60 minutter
Kvinnelig dommer	Elise	Fysisk på arbeidsplassen til deltakeren	60 minutter

Det er verdt å nevne at jeg informerte alle deltakerne når det hadde gått 45 minutter i tråd med den forventede tidsrammen angitt i informasjonsskrivet, og at de kunne velge å avslutte

intervjuet på dette tidspunktet. Alle informantene er fra skandinaviske land og var aktive i sin rolle som enten som forsvarer eller dommer i det norske rettssystemet under datainnsamlingen.

4.2 Tematisk analyse

Det empiriske datamaterialet har blitt analysert gjennom tematisk analyse. Dette er en stadig mer populær metode for å analysere kvalitative data, og er en fortolkende prosess for å gi mening og betydning til et datasett gjennom å identifisere, analysere og rapportere gjentatte mønstre (Thompson, 2022, s. 1410; Rinehart, 2021, s. 304; Kiger & Varpio, 2020, s. 847). Jeg valgte denne analytiske tilnærmingen for å søke etter og forstå felles forhold mellom forsvarernes og dommernes erfaringer, tanker og atferd (Kiger & Varpio, 2020, s. 847), noe som gjorde det mulig å kartlegge tendenser i dagens rettspraksis knyttet til tiltaltes attraktivitet. Selv om tematisk analyse er kjent for sin fleksibilitet, er det et begrep som har blitt diskreditert som usofistikert og underlegen andre kvalitative metoder, ofte på grunn av utilstrekkelige beskrivelser av analyseprosessen (Kiger & Varpio, 2020, s. 846). Derfor hevder Kiger og Varpio (2020, s. 853) at forskere bør engasjere seg mer i den fortolkende prosessen og være transparente om de analytiske stegene som har blitt tatt. For å innrette meg denne kritikken, vil jeg i det følgende redegjøre for hvordan dataene ble kodet gjennom tematisk analyse i tråd med 8-trinnsprosessen fremlagt av Thompson (2022).

4.2.1 Transkripsjon og kjennskap

Det første steget av analyseprosessen er transkribering og kjennskap til dataene (Thompson, 2022, s. 1412). Det ble tatt lydopptak av alle intervjuene, slik at jeg kunne fokusere på temaet og dynamikkene i intervjuet, i tillegg til å kunne benytte opptakene til senere analyse og underbygning av temaene i oppgaven (Kvale & Flick, 2007, s. 93). Selv om det er fordelaktig å gjennomføre datainnsamling og transkribering parallelt (Thompson, 2022, s. 1412), ble den første runden med dybdeintervjuer utført med korte intervaller, slik at disse tre datasettene ble transkribert etter det tredje intervjuet. Dermed ble transkriberingen av og kjennskapet til disse tre datasettene brukt for å tilpasse intervjuguiden til de påfølgende intervjuene, som ble transkribert fortløpende.

Det er vanlig blant forskere å anvende programvareverktøy for transkripsjon og analyse (Thompson, 2022, s. 1412). Det fullstendige datamaterialet inneholdt litt i overkant av fem timer med

lydopptak, slik at jeg brukte programvaren *Transcribe* til å automatisk transkribere lydopptakene for å spare tid. For å sørge for at transkripsjonene er troverdige, gikk jeg gjennom dem manuelt mens jeg lyttet til lydopptakene for å rette opp i feil, samtidig som jeg fargemarkerte interessante funn (Thompson, 2022, s. 1412). Alle dataene ble transkribert ordrett, men for at sitatene i analysen skal være lettleste, fjernet jeg overflødige ord og flittige repetisjoner (Kvale & Flick, 2007, s. 95). Dette påvirker ikke funnenes validitet, gitt at analysen beror seg på felles temaer mellom datasettene og ikke lingvistikk (Kvale & Flick, 2007, s. 98). Ettersom transkribering av dataene innebærer å dekontekstualisere samtalen, blir sitatene kontekstualisert gjennom deres nærliggende tekst for å øke validitet (Kvale & Flick, 2007, s. 98).

4.2.2 Koding

Det andre og tredje steget er henholdsvis koding og kodebok. En kode kan defineres som «et ord eller kort setning som symbolsk tildeler en oppsummerende, fremtredende, essensfangende og/eller stemningsskapende egenskap til en del av språkbaserte eller visuelle data» (Saldaña, 2016, s. 3–4). Denne kodingsprosessen innebærer å kondensere mengden kvalitative data ved å kategorisere og fargelegge visse setninger til koder basert på felles egenskaper (Thompson, 2022, s. 1413). Før jeg aktivt begynte å lese gjennom datamaterialet, opprettet jeg en tabell i et eget dokument med oversikt over fargekode, kode og sitater fra hvert intervju, noe som kan kalles for en slags «kodebok». Jeg leste gjennom hvert datasett mens jeg fargekodet for potensielle mønstre og koder, og førte dette inn i tabellen. Den første kodingsrunden inkluderte detaljer for å trekke ut så mye semantisk mening og forståelse som mulig (Thompson, 2022, s. 1413). Dette er et utdrag fra den innledende kodingen av de tre første datasettene:

Fargekode	Kode	Jon	Peder	Nina
Rosa	Menneskelig biologi	De har jo også sine sympatier og antipatier. Det ville være rart ellers i landet. Vi vil jo mye heller bruke tid med en attraktiv person enn en lite attraktiv person. Og sånn tenker jeg også at dommerne	Det er jo liksom lettere å få folk på sin side og helt elementær psykologi da. Men det er jo alle prosesser, det er menneskelige prosesser. Det er klart at vi driver ikke med	(Fru Justitia) Tanken er god, men jeg tror ikke det er mulig i praksis. Nei, det er heller et ideal.

Den andre koderunden var derimot mer selektiv, der jeg samlet flere koder som kunne grupperes under en overordnet overskrift og fjernet koder som var ubetydelige eller sporadiske. Ettersom koding er en iterativ prosess, da den første runden sjelden er tilstrekkelig for å identifisere alle koder, gikk jeg gjennom datasettene opptil flere ganger for å fargekode andre mulige mønstre og korrigere fargekodene (Thompson, 2022, s. 1413). For hver runde med analyse, opprettet jeg et eget dokument med tilsvarende oppsett som i bildet ovenfor.

4.2.3 Utvikling av temaer

I abduktiv tematisk analyse er det viktig å skille mellom koder og temaer (Thompson, 2022, s. 1414). Koder er konkrete og korte, mens temaer kan være langt mer komplekse og kan samle flere koder for å gi en teoretisk forklaring på fenomener. Derfor starter prosessen med å utvikle temaer ved å se på sammenhengen mellom ulike koder og gruppere dem basert på deres evne til å sammenfattende forklare historien bak dataene. Et tema kan dermed betraktes som grupperinger av koder som effektivt formidler et fenomen (Thompson, 2022, s. 1414). Etter å ha kodet dataene tre ganger, opprettet jeg en separat tabell hvor jeg førte inn grupper av koder som støttet opp under det samme fenomenet. Denne prosessen førte til slutt til en tabell med oversikt over temaer som forklarte mer komplekse historier, med tilhørende sitater fra hvert intervju (Thompson, 2022, s. 1414). Disse temaene dannet utgangspunktet for analysen, selv om temaene ble revidert underveis i analyseskrivingen. Dette er et utdrag fra den endelige kodeboken:

Tema	Koder	Jon	Peder	Nina	Heidi	Emil	Elise
Blind rettferdighet?	Rettferdighet, objektivitet, menneskelig biologi	Da jeg begynte å studere juss, så trodde jeg at at juss var en sånn type edel profesjon. Et edelt fag hvor måter man kom frem til det som var rett, uavhengig av menneskene. Og så ser vi jo at menneskene	Det er klart at vi driver ikke med noen objektiv måling der mennesker kommer inn i dette rommet og snakker og går igjen, ikke sant. Det er menneskelige prosesser.	(Fru Justitia) Tanken er god, men jeg tror ikke det er mulig i praksis. Nei, det er heller et ideall.	Jeg tror ikke at vi lar oss lure sånn, eller at det på en måte skal bli avgjørende. Så jeg tror jeg har litt sånn høy tillit til rettssystemet. Men jeg tror at de fleste klarer å se forbi sånne ting. Jeg tror alle dommere gjør så godt de kan, og er veldig bevisste på at det skal være bevisene i saken	Det tror jeg bare er jug. Men det er så jævlig typisk dommere. Fordi at de som blir dommere, de er de flinkeste av alle flinksene. De går tidlig hjem fra fest, de er veldig opptatt av å ha rett og å gjøre ting ordentlig. Og derfor så	Det må vi skrelle bort og håpet mitt er jo at det klarer vi og det jeg er overbevist om at... Altså, jeg er overbevist om at vi klarer det. Jeg har en veldig sånn tiltro til rettssystemet, men det er klart at det krever at vi er det bevisst.

4.2.4 Øvrige analytiske steg

Etter å ha dekonstruert og analysert dataene gjennom koder og temaer, er det femte steget valg av teoretisk rammeverk. Tematisk analyse skiller seg fra andre kvalitative metoder ved at man, etter analyseprosessen, forklarer forholdet og historien mellom temaene og datamaterialet

(Thompson, 2022, s. 1415). Selv om tematisk analyse skal være veiledet, bør det ikke være fastsatt av eksisterende teoretisk forståelse (Thompson, 2022, s. 1415). Jeg valgte derfor Bourdieu, Goffman og Durkheim som det teoretiske rammeverket for funnenes diskusjon etter analyseprosessen og underveis i analyseskrivingen. Dette var også en prosess, da jeg hadde tenkt til å anvende kulturell kriminologi med tanke på at den opprinnelige vinklingen var populærkulturell. Det var likevel de menneskelige prosessene i dataene som førte til at jeg valgte denne teoretiske tilnærmingen, noe som la til rette for et kritisk blikk på de sosiale mekanismene som opererer i rettssalen.

Det sjette steget er sammenlikning av datasett, noe som kan avdekke ytterligere detaljer om funnene (Thompson, 2022, s. 1416). Dette steget foretok jeg underveis i kodingen, da jeg søkte etter likheter mellom informantenes perspektiver. Likevel tok jeg også høyde for potensielle uoverensstemmelser ved å innledningsvis kode hver betydningsfulle detalj, noe som blant annet førte til informasjon om fagdommernes syn på meddommere. Det syvende steget omfatter visuell fremstilling av dataene, noe jeg valgte å utelate da det ikke ble ansett som hensiktsmessig for analysen. Det siste steget er å skrive selve analysen, som bør inkludere sitater fra analyseprosessen, og kontekstuelle forklaringer rundt settingen og informantene (Thompson, 2022, s. 1418). Analysen bygger på sitatene fra dybdeintervjuene, samtidig som konteksten rundt disse har blitt tydeliggjort dersom det fremstår som uklart. Derimot har jeg ikke inkludert individuell informasjon om informantene for å verne deres identitet.

4.3 Forskningsetikk

Under hele forskningsprosessen har forskere et ansvar for å foreta etiske vurderinger i tråd med grunnleggende normer for forskning (NESH, 2023, s. 5; Haugen & Skilbrei, 2021, s. 15). I dette delkapittelet vil jeg drøfte og redegjøre for sentrale etiske overveielser som jeg foretok i løpet av forskningsprosjektet for å ivareta studiedeltakernes interesser i henhold til forskningsetiske retningslinjer gitt av Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH).

4.3.1 Informert samtykke

I dette forskningsprosjektet utgjorde samtykke det rettslige grunnlaget for å behandle persondata, selv om ansvaret for å innhente samtykke gjelder uavhengig av spørsmål om det juridiske

behandlingsgrunnlaget (Haugen & Skilbrei, 2021, s. 53; NESH, 2023, s. 18). Prinsippet om informert samtykke utgjør hjørnesteinen i forskningsetikken, og skal sikre deltakernes personlige integritet og rett til å selv bestemme om de ønsker å delta i forskningen (Haugen & Skilbrei, 2021, s. 53; NESH, 2023, s. 20). I tråd med denne etiske normen sikret jeg at informantenes samtykke møtte kriteriene for å være frivillig, informert, uttrykkelig og dokumenterbart. Jeg sendte først en henvendelse til potensielle deltakere med informasjon om prosjektet, vedlagt informasjonsskriv og forespørsel om å delta for å informere om forskningen (NESH, 2023, punkt 15). Dette skulle sikre at samtykket var informert, slik at deltakerne hadde mottatt informasjon om prosjektets formål og hva deltakelse innebærer, før de stod fritt til å svare på om de ønsket å delta eller ikke (Haugen & Skilbrei, 2021, s. 54–55). Jeg sendte ikke ut oppfølgende forespørsler til potensielle deltakerne som ikke svarte på henvendelsen, for å unngå at de skulle oppleve utilbørlig press som innskrenket deres mulighet til å takke nei (Hauge & Skilbrei, 2021, s. 54). Før intervjuene begynte, repeterte jeg sentral informasjon fra informasjonsskrivet, sørget for at deltakerne forstod innholdet og samlet inn skriftlig samtykke for å skape trygge rammer rundt intervjuopplevelsen (Haugen & Skilbrei, 2021, s. 56). Dette sikret at deltakerne eksplisitt erklærte at de var kjent med hva deltakelse innebærer og ga sin utvetydige og eksplisitte tilslutning, som ble ivaretatt i form av et samtykkeskjema (Haugen & Skilbrei, 2021, s. 55). Disse samtykkeskjemaene ble lagret elektronisk i en passordbeskyttet mappe, adskilt fra øvrige data som transkripsjoner og analyser.

4.3.2 Anonymitet

Jeg anså det som nødvendig å beskytte informantenes identitet. Dette hensynet ble tatt med tanke på at deltakerne er profesjonelle rettsaktører, som derfor kan oppleve negative konsekvenser hvis deres identitet blir offentliggjort i forbindelse med opplysningene som kommer frem i dette forskningsprosjektet, da det retter seg kritisk til rettssystemets objektivitet. Derfor ble anonymitet lovet deltakerne både i henvendelsen og informasjonsskrivet, og ligger dermed til grunn for deres samtykke (NESH, 2023, s. 23). Dataene ble følgelig anonymisert etter datainnsamlingen ved å fjerne forbindelsen mellom deltakerne og dataene, slik at informasjonen ikke kan spores tilbake til enkeltpersoner (NESH, 2023, s. 23; Haugen & Skilbrei, 2021, s. 38). Jeg lagret aldri informantenes personopplysninger og forskningsdataene i samme dokument, og erstattet deres navn med pseudonymiserte opplysninger som heller ikke er oppført i samme dokument som dataene (NESH, 2023, s. 23). Disse pseudonymene er helt tilfeldig valgt, og det er kun min veileder og jeg som er kjent med deltakernes identitet. For å forebygge

bakveisidentifisering, hvor enkeltindivider kan bli identifisert av utenforstående selv når informasjonen ikke identifiserer enkeltpersoner direkte, valgte jeg bevisst å ikke dele unødvendig informasjon om deltakerne (NESH, 2023, s. 23). Dette skyldes at deltakerne potensielt kan identifiseres gjennom en kombinasjon av alder, kjønn, yrke og arbeidssted, noe som dermed kunne medføre en risiko for bakveisidentifisering (Haugen & Skilbrei, 2021, s. 40). Jeg valgte derfor å ikke oppgi annen informasjon om deltakerne enn kjønn og felles yrke, da det er mange som deler disse kjennetegnene (Hauge & Skilbrei, 2021, s. 40).

4.3.3 Konfidensialitet og taushetsplikt

Konfidensialitet handler om å begrense tilgangen til forskningsdataene i tråd med det man har lovet deltakerne (Haugen & Skilbrei, 2023, s. 34). Dette innebærer et løfte om at forskningsdataene skal behandles fortrolig og ikke videreformidles på måter som avviker fra avtalen (NESH, 2023, s. 24). Det ble gjort klart for deltakerne at kun min veileder og jeg har tilgang til forskningsdataene, som er lagret i en passordbeskyttet mappe. Under rekrutteringsprosessen ble hensynet til konfidensialitet ivaretatt ved å sende henvendelser på blindkopi for å beskytte potensielle forskningsdeltakeres identitet (Haugen & Skilbrei, 2021, s. 35).

Forsvarere og dommere er yrkesgrupper med lovpålagt taushetsplikt som får tilgang til informasjon i fortrolige situasjoner (NESH, 2023, s. 24). Det var verken nødvendig eller ønskelig for forskningsprosjektet å samle inn materiale som inkluderer informasjon som forskningsdeltakerne har taushetsplikt om, og jeg søkte derfor ikke dispensasjon fra taushetsplikten etter forvaltningslovforskriften § 9 (Haugen & Skilbrei, 2021, s. 42). Selv om deltakerne virket svært bevisste på sin taushetsplikt, hadde jeg et uavhengig ansvar for å forsikre meg om at jeg ikke samlet inn taushetsbelagt informasjon om tredjepersoner (Hauge & Skilbrei, 2021, s. 42). Derfor informerte jeg deltakerne om deres taushetsplikt ovenfor meg, slik at de skulle unngå å dele informasjon som kunne identifisere tredjepersoner. Det var kun to tilsynelatende tilfeller der opplysningene kunne medføre en risiko for bakveisidentifisering av tredjepersoner, slik at deres nasjonalitet ble anonymisert i oppgaven for å forhindre dette.

Til slutt er det også verdt å nevne at forskningsdeltakerne uttrykte et ønske om å lese forskningsresultatene etter at oppgaven er sensurert. Derfor har jeg lovet å sende dem den endelige oppgaven, noe som dessuten understreker at etiske hensyn også gjør seg gjeldende etter datainnsamlingen (NESH, 2023, punkt 25).

4.4 Metodiske refleksjoner

Det er både styrker og svakheter knyttet til studiens metode, utvalg og gjennomføring. I denne delen vil jeg redegjøre for potensielle styrker og svakheter, før jeg kortfattet opplyser om inn-samlet data som ikke ble inkludert i studiens endelige datamateriale.

4.4.1 Styrker og svakheter

To av dybdeintervjuene ble gjennomført digitalt via Zoom på grunn av utfordringer knyttet til deltakernes timeplan. Det er en økende tendens til å benytte digitale intervjuer, selv om den generelle anbefalingen er å gjennomføre intervjuer fysisk for å sikre grundig informasjonsinn-henting og for å legge til rette for å etablere god rapport med studiedeltakerne (Hennink et al., 2020, s. 133). Dette ble klart for meg etter å ha gjennomført den første runden med intervjuer. Det første intervjuet ble gjennomført fysisk på deltakerens arbeidsplass og varte i 60 minutter, mens de to påfølgende intervjuene ble gjennomført digitalt med en varighet på mellom 30 til 35 minutter. Både intervjuenes varighet og min opplevelse av rapport med deltakerne tyder på at de to digitale intervjuene bar preg av å være gjennomført digitalt, spesielt intervjuet med den kvinnelige deltakeren som varte i 30 minutter. Det bør likevel tas i betraktning at andre forhold kan ha spilt inn, som nettopp deltakernes timeplan. De fire etterfølgende intervjuene ble derfor gjennomført fysisk for å sikre et godt tillitsforhold med informantene (Thurnell-Read, 2011, s. 330).

Kjønnsbalansen fremstår som en ulempe i hver av utvalgsgruppene. Selv om utvalget på et overordnet plan inkluderer tre kvinnelige informanter og tre mannlige informanter, er det skjevt i hver av gruppene. Det er kun én kvinnelig forsvarer, og dessuten mangler det empiriske data-materialet perspektiver fra mannlige dommere. Dette utgjør en begrensning ved utvalget, da attraktivitet ofte tillegges større betydning mellom individer av det motsatte kjønn (Hakim, 2010, s. 501). Derfor er det en mulighet for at mannlige dommere besitter et annet synspunkt enn de kvinnelige deltakerne, spesielt når det gjelder oppfatninger og reaksjoner overfor kvin-nelige tiltalte. Dette synes å være reflektert i datamaterialet, som i hovedsak omhandler per-spektiver knyttet til mannlige tiltalte. Likevel kan denne skjevheten delvis forklares ved at kul-turelle narrativer hovedsakelig retter seg mot mannlige lovbyrtere, i tillegg til at 3 av 4 domfelte er menn (SSB, 2018). Derfor kan ikke denne studien gi innsikt i samspillet mellom kjønn og

oppfatninger hos mannlige dommere. Dette gjør det også usikkert om funnene nøyaktig representerer de kvinnelige dommernes perspektiver knyttet til deres kjønn.

Dybdeintervjuer er et meningsskapende partnerskap mellom intervjueren og studiedeltakerne, som samskaper kunnskap og mening gjennom intervjusituasjonen og dermed samkonstruerer virkeligheten (Hesse-Biber & Leavy, 2006, s. 128; Hennink et al., 2020, s. 116). Det er i den forbindelse viktig å bemerke at min profesjonelle rolle og personlige bakgrunn kan ha påvirket datainnsamlingen, da studiedeltakerne kan ha reagert på bakgrunnen, egenskapene og posisjonen min under intervjuprosessen, noe som muligvis reflekteres i deres fortellinger (Hennink et al., 2020, s. 19). Flere av deltakerne påpekte min akademiske og personlige bakgrunn for å underbygge egne fortellinger og standpunkter, slik som å påpeke mitt antrekk i forbindelse med hvordan tiltalte bør fremstå i rettssalen. Det er derfor usikkert hvorvidt min rolle og fremtoning har farget funnene, til tross for at spørsmålene bevisst ble formulert på en ikke-ledende måte. Selv om studien kan kritiseres for å ikke møte positivistiske forskningsidealer, legger kvalitative studier til grunn at opplevelser er subjektive, noe som derfor gjenspeiles i dataene ved at de kan inneholde mange sannheter (Damsa & Ugelvik, 2017, s. 2).

Det empiriske datamaterialet fremstår likevel som en styrke ved denne studien. Gjennom dybdeintervjuene ble det samlet detaljert informasjon om forsvarernes og dommernes erfaringer og personlige perspektiver knyttet til tiltaltes utseende, noe som førte til verdifulle innsikter og inkluderte eksempler fra dagens rettspraksis. Det empiriske datamaterialet gir dermed innsikt i betydningen av tiltaltes utseende i det norske rettssystemet, noe det tilsynelatende finnes svært begrenset informasjon om, ettersom det støtter seg på perspektiver fra direkte involverte parter. Selv om det ville vært interessant å se på tiltaltes egne erfaringer med hvordan deres utseende påvirker rettsprosessen, har studien fokusert på forsvarernes og dommernes syn for å undersøke om de opplever at tiltaltes utseende spiller en liknende rolle i rettssalen som det gjør i samfunnet for øvrig.

Denne studien baserer seg dermed på perspektivene til den overordnede gruppen i det hierarkiske forholdet i rettssalen, nemlig juristene, som har definisjonsmakt i denne konteksten. Dette kan potensielt bidra til å styrke studiens kredibilitet (Becker, 1967, s. 240). Likevel er hovedfokuset på tiltaltes rettssikkerhet, noe som kan føre til bekymringer om partiskhet til fordel for den underordnede parten ved å utfordre gjeldende forhold (Becker, 1967, s. 241–242). Min tro er imidlertid at flertallet av samfunnsborgere ønsker et rettferdig rettssystem som behandler alle

borgere likt. Dermed representerer denne studien et håp om sosial endring som gagnar alle parter i samfunnet.

4.4.2 Fokusgruppediskusjon

Det opprinnelige forskningsspørsmålet hadde som nevnt en populærkulturell vinkling. Derfor gjennomførte jeg en fokusgruppediskusjon for å utforske hvordan medie- og underholdningsindustrien påvirker publikums oppfatninger av lovbruyeres skyld med fokus på attraktivitet. Gjennom tilgang til en videregående skole hvor jeg er ansatt, fikk jeg tillatelse fra skolens ledelse til å utføre en fokusgruppediskusjon med elever over 18 år. Aldersgrensen var et ufravikelig kriterium for deltakelse av hensyn til beskyttelse av barn i henhold til NESH sine retningslinjer (2023, punkt 18). Etter presentasjoner av prosjektet for aktuelle elever, var det totalt 14 elever som meldte interesse for å delta. Det var flere som valgte å trekke seg, slik at fokusgruppediskusjonen til slutt bestod av syv kvinnelige deltakere. Deltakerne ble tilsendt informasjonsskriv per e-post, samtidig som jeg repeterte sentral informasjon og innhentet skriftlig samtykke før fokusgruppediskusjonen påbegynte. Fokusgruppediskusjonen fant sted på den aktuelle skolen av hensyn til deltakernes timeplan og trygghet, og varte rett i underkant av to timer. Det forskningsetiske hensynet som ikke gjorde seg aktuell for dybdeintervjuene, men som veide tungt for fokusgruppen, var klarhet om roller og ansvar (NESH, 2023, punkt 19). Deltakerne kjenner meg fra før gjennom min rolle på skolen, slik at det var vesentlig å tydeliggjøre at forskningsprosjekter er utført av meg som privatperson og deres deltakelse er også i privat kapasitet. Derfor presiserte jeg at ikke-deltakelse, deltakelse eller å trekke samtykke ikke ville få noen konsekvenser eller på noen måte påvirke deres forhold til skolen eller meg som ansatt. For øvrig ble personopplysningene deres behandlet på samme måte som dybdeintervjuene.

Imidlertid valgte jeg å ikke inkludere dette empiriske datamaterialet. Etter å ha gjennomført flere dybdeintervjuer og påbegynt analyseskrivingen, fremstod datamaterialet fra fokusgruppen og dybdeintervjuene som uforenelige med tanke på vinkling. Mens fokusgruppen fokuserte på mediefremstillinger og sosiale medier, tok dybdeintervjuene opp denne tematikken i begrenset grad. Den første intervjuguiden for dybdeintervjuene inkluderte opprinnelig noen spørsmål om medie- og underholdningsbransjens innflytelse på rettssaker, men det virket vanskelig for deltakerne å si noe konkret om dette. Etter å ha gjennomført flere dybdeintervjuer med forsvarere, som viet informasjonrike data om hvor betydelig tiltaltes utseende er i praksis, dro dette den resterende datainnsamlingen mot et utelukkende fokus på rettssystemet. Dette er beklagelig

med tanke på fokusgruppedeltakernes tid og interesse, men deres bidrag verdsettes fortsatt høyt. Alle opplysninger og forskningsdata som ble innhentet i forbindelse med fokusgruppediskusjonen ble slettet og makulert i desember 2024.

5 **Analysekapittel I: Hvilken betydning har utseende i rettssystemet?**

De tre påfølgende kapitlene vil presentere studiens funn. Dette tredelte analysekapittelet undersøker den overordnede betydningen av tiltaltes utseende i det norske rettssystemet. Innledningsvis utforskes dette i konteksten av et rettssystem som er forpliktet til å behandle alle borgere likt, men der dommernes menneskelige natur slår sprekker for denne antatte objektiviteten. Det viser seg at dommers syn også er farget av sosiale fordommer, noe som retter seg mot tiltaltes attraktivitet på godt og vondt. Disse fordommene spiller inn på tiltaltes troverdighet, basert på hvorvidt de visuelt passer med handlingene de står tiltalt for. Deretter vil det neste kapitlet dykke dypere inn i temaene skjønnhet, skjønnhetsidealer og deres begrensninger. Til slutt vil det siste analysekapitlet utforske den praktiske betydningen av tiltaltes utseende i samspill med rettens øvrige aktører.

5.1 **Et edelt system?**

I det norske rettssystemet symboliserer Fru Justitia den ideelle rettferdigheten, som skal være blind og upartisk. Det norske rettssystemet nyter samtidig høy tillit blant befolkningen (Norges domstoler, 2022), noe som var godt kjent blant informantene. Fagdommer Heidi sier:

Jeg tror ikke at vi lar oss lure sånn, eller at [tiltaltes utseende] på en måte skal bli avgjørende. Så jeg tror jeg har litt sånn høy tillit til rettssystemet.

Men jeg tror at de fleste klarer å se forbi sånne ting.

Heidi hevder at dommere ikke blir påvirket av tiltaltes utseende, noe som fører til en erklæring om at hun har stor tillit til at domstolene opprettholder prinsippet om upartiskhet. Dette indikerer dermed en oppfatning om at rettssystemet opererer på et høyt moralsk nivå, der alle er like for loven i henhold til Grunnloven § 98 første ledd. Fagdommer Elise deler den samme oppfatningen:

[Tiltaltes utseende] må vi skrelle bort og håpet mitt er jo at det klarer vi og jeg er overbevist om at vi klarer det. Jeg har en veldig sann tiltro til rettssystemet, men det er klart at det krever at vi er det bevisst.

Elise uttrykker en forpliktelse og et optimistisk håp om at dommere er i stand til å filtrere bort tiltaltes utseende, og antyder dermed at det er bevisene i saken som avgjør om vedkommende blir dømt til skyld. I likhet med Heidi, viser hun også sin tillit til rettssystemet og stoler på at rettsprosessen vil føre til en rettferdig avgjørelse.

Likevel peker Elise på at denne filtreringsprosessen krever bevissthet fra dommernes side. Dette indikerer behovet for å være oppmerksom på egne fordommer, slik at dommerne kan jobbe aktivt med å motvirke dem i rettsalen. Dette underbygges av tilgjengelig forskning som tilsier at dommere bringer med seg de samme implisitte fordommene inn i rettsalen som resten av befolkningen (Roberts, 2018, s. 86). Heidi antyder også en større usikkerhet til egne vurderinger:

Det bør jo absolutt ikke ha noe å si for vurderingen av skyldspørsmålet, og jeg håper ikke at jeg lar meg påvirke av det. Og jeg tenker selv at jeg ikke gjør det. Men man kan jo ikke vite likevel.

Heidi uttrykker en normativ holdning der hun mener at tiltaltes utseende ikke bør veie inn i skyldvurderingen. Hun er opptatt av å handle i tråd med rettssikkerhetsprinsipper og uttrykker et ønske om å ikke la seg påvirke av tiltaltes utseende, og hun tror selv at hun er i stand til å opprettholde en nøytral holdning. Samtidig innrømmer hun en grad av usikkerhet og bekymring for at det likevel kan påvirke henne på et mer ubevisst nivå. Dette viser til at fordommer ofte er ubevisste for dommerne, noe som naturligvis fører til vanskeligheter med å peke dem ut (Roberts, 2018, s. 86). Selv om Elise understreker behovet for å være bevisst egne fordommer, indikerer Heidis uttalelse den praktiske utfordringen ved denne oppgaven når de ofte er skjulte.

Selv om dommere uttrykker sine beste intensjoner og forpliktelse til objektivitet, er det lett å glemme at de er helt vanlige mennesker. Som bærebjelkene i det norske rettssystemet, er rettssystemets objektivitet direkte avhengig av dommerne som dets menneskelige representanter.

Forsvarer Jon forteller om hvordan hans syn på rettssystemet har endret seg siden han begynte å studere rettsvitenskap:

Da jeg begynte å studere juss, så trodde jeg at juss var en sånn type edel profesjon. Et edelt fag hvor man kom frem til det som var rett, uavhengig av menneskene. Og så ser vi jo at menneskene har så mye å si. [...] Og dommerne er mennesker.

Han reflekterer over sin innledende tro på juss som en edel profesjon der fakta blir fastslått gjennom en objektiv prosess, adskilt fra de enkelte menneskene. I løpet av sin karriere har han imidlertid observert at dommernes personlige egenskaper påvirker rettsprosessen i stor grad. Dette står i kontrast til dommernes selvoppfatning, som tror at de evner å foreta objektive vurderinger basert på bevisene i saken. På samme måte retter forsvarer Emil et kritisk blikk mot dommernes selvoppfatning, der han kritiserer deres tendens til å konstruere et ideelt selvbilde som objektive aktører:

Det er så jævlig typisk dommere. Fordi at de som blir dommere, de er de flinkeste av alle flinksene. De går tidlig hjem fra fest, de er veldig opptatt av å ha rett og å gjøre ting ordentlig. Og derfor så forteller de selvfølgelig om det idealbildet som de tror at de selv lever opp til. Men det gjør de ikke. De er som alle andre.

Emil beskriver dommerstanden som en gruppe mennesker som alltid har vært pliktoppfyllende og legger stor vekt på å være korrekte i sine meninger. Han maler et bilde av en gruppe som ikke bare holder seg selv til høye standarder, men som også har utviklet en selvoppfatning av moralsk overlegenhet. Dette selvportrettet antyder en tro på at de er i stand til å stå imot sine menneskelige tilbøyeligheter på grunn av sin profesjonelle forpliktelse og moralske integritet. Emil argumenterer for at denne ideelle selvoppfatningen bidrar til å fremme forestillingen om at dommere er særlig kvalifiserte og unike i sin evne til å fatte upartiske beslutninger, noe han klart motsetter seg. Det er derfor ingen iboende grunn til å tro at dommere er immune mot fordommer i rettssalen (Kang et al., 2012, s. 1146).

Forsvarer Peder argumenterer dessuten for at det er urealistisk å betrakte dommere som objektive instrumenter som måler tiltaltes skyld:

Det er klart at vi driver ikke med noen objektiv måling der mennesker kommer inn i dette rommet og snakker og går igjen.

Rettssalen fungerer ikke som et vakuum hvor menneskelige egenskaper blir satt på pause. I stedet bringer rettsaktører, inkludert dommere, med seg sine egne tanker, følelser og erfaringer inn i dette rommet, noe som trolig kan påvirke deres domsavgjørelser (Kang et al., 2012, s. 1182; Mathiesen, 2011, s. 161). Peder indikerer derfor at forventninger om absolutt objektivitet ikke tar høyde for rettssystemets menneskelige dimensjon. Jon argumenterer for at det nettopp er dommernes menneskelige natur som overstyrer deres evne til å være objektive:

Altså det er noe biologi her, ikke sant, som overstyrer fornuften.

Jon peker på at dommernes biologiske instinkter kan overkjøre deres rasjonelle tenkning, noe som kan svekke deres evne til å være objektive, til tross for deres selvoppfatning om det motsatte. Dette perspektivet er i tråd med funn fra moderne nevrovitenskap, som indikerer at følelser ofte trumfer fornuften når de står i konflikt (Walsh & Hatch, 2018, s. 269). Det er tross alt mennesker som utarbeider, tolker, anvender og håndhever loven, noe som minner oss om at rettsprosessen i bunn og grunn er en menneskelig virksomhet – med de iboende menneskelige feilene det kan medføre.

5.2 «Fordommer og livserfaring er egentlig samme sak»

Til tross for dommernes beste intensjoner om å være objektive, erkjenner de en usikkerhet om de faktisk opprettholder dette idealet i praksis. Emil argumenterer dessuten for at denne usikkerheten er velbegrunnet:

Ja, vi har alle fordommer, og de som sier noe annet lyver. Alle har fordommer. Fordommer og livserfaringer er egentlig samme sak. Fordommer er noe du får av å leve. [...] Og de siste som glemmer det er jo de selv. De tror at mange tror at de er det, men de har ikke noe bedre evne til å avsløre løgn, for eksempel, enn hva du og jeg har. Og de agerer jo selvfølgelig ut fra fordommer også, og livserfaring da, som de heller kaller det, vil jeg tro.

Emil uttaler kategorisk at alle mennesker har fordommer, og å påstå noe annet ville være å benekte en grunnleggende menneskelig sannhet. Han understreker at fordommer og livserfaringer er to sider av samme sak, da fordommer tilegnes gjennom å leve (Leboeuf, 2020, s. 45). Han argumenterer derfor for at det er en naivt å tro at dommere har en overlegen evne til å avsløre løgner sammenliknet med alminnelige borgere. Tvert imot hevder han at dommere handler basert på sine fordommer, eller som de ofte omdøper til mer akseptable betegnelser som «livserfaring».

Fra barndommens første dager blir vi introdusert til ideen om at lovbreakere ofte fremstår som skitne og slemme. Jon gir et innblikk i hvordan slike forestillinger først formes ved å male et levende bilde av slike stereotypiske kjennetegn:

Men jeg tror at vi alle har lyst til at det skal være en sammenheng. Vi vokser jo opp med Donald Duck, og de skurkene, de ser jo litt sånn skitne ut. B-gjengen har masse skjeggstubber og greier. Eller kanskje det er Svarte-Petter som har masse skjeggstubber. Så vi vil jo gjerne at skurkene skal se slemme ut.

Allerede fra ung alder lærer vi sosiale fordommer om lovbreakere basert på skurkene i historiene våre, slik som karakterer som B-gjengen og Svarte-Petter fra Donald Duck-universet som fremstilles som skitne menn med skjeggstubber. Gjennom slike dominerende narrativer blir lovbreakere presentert med stereotypiske egenskaper, noe som blir automatisk kodet og lagret assosiativt i hjernen vår (Huebner, 2016, s. 49). Jon påpeker at vi derfor ofte antar en sammenheng mellom skurker som B-gjengen og Svarte-Petter med faktiske lovbreakere. Slike stereotypiske bilder blir dermed en del av vår felles forståelse av hva en «typisk lovbreakere» ser ut som, noe

som skaper forventninger om at personer med «skurkeliknende» trekk faktisk er lovbrøyttere. Det er vanskelig å avlære fordommer vi lærer som barn (Beeghly & Madva, 2020, s. 4), og vi ender derfor ofte opp med å assosiere personer som minner om disse skurkefigurene med å være «ekte skurker». Med andre ord foretrekker vi at lovbrøyttere ser ut som skurkene i historiene våre.

På samme måte reflekterer Elise over de mentale bildene som hun danner seg av tiltalte, basert på tingrettens dom og ankedokumenter:

Når vi får en sak, så har vi tingrettens dom. Den har vi lest, og så har vi lest anke og anketilsvar og kanskje noe mer. Men vi vet ikke så mye om saken når vi går i retten. Men da danner jeg meg jo et eller annet bilde. Så da har jeg et eller annet bilde om hvordan tiltalte ser ut, hvordan ser fornærmede ut. Et eller annet sånt bilde har jeg i hodet. Og det på en måte som overrasker meg mange ganger er at det bildet kan være helt feil.

Selv om dommere har tilgang til dokumenter og tidlige dommer, har de likevel et begrenset bilde av de faktiske personene bak sakspapirene. Elise forklarer at hun danner seg et mentalt bilde av tiltalte og fornærmede basert på beskrivelsene av handlingene i rettsdokumentene før rettssaken starter. Dette indikerer at hennes forventninger til tiltalte kan være påvirket av de samme kulturelle narrativene som Jon påpeker, forventninger som bygger på stereotypier om lovbrøyttere. Selv blant dommere vitner dette fenomenet om hvordan slike fordomsfulle forestillinger kan manifestere seg i rettssalen, et sted hvor objektivitet er kritisk. Likevel innrømmer Elise at det mentale bildet hun danner seg ofte ikke stemmer overens med virkeligheten når hun møter tiltalte i retten, noe som ofte overrasker henne. Dette misforholdet kan skyldes sosiale fordommer om lovbrøytters utseende, som overser at kriminelle handlinger begås av mennesker fra alle samfunnslag og med ulike utseendemessige egenskaper. Dette er et tema som Jon reflekterer rundt i forbindelse med attraktive mennesker:

Vi vil jo kanskje gjerne tenke at pene mennesker er snillere enn det de er, men forskningen viser vel at de kanskje ikke er det. Ted Bundy tok vel pisen på den.

Jon henviser til det vanlige fenomenet kjent som halo-effekten, hvor attraktive mennesker ofte antas å ha positive og prososiale egenskaper (Dion et al., 1972, s. 289; Zebrowitz, 1998, s. 140). I likhet med Elise påpeker Jon at dette ofte ikke stemmer overens med virkeligheten. Han bruker Ted Bundy, den notoriske seriemorderen kjent for sitt attraktive utseende, som eksempel for å utfordre den konvensjonelle oppfatningen om at skjønnhet korrelerer med uskyld (Johnson & King, 2017, s. 538). Jon retter også blikket mot fordommer om attraktive personer i forbindelse med voldtekt:

Ta en voldtektssak da, hvor du har en mann som ser ut som en kjekk, snill, grei gutt, ikke sant? Og han fremstår i retten som en snill og grei gutt. Du tenker liksom at: «Åj, han er en kjekk ung mann. Han gjør jo ikke sånn. Han trenger ikke å voldta». Den type fordommer, det tror jeg det er veldig mange som har.

Jon reflekterer over hvordan skjønnhetsstereotyper kan føre til misoppfatningen av at attraktive personer sjelden har motivasjon eller evne til å begå voldtektshandlinger. Dette fenomenet er trolig forankret i den utbredte troen på at attraktive personer allerede har muligheten til å tilfredsstille sine seksuelle lyster og behov, ettersom det antas at de ikke ville ha problemer med å finne samtykkende partnere. Selv om forskning viser at attraktive mennesker opplever flere dater (Huston, 1973), fører denne tankegangen til en feilaktig antakelse om at de er mindre tilbøyelige til å begå seksuelle overgrep.

Det er tilsynelatende vanskeligere å forstå at attraktive individer begår kriminelle handlinger, enn individer som visuelt bekrefter fordommer om lovbrøyttere. Disse forestillingene begynner å ta form tidlig i livet og vokser seg stadig sterkere og mer levende. Gjennom årene blir slike bilder bekreftet og forsterket av mediene, da befolkningen ofte baserer sine oppfatninger av lovbrøyttere på hvordan de fremstilles i mediene (Dowler, 2003, s. 109). Jon illustrerer hvordan skurkebildene fra barndommens tegneserier har utviklet seg til mer nyanserte og menneskelige portretter av lovbrøyttere, noe som gjenspeiler et sammenfall mellom mediens fremstillinger og publikums forståelse:

Vi har fordommer om at for å være en sånn type kriminell som slår ned folk på gata, så må du... Da må du være ung, gjerne litt mørk i huden og gjerne snakke litt gebrokkent. Ja, da tror vi på det.

Jon refererer til det dominerende kulturelle narrative om lovbrøtere når han beskriver dem som unge menn med minoritetsbakgrunn (Hayes & Luther, 2018, s. 85; Solhjell et al., 2019, s. 348). Dette gjenspeiler Nils Christies konsept om den ideelle gjerningspersonen, beskrevet som fremmede menn med nærmest umenneskelige egenskaper (1986, s. 26). Gjennom å fremme slike stereotypiske bilder, forsterker mediene fordommer om lovbrøtere som er gjennomsyret av negative stereotyper knyttet til kjønn, etnisitet og sosial klasse (Hayes & Luther, 2018, s. 86). Jon hevder at dette fører til at individer som samsvarer med disse fordomsfulle bildene, i større grad assosieres med kriminelle handlinger.

I tråd med Emils uttalelse om at dommere omdøper fordommer til mer politisk korrekte benevelser, innrømmer Elise at dommere bærer med seg en «erfaringsbank» inn i rettssalen. Likevel påpeker hun at dommere er pålagt å redegjøre for sine domsavgjørelser gjennom begrunnelsesplikten, noe hun betrakter som en viktig rettssikkerhetsmekanisme. Elise sier:

Nei, for det er klart alle har vi vår erfaringsbank med oss, og den kommer vi ikke unna. Så det som er litt sånn sikkerhetsventilen tenker jeg, er at vi må begrunne resultatet, og den begrunnelsesplikten er ekstremt viktig.

Dommernes «erfaringsbank» er bygget på både profesjonelle og personlige erfaringer, som over tid sannsynligvis har bidratt til at de har utviklet fordommer som er utbredt i det norske samfunnet (Holmberg, 2014, s. 162; Leboeuf, 2020, s. 45; Roberts, 2018, s. 87). Det er dermed tydelig at dommere bærer med seg en «ryggsekk» av fordommer inn i rettssalen, en ryggsekk som ikke kan legges igjen ved rettssalens dørterskel. Elise peker derfor på begrunnelsesplikten som en viktig rettssikkerhetsmekanisme for å nærme seg målet om objektivitet. Denne plikten pålegger dommere å gjøre rede for hvordan bevisene er vurdert, slik at bevisbyrden må heve tiltaltes skyld over enhver rimelig tvil for å resultere i en skyldig kjennelse i samsvar med uskyldpresumsjonen (Elden, 2022). Imidlertid kan tiltaltes utseende ha en mer subtil og ubevisst innvirkning, noe begrunnelsesplikten trolig ikke avdekker, da den bygger på dommernes

bevisste redegjørelser. Begrunnelsplikten krever derfor at dommere er bevisste på sine egne fordommer for å sikre upartiskhet, selv om forskning tyder på at en slik selvbevissthet ofte er fraværende (Vallano, 2022). Til tross for fagdommernes samvittighetsfulle forpliktelse til objektivitet, ser det ut til at skjønnhetsstereotyper fortsatt kan påvirke deres beslutninger på et mer ubevisst nivå, noe som er vanskeligere å oppdage og forhindre.

5.3 «Hvis du er tiltalt for å være en sebra og du er stripe, så sliter du»

Dommerne bringer med seg implisitte fordommer inn i rettssalen, som bygger på positive og negative stereotyper om utseende. Dette kan påvirke hvordan tiltaltes troverdighet oppfattes, noe som tross alt er sentralt i straffesaker. Emil maler et bilde av hvordan troverdighet kommer til uttrykk i praksis:

Du passer inn i det habitatet de påstår at du er fra. Hvis du er tiltalt for å være en sebra og du er stripe, så sliter du, ikke sant? Ja, litt sånn.

Han antyder at dersom tiltaltes utseende synes å underbygge muligheten for at vedkommende er i stand til å begå handlingene beskrevet i tiltalen, svekkes deres troverdighet samtidig som antakelsen om deres skyld styrkes. Som Emil eksemplifiserer vil det oppstå en automatisk forbindelse mellom tiltalte og tiltalen dersom vedkommende er tiltalt for å være en sebra og faktisk har striper. Dette kan trekkes til at dersom en person som er tiltalt for en kriminell handling ser ut på en måte som passer med lovbruddet, vil vedkommendes troverdighet svekkes. På denne måten vil tiltalte «passe inn i det habitatet» som dommerne forventer at de tilhører. Dette kan føre til en selvoppfyllende profeti der tiltaltes utseende legger grunnlaget for at de anses som skyldige, noe som faktisk kan medvirke til at de dømmes til skyld (McKimmie et al., 2013, s. 343). Samtidig viser dette at betydningen av utseende og attraktivitet varierer med lovbruddstypen (Shoemaker et al., 1973; Sigall & Ostrove, 1975). Emil illustrerer dette med et tilsynelatende hypotetisk eksempel, hvor den tiltalte er anklaget for distribusjon av narkotika:

Hvis du har et sånt gjengoppgjør da, fra Oslo øst og du møter i en Gucci caps, og en Gucci jakke og Gucci sko, så er ikke det smart. For da passer du

rett inn i fordommene om gjengfolk liksom som bare går i merkeklær når de egentlig ikke har jobb og ikke har råd til de klærne, så de må nødvendigvis ha svart inntekt for å ha råd til den capsen. [...] Du er tiltalt for å selge dop.

Du sier at du ikke selger dop, men din outfit koster 25,000. Dårlig.

Emil forteller om en tiltalt identifisert som et gjengmedlem fra Oslo øst, som stiller i retten ikledd dyre merkeklær, samtidig som han er tiltalt for narkotikasalg. Han peker på hvordan dette klesvalget umiddelbart bekrefter de vanlige fordommene om personer i gjengmiljøer, som ofte går ikledd luksuriøse klær uten å ha en legitim inntektskilde. Dette får ham til å passe inn i det «habitatet» han angivelig kommer fra. Lik en sebra som ikke kan skjule sine striper, blir hans dyre klesstil og manglende legitime inntektskilde sett på som en sterk indikasjon på at han finansierer sin livsstil gjennom ulovlig virksomhet. Hvis han benekter å ha distribuert narkotika, virker hans påstander mindre troverdige gitt det åpenbare misforholdet mellom hans økonomi og livsstil. Dette skaper en konflikt mellom det han sier og det hans utseende antyder, noe som svekker hans troverdighet og styrker bevisene mot ham for å være involvert i distribusjon av narkotika. Elise bekrefter denne tankegangen:

Utseende henger jo sammen med hvilken person du er på en måte.

Dette speiler den vanlige misoppfatningen om at en persons utseende er en pålitelig indikator på deres karakter og personlighet (Dion, et al., 1972, s. 285; Webster & Driskell, 1983, s. 144). Dermed blir det klart at tiltaltes utseende påvirker hvordan deres troverdighet og skyld oppfattes i straffesaker.

Jon beskriver sammenhengen mellom tiltaltes utseende og troverdighet på følgende måte:

Kart og terreng må matche. Hvis du ser sånn ut, eller hvis du vil fremstille deg sånn, så må du se sånn ut.

Dette spiller på en metafor der «kartet» representerer hvordan den tiltalte ønsker å fremstå i retten, mens «terrenget» viser til deres faktiske utseende. Dette konseptet illustrerer at det er

viktig at tiltaltes ønskede selvpresentasjon samsvarer med deres faktiske utseende for at historien de presenterer skal oppfattes som troverdig. Jon utdyper på dette:

Man har ikke lyst til å se ut som det man assosierer med en lovbrøyer. Man har lyst til å se ut som en ryddig og lovlydig person, selv om man har gjort noe galt da.

Som følge av stigmatiseringen av lovbrøyeres utseende, kan det være gunstig å distansere seg fra denne identiteten og fremstå som en lovlydig borger, selv om de faktisk er skyldige i handlingene. Dette kan forstås gjennom stempelingsteorien, som forklarer at stempeling som avvikende kan føre til at individer faktisk lever opp til den avvikende rollen (Lundal & Tjora, 2023). På denne måten kan dommerne oppfatte den tiltalte som mer skyldig dersom deres utseende bekrefter eksisterende forventninger til kriminelle. Jon argumenterer derfor for at tiltalte kan stille seg i en mer fordelaktig posisjon for å hevde sin uskyld ved å unngå en slik fremtoning, noe som potensielt kan redusere risikoen for at de blir formelt stemplet som domfelte. Peder mener at denne sammenhengen kan forklares med ubevisste psykologiske prosesser:

Dommerne skal velge fakta, men de velger jo veldig mye fakta ut fra psykologiske prosesser fordi det dreier seg om ordet troverdighet. Hvem tror de på? Hvem lyver?

Peder fastslår at dommeres vurderinger av hvilke bevis de velger å tro på er basert på hvem de anser som mest troverdig, noe han tilskriver psykologiske prosesser. Selv om formuleringen hans kan antyde at dommere bevisst «velger» visse fakta, tyder hans uttalelse som helhet på at det derimot handler om ubevisste prosesser. Heidi bekrefter denne påstanden og påpeker at tiltaltes utseende kan påvirke inntrykket som dommerne danner seg:

Jeg tror alle dommere gjør så godt de kan, og er veldig bevisste på at det skal være bevisene i saken som gjør at du dømmer noen til skyld, og at straffeutmålingen skal være riktig ut fra den aktuelle saken. Og så i den

forbindelse så kan kanskje hvordan du da... hvilket inntrykk de gir i retten vil... Det vil være en viktig del av hvordan straff du får ofte.

Heidi oppfatter at dommere vanligvis gjør sitt beste for å følge den strafferettslige bevisbyrden, mens straffutmålingen er basert på en helhetlig vurdering av den enkelte sak. Hun bemerker således at det er under straffutmålingen at dommernes subjektive resonnementer kommer tydeligst til uttrykk, da denne vurderingen gir rom for deres skjønn (Boe, 2012, s. 33; Grimen & Molander, 2008, s. 189). Derfor kan inntrykket som dommerne danner seg av tiltalte være en viktig grunn til hvilken straff de eventuelt blir idømt. Disse prosessene kan være påvirket av skjønnhetsstereotyper, da attraktive individer oppfattes som mer troverdige enn de som er mindre attraktive (Wilson & Eckel, 2006). Dette kan kobles til forskning som viser at tiltalte som oppfattes som mer troverdige, møter mildere behandling i retten, mens tiltalte som oppfattes som mindre troverdige blir idømt strengere straffer (Wilson & Rule, 2015). Dette antyder at skjønnhetsstereotyper er koblet til troverdighet, noe som kan ha betydelig innvirkning på dommerskjønnet spesielt under straffutmålingen.

6 Analysekapittel II: Hva er skjønnhet?

Dette femdelte analysekapittelet utforsker skjønnhetens paradoksale rolle i det norske rettssystemet, med fokus på rettsalens rådende skjønnhetsidealer. Det innledes med en vurdering av hvordan skjønnhet i det hele tatt plasserer seg i et rettssystem som høster stor tiltro. Deretter vender det oppmerksomheten mot skjønnhet i forhold til femininitet og kvinnelighet, etterfulgt av skjønnhet sett gjennom maskulinitet, mannlighet og etnisitet. Til slutt belyses skjønnhetens grenser, som ser på hvordan janteloven setter normative rammer for skjønnhetens fordeler.

6.1 «Samme parameterne som ellers i samfunnet»

Skjønnhet blir ofte oppfattet og omtalt som en selvfølgelig kvalitet, nesten som om det var en objektiv sannhet. Denne forståelsen gjenspeiler at det er bred konsensus om skjønnhetsidealene (Berry, 2019, s. 2). Selv om Jon stiller seg tvilende til ideen om at skjønnhet kan fastslås gjennom objektive kriterier, påpeker han likevel at det finnes visse egenskaper som ofte gjentar seg:

Hvis det er en sånn objektiv standard på det da. Men det er jo på en måte noen trekk som går veldig igjen. Og jeg tenker jo at en person som ser pen ut, enten det er menn eller kvinner, hvis man ser pen ut, så tror jeg at det spiller en rolle altså.

Til tross for at det kan være vanskelig å definere skjønnhet med spesifikke kjennetegn, gir Jon uttrykk for at skjønnhet, enten det gjelder menn eller kvinner, faktisk har en betydning for hvordan tiltalte blir oppfattet og behandlet i det norske rettssystemet. Dette tyder på at skjønnhet ofte er vanskelig å beskrive, men at det heller gjenkjennes når det blir sett og betraktes som en selvfølgelig kvalitet (Etcoff, 1999).

På grunn av rådende skjønnhetsstereotyper blir attraktive mennesker ofte oppfattet som bedre mennesker (Dion et al., 1972, s. 289; Feingold, 1992, s. 327). Slike stereotyper fører i sin tur til at de nyter sosiale privilegier i en rekke samfunnsinstanser (Webster & Driskell, 1983, s. 162). Med referanse til slike allment kjente skjønnhetsprivilegier, reflekterer Emil over hvordan disse privilegiene manifesterer seg i det norske strafferettssystemet:

Jeg tror altså... «forskning tilsier» på en måte. Man vet jo det at folk som ser bedre ut enn normalen gjerne kommer lengre i livet enn de som ikke gjør det. Og det gjelder i samtlige områder, om de har lettere for å få førerkort for det at de står på lappen for at de er så nydelige eller hva det måtte være. Det finnes det jo forskning på. Så hvorfor skulle det være sånn...? Altså, hvorfor skal ikke det påvirke rettsvesenet? Selvfølgelig gjør det det.

Selv om det vanligvis blir antatt at skjønnhet er irrelevant i rettssystemet, utfordrer Emil denne oppfatningen ved å snu spørsmålet på hodet: Hvorfor skulle *ikke* skjønnhet også spille en rolle i rettssalen? I stedet for å ta for gitt at skjønnhet ikke spiller en rolle, understreker han at rettssystemet ikke er immun mot skjønnhetsstereotypiske tendenser. Peder er enig i dette synet:

Altså, utseende er et litt sånn vanskelig begrep, ikke sant, for det er jo ikke noe sånn beauty contest når du går i retten. Men de som har et vinnende vesen, godt utseende, altså det samme som, ja de samme parameterne som ellers i samfunnet da. Det har veldig mye å si. Det er min sånn personlige oppfatning gjennom alle år.

Selv om rettssalen ikke fungerer som en skjønnhetskurransse, har Peders mangeårige erfaring som forsvarer bevist at det å være attraktiv ofte gir tiltalte fordeler. Han argumenterer derfor for at de samme faktorene som bidrar til suksess i samfunnet for øvrig, også spiller en rolle innenfor rettsvesenet. Heidi deler også denne oppfatningen:

Det skal jeg ikke utelukke at kan skje, men jeg tror ingen vil innrømme det eller liksom tro at det er mulig å tro at de blir påvirket av det. Men jeg er sannelig ikke så sikker. Og det er vel forskning som viser at pene mennesker får en fordel i livet på andre måter. Ja, det kan også da godt være at det får innvirkning i retten.

Det er ikke vanskelig å forstå hvorfor dommere kan være motvillige til å innrømme at skjønnhet påvirker deres vurderinger, da dette trolig ville ha svekket borgernes tiltro til rettsstaten i stor grad. Heidi argumenterer likevel for at det er en reell mulighet for at dette kan skje, ettersom

forskning viser at attraktive personer generelt oppnår flere fordeler i livet. Disse påfallende like uttalelsene gir derfor grunnlag for en påstand om at skjønnhet spiller en rolle i rettssystemet på samme måte som det gjør ellers i samfunnet, noe som indikerer at rettssystemet er eksponert for skjønnhetsstereotyper.

Dommernes begrunnelsesplikt ble tidligere beskrevet som en viktig rettssikkerhetsmekanisme, da den skal sikre at dommernes kjennelser er transparente. Den norske juryordningen ble avviklet av Stortinget i 2017 etter kritikk om at lekdommere ikke må begrunne kjennelsen om skyldspørsmålet, og ble følgelig erstattet til fordel for meddomsrett (Keiserud & Elden, 2022). Meddommere deltar i straffesaker i tingretten og lagmannsretten, og er alltid i flertall når retten vurderer bevisene og loven for å avgjøre skyldspørsmålet og eventuell straffutmåling (Norges domstoler, 2024). Meddomsretten er derfor en viktig grunnpilar for rettssikkerheten, som innebærer at «vi skal dømmes av våre likemenn» (Norges domstoler, 2024). Til tross for at meddomsretten erstattet den tidligere juryordningen begrunnet i rettssikkerhet, hevder fagdommerne Elise og Heidi fortsatt at meddommere blir mer påvirket av tiltaltes utseende sammenliknet med fagdommere. Heidi forteller om dette:

Jeg tror kanskje det, selv om de også er veldig flinke og samvittighetsfulle stort sett. Men at de kanskje ikke reflekterer over eller er så bevisste da, at man kan kanskje bli litt mer sånn forstyrret av ytre ting.

Selv om meddommere ofte har en profesjonell og samvittighetsfull holdning til sin oppgave, bemerker Heidi at de ikke er like bevisste over at tiltaltes utseende kan formidle en skyldfølelse som de ikke skal ta i betraktning. De kan følgelig bli mer forstyrret av tiltaltes utseende, noe som dermed tilsier at de i større grad lener seg på skjønnhetsstereotyper. Dette kan utgjøre forskjellen mellom en skyldig og uskyldig kjennelse, spesielt siden meddommere ofte er avgjørende for frifinnelse. Elise forklarer dette:

For å domfelle så må minst én fagdommer i lagmannsretten da, stemme for at vedkommende skal domfelles. Men for å frifinne så trenger ikke noen lagdommere å stemme for frifinnelse. Så hvis tre meddommere mener at vedkommende er uskyldig, han skal frifinnes, så blir det frifinnelse. [...] Så

hvis forsvarerne får med seg tre meddommere, så har forsvarerne gjort jobben sin. Da blir det frifinnelse.

For at tiltalte skal bli dømt til skyld, kreves minst én fagdommer i lagmannsretten for domfellelse. Derimot er det ikke nødvendig at noen av fagdommerne stemmer for frifinnelse for at tiltalte blir frifunnet. Hvis tre meddommere derfor mener at den tiltalte er uskyldig, vil det bestemmende mindretallet avgjøre at vedkommende blir frifunnet. I tilfeller der forsvareren klarer å overbevise meddommerne om at deres klient er uskyldig, vil de dermed lykkes med å få klienten frikjent. Elise utbroderer om dette:

Hvis tre av de meddommerne sitter og tenker: «Nei, men det her kan hun aldri ha gjort. Se på henne da, hun er jo helt nydelig. Det er jo ikke hun som har gjort det her». Eller: «Dette kan han aldri ha gjort. Han her virker jo så from og kunne vært i mitt middagsselskap». Ikke sant? Hvis da forsvarerne får med seg tre meddommere, så blir det frifinnelse. Og det er det flere eksempler på. Så jeg har sittet i flere saker hvor jeg har dømt for domfellelse sammen med en annen fagdommer, men hvor da tre meddommere har stemt for frifinnelse.

Elise hevder at det er større sannsynlighet for at meddommere blir påvirket av tiltaltes utseende ved skyldvurderingen enn fagdommere. Sammen med de andre fagdommere har Elise stemt for domfellelse, mens det bestemmende flertallet av meddommere har stemt for frifinnelse, noe som dermed har resultert i en uskyldig kjennelse. Heidi forteller også om dette:

Fagdommere kan nok klare å være nøytrale, men kanskje meddommere er mer opptatt av [tiltaltes utseende].

Selv om fagdommerne hevder at de i mindre grad blir påvirket av tiltaltes utseende enn meddommere, er det igjen ingen indikasjon på at de er immune mot slik påvirkning (Kang et al., 2012, s. 1146). Elise påpeker imidlertid profesjonsutdannelsen som en viktig forskjell:

En meddommer skal jo ikke begrunne, og de noterer ikke så mye som [fagdommere]. De er ikke trent i den metodikken som vi bruker, sånn at inntrykk har kanskje noe mer å si.

Fagdommere, som har en profesjonsutdannelse og tidligere erfaring med juridiske vurderinger, er sannsynligvis mer veiledet av bevisene i sine vurderinger sammenliknet med meddommere. Heidi forteller at fagdommere snakker med meddommerne om tiltaltes utseende:

Så hvis jeg merker at noen er veldig opptatt av et eller annet ved kanskje klesdrakt eller noe sånt, så prøver vi liksom å si at: «Ja, men det er ikke så veldig relevant».

Fagdommere understreker ofte overfor meddommere at tiltaltes utseende ikke skal spille noen rolle, noe som viser at de er bevisste på at dette egentlig ikke bør påvirke vurderingene. Likevel, på samme måte som i andre samfunnsområder, ser det ut til at attraktive tiltalte ofte opplever bedre juridiske betingelser på grunn av dommerskjønnet og meddommernes påvirkelighet.

Det er spesielt i saker med tvetydighet rundt bevisets stilling at tiltaltes utseende kan bli betydningsfullt, noe Peder deler sine tanker om:

Det er så mye saker, sant, når du vipper på sånne vippepunkter hvor det ikke er noen sånne egentlig fasitsvar. Og da blir det liksom sånn... Ja, særlig når du bruker ordet attraktivitet, så er det litt samme greia, ikke sant? En attraktiv mann eller attraktiv kvinne vil jo lettere få folk på sin side. Det er bare helt elementær psykologi.

Peder bruker begrepet «vippepunkter» for å beskrive situasjoner der utfallet av rettssaken kan svinge i ulike retninger når det ikke finnes en åpenbar løsning på skyldspørsmålet på grunn av bevisets stilling. I slike tilfeller skal uskyldpresumsjonen legges til grunn, noe som innebærer en bevisbyrderregel der enhver tvil rundt bevisene skal komme tiltalte til gode (Jusinfo.no, 2024). Likevel argumenterer Peder for at tiltaltes attraktivitet kan påvirke vurderingen av skyldspørsmålet ved disse vippepunktene, noe som støttes av tidligere forskning (Shoemaker et al.,

1973). Dette kan som tidligere nevnt skyldes psykologiske prosesser der attraktive individer blir møtt med mer sympati eller troverdighet (Wilson & Eckel, 2006). Det antydes dermed at skjønnhetsstereotyper kan føre til at attraktive tiltalte ofte blir vurdert med større tvil om deres skyld, særlig i saker med uklare bevis, noe som også samsvarer med forskning fra det amerikanske rettssystemet (Efran, 1974; Shoemaker et al., 1973). Dersom den tiltalte likevel blir funnet skyldig, argumenterer Heidi for at attraktive tiltalte fortsatt har et større fortrinn når det kommer til straffutmålingen:

Hvis det er noen som er veldig sånn pene og uskyldige, liksom utseende-messig, så kan det kanskje... Om ikke skyldspørsmålet, så kanskje sånn i straffutmålingen at man mer ubevisst kanskje lar seg påvirke.

Hun uttaler seg forsiktig om at attraktivitet ikke nødvendigvis endrer skyldspørsmålet, men at det heller kan påvirke straffutmålingen ved at dommerne kan være mer tilbøyelige til å gi attraktive tiltalte en «ekstra sjanse» med mildere straff. Dette støttes av forskning som viser at attraktive tiltalte blir idømt mindre strenge straffer i det amerikanske rettssystemet (Efran, 1974; Stewart, 1980). Heidi reflekterer videre over hvorfor hun tror at attraktive tiltalte har en fordel:

Det er jo det ubevisste da, tror jeg mest, og at du kan virke mer uskyldig enn du kanskje egentlig er. At du kan spille litt sånn... at utseende kan lure litt.

Attraktivitet kan spille en rolle i rettssalen som følge av skjønnhetsstereotyper, som bygger på oppfatningen om at en persons utseende gjenspeiler deres indre karakter (Etcoff, 1999, s. 7). Dette fører til forventninger om at attraktive individer besitter positive egenskaper, og gir dermed uttrykk for halo-effekten (Webster & Driskell, 1983, s. 158; Agthe et al., 2011, s. 1043). Slike skjønnhetsstereotyper antyder derfor at attraktive mennesker også er bedre mennesker (Langlois et al., 2000, s. 390), nesten som en gruppe overmennesker. Heidi argumenterer for at dette synet kan føre til at attraktive tiltalte oppfattes som mer uskyldige enn de faktisk er, noe som sannsynligvis kan påvirke utfallet av rettssaken gjennom dommerskjønnet. Hun understreker også at attraktivitet kan forlede dommere til å anta det beste om attraktive tiltalte, noe som viser at skinnet kan bedra selv under rettssalens kritiske lys.

6.2 «Kanskje jenter har en bitteliten fordel»

Kriminalitet blir ofte fremstilt som en maskulin handling (Hayes & Luther, 2018, s. 102), og kjønn er derfor en sentral del av stereotypier knyttet til lovbrøyttere. Slike kulturelle oppfatninger gjenspeiles også i rettssalen, hvor Nina forteller at kvinnelige tiltalte ofte nyter en fordel:

Kanskje jenter har en bitteliten fordel i rettssystemet. Av og til så føles det i alle fall enklere å få frikjent en kvinnelig klient enn en mannlig.

Som følge av samfunnsmessige forventninger, normer og roller, er feminitet assosiert med kulturelle konnotasjoner av underdanighet, omsorg og uskyld (Hayes & Luther, 2018, s. 102 og 127; Huppertz, 2009, s. 48). Disse egenskapene står i sterk kontrast til antatte egenskaper ved den ideelle gjerningspersonen, som fremstilles som aggressiv og ondskapsfull (Christie, 1986, s. 19). På grunn av kjønnsnormer kan kvinner derfor ofte blir oppfattet som uskyldige. Nina forteller videre:

Altså de som klarer seg aller best, eller de det går best med i retten, det er ofte de litt søte, snille jentene, de som kanskje går litt sånn under radaren.

Nina hevder at kvinnelige tiltalte som blir oppfattet som søte og snille, og dermed oppfyller kjønnsnormene, vanligvis blir behandlet mildere i rettssystemet. Heidi støtter dette synet:

Det er kanskje, jeg vet ikke, at kvinner blir oppfattet som liksom mindre truende, altså at det er mer synd på dem.

Det er større sannsynlighet for at kvinnelige tiltalte oppfattes som mindre truende enn menn i tilsvarende situasjoner. Feminine kvinner assosieres ofte med offerrollen på grunn av kulturelle forestillinger som knytter kvinner til passivitet og maktesløshet, i tillegg til at det ideelle offeret fremstilles som en svak og sårbar person (Hayes & Luther, 2018, s. 126–127). Slike kjønnsspesifikke forventninger kan resultere i at feminine kvinner mottar større sympati fra dommere, ettersom de ofte oppfattes som ofre snarere enn lovbrøyttere. Emil omtaler også dette:

Det er lettere for en kvinne å si at jeg har blitt tvunget til det, eller jeg ble presset til det enn hva det er for en mann. For mannen ville nok ikke påstå det av redsel for å fremstå svak, mens kvinnene kanskje kan eie det på en annen måte. Og det kan være mer aktuelt for henne å ha den type forsvarslinje.

Emil bemerker at kvinnelige tiltalte ofte kan anvende en annen forsvarslinje i retten sammenliknet med menn. Kvinner kan være mer tilbøyelige til å hevde at de ble tvunget eller presset til å utføre kriminelle handlinger, mens menn kan være mer tilbakeholdne med å bruke denne forsvarslinjen i frykt for å fremstå som svake. Dette kan skyldes maskulinitetsidealer som ofte gjør det vanskelig for menn å identifisere seg som ofre for kriminalitet, da kulturelle oppfatninger antyder at offerrollen er forbundet med svakhet og er derfor i strid med maskulinitet (Skilbrei & Stefansen, 2018, s. 12; Burcar & Åkerström, 2009, s. 37). For kvinnelige tiltalte er derfor terskelen trolig lavere for å fremsette påstander om at de har blitt tvunget til å delta i kriminelle handlinger, noe som kan oppfattes som troverdig da det er konsistent med rådende kjønnsforventninger.

Kvinner som fremstår som feminine, oppfattes ofte som attraktive, og dermed kan femininitet nærmest anses som synonymt med attraktivitet i rettssalen (Zebrowitz, 1997, s. 142). Peder observerer også at feminine kvinnelige klienter som er utseendemessig attraktive, ofte møter stor sympati:

Du kan jo ha følelsen av at det åpner dører og hvis du for eksempel har en spesielt pen kvinnelig klient da, så merker du bare at liksom... sympatidørene åpnes, ikke sant?

Peder hevder at kvinnelige klienter som både er feminine og attraktive oppnår en dobbel fordel i rettssalen. Denne fordelingen stammer fra en kombinasjon av femininitet og attraktivitet, som kan fremkalle sympati og medfølelse hos dommerne. Dette kan skyldes at attraktive og feminine kvinnelige individer ofte blir tilskrevet både positive og uskyldige egenskaper (Dion et al., 1972, s. 285; Hayes & Luther, 2018, s. 125–126). Følgelig kan den kvinnelige fordelingen som femininitet ofte medfører, forsterkes dersom de også blir sett på som attraktive (Hayes &

Luther, 2018, s. 127). Peder forteller om en sak der han representerte en attraktiv kvinnelig klient, noe han opplevde som betydningsfullt for sakens utfall:

Hun var i den siste jurysaken jeg hadde. Hun gikk åpenbart fri for et stort ansvar i en narkotikasak fordi hun fikk masse sympati, hadde to barn og så var hun veldig pen da etter vanlig sånne skjønnhetsnormer da [som] slo veldig ut.

Den kvinnelige tiltalte ble frifunnet for sin antatte involvering i en narkotikasak, tilsynelatende fordi hun oppfylte samfunnets kjønnsnormer og skjønnhetsstandard gjennom sin femininitet og attraktivitet. Peder antyder at hennes utseende, i kombinasjon med rollen som mor, kan ha bidratt til å styrke juryens sympati for henne. Det bør påpekes at disse tendensene muligens hadde enda større utslag i forbindelse med juryordningen, men likevel er det sannsynlig at tendensene per se manifesterer seg på tilsvarende måte i dagens kontekst.

Det følger derfor at kvinnelige tiltalte som ikke oppfyller tradisjonelle kjønnsnormer ved å fremstå som mindre feminine, potensielt kan miste de fordelene som deres kjønn ellers kunne ha tilbudt dem. Nina belyser dette:

Det er rett og slett enklere å få en dommer til å tro på at hun søte, snille var uskyldig, eller bare ble dratt med på noe, enn hvis hun hadde vært... La oss si hun hadde masse tatoveringer da, eller vært litt sånn tøff i kjeften når hun svarte dommeren eller hatt litt mer den gangsterstilen. Da er det ikke så stor forskjell på gutter og jenter, for det føler jeg nesten kan irritere dommerne litt. Hvis du har en jente som er litt sånn... «Nå skal jeg liksom ta den norske visedokka her. Nå skal du få høre».

Dersom en kvinnelig klient avviker fra tradisjonelle kjønnsnormer, eksempelvis ved å ha tatoveringer eller en subkulturell stil, kan dette resultere i at hun mister sympati fra dommerne. Nina understreker at dommere har en tendens til å oppfatte kvinnelige tiltalte som fremstår som søte og snille som mer sannsynlig uskyldige sammenliknet med kvinner som viser en mer maskulin fremtoning. Maskuline kvinner kan derfor oppfattes som aggressive, en egenskap som

tradisjonelt forbindes med menn og derav lovbrøtere (Jewkes, 2019, s. 137–138). Samtidig forteller Jon at han råder sine kvinnelige klienter til å kle seg i antrekk som dekker deres kvinnelige former:

Jeg hadde jo en sak hvor jeg ba henne kneppe igjen de øverste knappene på blusen fordi at den var litt for utringet.

Jon peker på at sosiale forventninger til feminitet inkluderer en norm om at det er upassende og uprofesjonelt for kvinner å vise for mye hud. Dette kan oppfattes som et brudd på tradisjonelle kjønnsnormer, noe som kan tolkes som et tegn på promiskuitet og lave moralske standarder (Jewkes, 2015, s. 139). På samme måte som kvinner som bryter med feminitet ofte mottar strengere behandling i mediene (Martin, 2019, s. 135), virker det også som at kvinnelige klienter som ikke etterlever kjønnsnormene kan provosere dommernes kjønnede forventninger og dermed risikere strengere behandling.

6.3 Høy, mørk og kjekk?

Selv om menn oftere blir ansett som lovbrøtere enn kvinner, kan også kjekke mannlige tiltalte dra nytte av sin sjarm. Elise forteller om en rettssak med en attraktiv mannlig tiltalt, der hans utseende ble diskutert under rådslagningen:

Nå kom jeg forresten på en sak hvor vi diskuterte [tiltaltes utseende] i rådslagningen, og det var en sak hvor det var forsøk på drap og hvor det som var gjort i saken var litt sånn som du ikke tror at folk driver med. Hvor særlig da han ene som var tiltalt var veldig, veldig sjarmerende, supersjarmerende [...] Kjekk og sjarmerende [...] Han var mørk da. Han var mørk og var kjekk. Altså, mørk- mørkt hår. Han var lyshudet, etnisk norsk. [...] Muligens halvt et eller annet. Men var helt opplagt sjarmerende. [...] I den ene saken så var det til hans favør helt til slutt på en måte. [...] Det ble for så vidt domfellelse [...] men det ble gunstigere [...]. Han ble ikke dømt for alt. [...] Han dro nytte av [utseende sitt].

Saken handlet om drapsforsøk, med handlinger så forferdelige at det var vanskelig å forestille seg at noen er i stand til å begå slike handlinger. Denne beskrivelsen gir intuitivt assosiasjoner til en brutal og umenneskelig person, men likevel blir den tiltalte beskrevet som det motsatte: en usedvanlig sjarmerende og attraktiv lyshudet mann med mørkt hår. Elise antyder at det var utfordrende å assosiere ham med de alvorlige handlingene han stod tiltalt for, noe som førte til at han fikk en mildere straff enn det som kunne vært forventet. Dette demonstrerer tydelig dommerens skjønnsutøvelse, noe som førte til at den tiltalte i denne saken opplevde privilegiering på grunn av sitt utseende under straffutmålingen. Nina deler en liknende erfaring fra en sak der hennes mannlige klient var tiltalt for voldtekt mot sin tidligere partner:

Det er en sak der det var en ganske pen mann som ble mistenkt, eller tiltalt da, for voldtekt mot eksen sin. Og... jeg husker liksom at det var... Han, altså... Jeg tror at det har noe å si, ja, at det har noe positivt å si. [...] Jeg får litt sånn inntrykk av at de blir mer lyttet til.

Nina beskriver sin tidligere klient som en attraktiv mann, noe hun opplevde som positivt ved at dommerne virket å tro mer på hans forklaring. Dette tyder på at dommerne kan ha oppfattet ham som mer troverdig på grunn av hans utseende (Wilson & Eckel, 2006). Attraktive menn kan dermed oppleve at spesielt kvinnelige dommere blir sjarmert av deres utseende, da skjønnhet blir spesielt tydelig i samhandlinger med det motsatte kjønn (Hakim, 2010, s. 501). Peder forteller om en slik erfaring hvor han merket at de kvinnelige meddommerne oppfattet hans mannlige klient som attraktiv:

Jeg ser det jo veldig fort sånn intuitivt, ikke sant? Fordi at han er liksom en kjekkas med et sånt spesielt fangende blikk, og da ser jeg liksom de blir litt sånn... Du ser det. Jeg følger jo med på de prosessene, og da bare merket jeg det veldig tydelig.

Saken involverte en attraktiv mannlige klient som mottok oppmerksomhet fra de kvinnelige meddommerne, noe Peder bemerket tydelig i den aktuelle saken. Disse tilfellene ser ut til å rime med det kulturelle uttrykket «høy, mørk og kjekk», som oppsummerer de ideelle trekkene som forbindes med mannlige skjønnhetsidealer i samfunnet for øvrig. Ifølge denne kulturelle

standarden anses en mann som er høy og sterk, med mørke trekk som øyne, skjegg og hår, for å være attraktiv (Etkoff, 1999, s. 106 og 156).

Det går likevel en tydelig grense for hvor mye maskulinitet som oppfattes som attraktivt. Dette skyldes at når menns maskuline trekk går over i hypermaskulinitet, kan de risikere å bli assosiert med negative egenskaper (Etkoff, 1999, s. 159). I rettsalen skiller skjønnhetsidealene seg derfor fra de som er gjeldende i samfunnet for øvrig, ettersom menn med visse sosialt ønskelige egenskaper kan oppfattes som mer sannsynlige lovbrøtere. Nina forteller at fremvisning av muskler kan bli oppfattet som negativt:

Du trenger liksom ikke å komme og vise musklene i retten.

Dette kan forstås slik at Nina anbefaler sine mannlige klienter å ikke vise muskler i rettsalen. Hun antyder derfor at det er en ulempe å fremstå som fysisk dominerende, noe som kan tolkes som truende eller aggressivt. Dette skyldes at maskuline trekk er nærmere tilknyttet kriminalitet, slik at mannlige tiltalte ofte fremstår som mer stereotypisk kriminelle enn kvinnelige tiltalte (McKimmie et al., 2013, s. 343). Jon utdyper dette temaet ytterligere i forbindelse med en rettsak:

Og i en annen sak så var det jo en som drev mye med kroppsbygging og som var litt sånn... Hvor vi på en måte diskuterte hvordan hans fremtoning kan ha påvirket de andre vitnene. Fordi han virker litt skummel. Hvordan ville det påvirke de andre vitnene? Vil de tørre å snakke sant?

I denne saken kan det være at vitnenes oppfatning av tiltaltes dominerende fysiske fremtoning opplevdes som truende. Jon diskuterte med sine kolleger om dette kan ha påvirket deres vilje og evne til å gi en fullstendig redegjørelse av hendelsene. Det er derfor en risiko for at vitner kan holde tilbake informasjon, endre sine vitneforklaringer for å unngå konflikter, eller på andre måter være ute av stand til å gi en nøyaktig fremstilling av hendelsene på grunn av frykt for den tiltalte. Samtidig kan tiltaltes fysiske styrke også skape et inntrykk av en evne til å utføre bestemte handlinger, især voldslovbrudd. Dette kan føre til en tolkning hvor tiltalte fremstår som en person som samsvarer med de kriminelle handlingene, noe Nina omtaler:

Altså, er man en høy mann, så er det kanskje lettere for dommerne å tenke at du er i stand til å gjøre visse handlinger. For eksempel at du er i stand til å begå alvorlig vold, fordi at du vil naturlig nok være litt overlegen enn de aller fleste andre.

Nina uttrykker at høye menn kan oppfattes som mer tilbøyelige til å begå kriminelle handlinger, spesielt når det gjelder alvorlige voldslovbrudd, på grunn av deres fysiske overlegenhet. Dette synspunktet reflekterer en antakelse om at fysisk styrke kan korrelere med kriminell skyld, gitt at det kan lette assosiasjoner til de kriminelle handlingene. Dermed kan høye menn som er tiltalt for voldslovbrudd risikere å visuelt samsvare med handlingene. Disse mekanismene finner støtte i forskning som viser at mannlige tiltalte oftere blir funnet skyldige i det amerikanske rettssystemet, trolig på grunn av at maskuline atferdstrekk blir ansett som nærmere tilknyttet kriminell atferd (McKimmie et al., 2013, s. 343).

Selv om mannlige skjønnhetsidealer ofte viser en preferanse for mørkere egenskaper, er ikke dette tilfellet når det gjelder hudfarge. Når det gjelder spørsmål om etnisitet, indikerte informantene innledningsvis at det ikke foreligger noen juridiske ulemper knyttet til å tilhøre en minoritetsgruppe. Dette synspunktet ble klart uttrykt av Jon på følgende måte:

Jeg tror at nå i 2023 så blir man ikke dømt på bakgrunn av hudfarge lenger.
Norge er nok et veldig lite rasistisk land sånn sett.

Denne uttalelsen reflekterer en oppfatning av at det norske rettssystemet er rettferdig og upartisk, og som dermed ikke er preget av de rasistiske praksisene som ofte rapporteres i dystopiske beskrivelser av andre rettsstater. Dette synet støtter dermed en tro på at Norge skiller seg fra andre land i samsvar med ideen om skandinavisk eksepsjonalisme.

Ikke desto mindre deler Emil en erfaring fra en sak hvor han representerte en klient som bekrefter forestillingen om den ideelle gjerningspersonen:

En [fra Midtøsten]. Ett øyebryn, sammenhengende hårvekst fra akilles hele veien opp og ned til pannen, liksom, henda store som A4-sider, 195 høy.

Voldtekt mot kjæresten sin. Enormt ego, høyrøstet, store fakter med disse hendene og veldig respektløs overfor dommeren. Og skulle liksom ikke komme her og bli dømt av en sånn liten dommer som satt der og sånn liksom. Og det måtte alle forstå at dette var ikke voldtekt, for sånn gjorde ikke han. Men hver gang han reiste seg opp i sin enorme høyde og begynte å brøle, så fremstod han som den personen som det stod om i tiltalen. Eller man kunne se for seg hvordan han fikk som han ville, fordi at han var som han var. Så det passet jo veldig bra. Så hans mannlige brutalisme der var helt klart en ulempe. Han hadde vært mye bedre hvis han var mye mer stille og ikke så ut som han gjorde.

Det males et bestialsk bilde av tiltaltes utseende gjennom beskrivelser som «sammenhengende hårvekst fra akilles hele veien opp og ned til pannen», «henda store som A4-sider» og «reiste seg opp i sin enorme høyde og begynte å brøle», noe som fremkaller bilder av et skremmende udyr. Emil understreker at tiltaltes maskuline og brutale fremtoning stemte overens med personen beskrevet i tiltalen, og slik fremstod han som en som kunne ha utført disse handlingene. Han antyder dermed at tiltaltes utseende gjorde det lettere for dommerne å vurdere ham som skyldig i denne saken. Den mannlige tiltalte bekreftet med andre ord de fordommene som de fleste mennesker har om lovbrøyttere, noe som også ser ut til å stemme for dommere. Dette fenomenet peker på den mest veldokumenterte egenskapen hos tiltalte i forholdet mellom utseende og straff, som demonstrerer at mennesker med minoritetsbakgrunn opplever urettmessige ulemper i rettssystemet som følge av at dommere huser etniske fordommer (Johnson & King, 2017, s. 523; Rachlinski et al., 2009). Peder gir også liv til slike etniske stereotyper:

Kommer det inn en flyktning fra Syria som skjeller og smeller og er sånn halv psykotisk og gæren, så er det klart at de blir bare sånn... Ja, han er skyldig. Han orker de nesten ikke høre på.

Dette utsagnet støtter det dominerende narrativet som fremstiller lovbrøyttere som innvandrere, flyktninger og etniske minoriteter (Hayes & Luther, 2018, s. 85). Peder gir uttrykk for at tiltaltes minoritetsbakgrunn spesielt kan påvirke skyldvurderingen, da deres etniske kjennetegn kan

medføre en oppfatning av at de er skyldige. Emil deler en slik sak der han representerte en asylsøker:

Jeg har hatt tilfeller hvor tiltalte var jævlig uattraktiv. [...] Voldtekt i Drammen i en parkeringsgarasje. [...] Der sitter det en jente utenfor utestedet, og hun er dritings. Hun er så full at hun ikke kan gå. Så kommer det en [asylsøker fra Midtøsten] og skal «hjelp henne», så han «hjelper henne» bort til parkeringsgarasjen og ned i parkeringsgarasjen hvor han forsyner seg. [...] Han var så jævlig udelikat han fyren. Så den gangen var det lagrett, jury. Dette var i Borgarting. Og jeg holdt prosedyren og han var helt forferdelig gjennom hele saken, og så gikk jeg ut. Så gikk jeg bort til postkontoret, og når jeg kom bort til postkontoret så ringer jeg han rettsbekjente og så sier han at: «Ja, nå har de bestemt seg». 8 minutter eller noe sånn brukte de. 12 minutter. Så ble han dømt. Sånn på alt. Han var veldig udelikat.

Emil argumenterer for at klientens mindre attraktive utseende førte til at han ble dømt på alle tiltalene, som kun tok noen minutter. På denne måten antyder han at tiltalte med minoritetsbakgrunn kan fremstå som «dyriske» og «irrasjonelle» (Surette & Gardiner-Bess, 2014, s. 374), noe som tilsynelatende tvinger dem inn i rollen som den ideelle gjerningspersonen. Emil legger deretter til:

Hvis du er skikkelig udelikat, så tror jeg du har lavere rettssikkerhet, rett og slett.

Emil argumenterer for at mannlige tiltalte med minoritetsbakgrunn, som i tillegg anses som mindre attraktive, kan oppleve en lavere grad av rettssikkerhet gjennom en strengere rettsprosess. Dette indikerer at tiltalte som enten bekrefter fordommer om lovbrøtere eller oppfattes som mindre attraktive, kan stå overfor en svekket uskyldpresumsjon, da den strafferettslige bevisbyrden synes å være lavere.

Det synes derfor å være godt begrunnet at Peder gir sine klienter med minoritetsbakgrunn følgende råd:

Som jeg pleier å si til mine utenlandske klienter: «Husk på at det er nordmenn som dømmer deg».

Peders råd til sine klienter inneholder en implisitt oppfordring om å redusere egenskaper som kan oppfattes som «utenlandske». Dette rådet kan tolkes som en strategisk tilnærming for å ikke bekrefte etniske stereotyper om lovbrøyttere, noe som potensielt kan bidra til at den tiltalte oppfattes som mindre skyldig. Samtidig reiser dette åpenbare bekymringer om rettferdighet og rettssikkerhet, siden det antyder at mannlige tiltalte med minoritetsbakgrunn blir behandlet strengere enn etniske nordmenn i det norske rettssystemet. Dette peker på utfordringene med skandinavisk eksepsjonalisme, da ikke-borgere kan oppleve marginalisering på grunn av sitt statsborgerskap (Aas, 2014, s. 534). Det er sannsynlig at en stor andel av tiltalte med minoritetsbakgrunn i rettssystemet faktisk er norske borgere, men likevel ser de samme sosiale prosessene ut til å gjelde dersom de oppfattes som ikke-borgere.

Selv om mannlige tiltalte kan risikere å bekrefte fordommer om lovbrøyttere hvis de er høye og sterke eller har mørkere hud, kan de også oppleve fordeler dersom de oppfattes som attraktive. Likevel kan det å være for attraktiv også være en ulempe i det norske rettssystemet, noe som gjelder for både menn og kvinner.

6.4 Janteloven: «Hvorfor skal alltid de som allerede tilsynelatende har et bra liv og ser bra ut slippe unna?»

Selv om attraktive tiltalte ser ut til å dra nytte av skjønnhetsprivilegier i rettssalen, finnes det også kulturelle begrensninger for skjønnhetens fordeler. Dette er tilsynelatende regulert av norske sosiale normer formulert gjennom janteloven, som fordømmer individer som tror de er bedre enn andre og som skiller seg ut fra fellesskapet. Nina deler sine tanker om hvordan skjønnhet kan slå over til ulempe i en norsk rettssal:

Jeg har lyst til å si positivt, samtidig så kan du også møte på dommere som er litt sånn bitre. Det er sånn: Hvorfor skal alltid de kjekke slippe unna? Hvorfor skal alltid de rike slippe unna? Hvorfor skal alltid de som allerede

tilsynelatende har et bra liv og ser bra ut slippe unna? Så du kan jo også møte på de dommerne da, der det bare har helt motsatt effekt.

Nina mener at skjønnhet ofte kan virke til tiltaltes fordel, men likevel argumenterer hun også for at det kan slå tilbake hvis det blir for mye av det gode. Hun forklarer sitt syn på at enkelte dommere kan bli irriterte hvis de føler at tiltalte forventer mildere behandling rett og slett fordi de ser bra ut eller virker privilegerte. Dette kan stamme fra en bevissthet om at attraktive mennesker allerede opplever mange fordeler i samfunnet, og derfor ikke bør få ekstra fordeler i rettssalen. Janteloven slår følgelig hardt ned på individer som tror de er bedre enn andre. Emil bruker «Blærumsgutten» som eksempel på at attraktivitet kan være negativt hvis det blir for mye:

Ja, det vil det kunne gjøre tenker jeg. Men det kan også slå imot fordi at hvis du er sånn skikkelig Blærumsgutt, så kan det smelle andre veien.

«Blærumsgutt» spiller på en sammenslåing av adjektivet «blærete» og stedsnavnet «Bærum», og refererer til individer fra det velstående Bærumsområdet som er arrogante. Emil antyder at en tiltalt som fremstår som eller blir oppfattet som en «Blærumsgutt» kan oppleve at dommerne reagerer negativt på deres utseende, noe som kan øke sannsynligheten for at de dømmer strengere. Dette peker på en sosial begrensning av skjønnhet, der attraktive individer ofte blir oppfattet som mer selvopptatte, egoistiske og usympatiske (Dermer & Thiel, 1975), noe som kolliderer med jantelovens prinsipp om å ikke anse seg selv som bedre enn andre. Emil forteller at det samme gjelder for kvinner:

Men kommer du i retten og skal fremstå smart, og du har løse øyenvipper som er aldeles for store. Du har sånn contours, sånn Kardashian-sminking, og du liksom har en overleppe som ikke er din åpenbart. Det ser ikke bra ut.

Å ha «løse øyenvipper som er aldeles for store» og «Kardashian-sminking», som refererer til en markert kontursminke popularisert av Kardashian-familien, samt en tydelig forstørret overleppe med fillers, kan oppfattes som uforenlig med intelligens og profesjonalitet. Dette skyldes muligvis at høye stillinger historisk sett har vært mannsdominert, slik at kvinner som er

attraktive eller «sexy» antas å være mindre intellektuelle og kompetente (Rhode, 2018, s. 20). Denne uttalelsen tyder på at overdreven sminke og fillers blir oppfattet som lite feminint, og kan heller indikere at den kvinnelige tiltalte er en «femme fatale» med en tvilsom moralsk karakter (Jewkes, 2019, s. 140). Samtidig peker dette på at kvinners utseende kan frembringe sterkere reaksjoner enn det gjør for menn (Martin, 2019, s. 135). Disse prosessene kan forklares ved at det norske samfunnet er bygget på prinsipper om likhet og fellesskap (Smith & Ugelvik, 2017, s. 7), noe som medfører at det å skille seg ut fra fellesskapet blir ansett som brudd på grunnleggende sosiale normer.

Peder forklarer at skjønnhetens fordeler ofte møter sine begrensninger gjennom atferd:

Du kan ikke bare komme sånn i en rettssak og ha en sånn attitude at du er
en Guds gave til menneskeheten liksom.

Peder advarer mot å innta en holdning i rettssalen som om man er «Guds gave til menneskeheten», noe som innebærer en overdreven følelse av egenverd eller overlegenhet. Dette ville stride mot jantelovens prinsipper, som fremmer ydmykhet og likeverd gjennom å avvise ideen om at noen mennesker er bedre enn andre på grunnlag av utseende eller annet. Nina forteller også at tiltaltes utseende må samsvare med deres atferd for at det skal fremstå som troverdig:

Hele pakken må liksom samsvare fordi at dommere er heller ikke dumme.
Altså, det er jo... Skjønner jo at hvis det kommer inn en fyr i en hvit skjorte
og med penbukse og pensko, og ser så ordentlig ut og presenterer seg sånn
og sånn. Og så går det to minutter og så er det bare liksom et shitshow da.
Så skjønner de jo at dette er falskt på en måte. Så det må samsvare litt rett
og slett.

Nina beskriver et scenario der tiltalte møter velkledd i retten, men etter bare noen minutter gir et annet inntrykk som avviker fra deres utseende. Hun påpeker at troverdighet er avhengig av at tiltaltes utseende samsvarer med resten av «pakken», altså må deres atferd samsvare med det inntrykket de gir visuelt.

Heidi forteller hvorfor for mye skjønnhet kan være negativt:

Hvis det blir liksom veldig påtatt og noen som er veldig sånn smiskete på en måte. Hvor det ikke virker ekte, da bikker det på en måte over til ikke å bli så positivt. Selv om det er positivt at du til en viss grad gjør en innsats. Men det må jo virke som det kommer fra et sted som er ekte.

Selv om det kan være positivt at tiltalte legger inn en innsats for å presentere seg fra sin beste side, understreker Heidi at denne innsatsen må oppfattes som oppriktig for at det skal være en fordel. Hun forteller at tiltaltes attraktivitet kan bli en ulempe dersom det virker påtatt, noe hun antyder kan føre til mistanker om deres troverdighet. Peder deler en slik erfaring fra en sak hvor han representerte en attraktiv kvinnelig klient:

Da fikk jeg en dommer som følte at «Nå skal ikke den sleipe forsvarenen lure oss til å tro at hun er skyldig, fordi hun er pen», liksom.

I denne saken forteller Peder at han møtte dommere som var skeptiske til hans intensjoner. Han opplevde at dommerne antok at han brukte tiltaltes attraktivitet som et argument for hennes uskyld. Dette ble tilsynelatende oppfattet som et forsøk på manipulasjon, da dommerne kan ha tolket det som et forsøk på å påvirke rettens mening. Peder påpeker derfor at tiltaltes attraktivitet virket mot sin hensikt, siden dommerne var oppmerksomme på å ikke la seg påvirke av dette. Heidi forteller at slike forsøk ikke blir godt mottatt av dommere:

Hvis man merker at det er en taktikk da. [...] Når man gjennomskuer at det er en taktikk da, så kan det bli negativt. Det samme som om hvis du later som du er veldig lei deg og du merker at det kanskje ikke er så ekte, så slår det også... De som er oppriktige i retten, de vinner mye på det. Eller i hvert fall hvis man spiller oppriktig på en god måte da. Vi blir jo sikkert lurt hele tiden.

Heidi understreker at tiltalte som fremstår som oppriktige har en fordel, og antyder at dette kan øke deres troverdighet. Imidlertid mener hun at dommere ofte kan bli lurt av slike forsøk, og påpeker at det alltid er en risiko for at tiltalte kan prøve å manipulere med sitt utseende.

Emil argumenterer for at skjønnhetens grenser må forstås i lys av den norske kulturelle konteksten:

Man må se det ut fra konteksten her da. Den norske konteksten er sånn frisk og sunn og god, ikke sant? Og overfladiskhet, eller at du er litt for opptatt av utseende. Det slår ikke... Norge er fortsatt et bondesamfunn på den måten der. Nordmenn kler seg generelt så dårlig. Nordmenn har ryggsekk til dress.

Nordmenn har fotriktige sko til dress.

Den norske kulturelle konteksten, som rettssystemet er en del av, verdsetter sunnhet og godhet fremfor utseende og overfladiskhet. Emil forklarer at Norges røtter i bondesamfunnet fortsatt påvirker en preferanse for en simpel og funksjonell klesstil over eleganse og overdådighet. Denne kulturelle rammen, som er i tråd med jantelovens idealer, påvirker hvordan attraktivitet blir oppfattet innenfor det norske rettssystemet, med en tendens til å verdsette en balansert form for skjønnhet som ikke er overdreven. Peder bruker en skala-metafor for å beskrive den ideelle skjønnhetsbalansen i rettssalen:

Nei, det er egentlig bedre å være mot attraktiv. Men ikke over til sånn verdensmester og glætt. Hvis du tenker en skala da [...] så kan du ligge veldig nær maks attraktivitet. Hvis du klarer å holde det igjen med siste skrittet mot at du liksom er superdeilig, og «alle ser på meg» og «jeg blir frikjent fordi jeg er pen». Hvis du klarer å komme litt bort fra det, litt inn på skalaen, så er du der du skal være. Etter min vurdering. Det er det beste stedet å være.

Han argumenterer for at det mest fordelaktige utseende er å være attraktiv, men uten å gi uttrykk for at man forventer særegen behandling eller frifinnelse på grunn av det. Dersom tiltalte evner å balansere rundt dette punktet, har de ifølge Peder et godt utgangspunkt for å fremme forsvaret.

Emil argumenterer paradoksalt nok for at det kan være en fordel å ikke være så opptatt av utseende i en norsk rettssal:

Så litt sånn ut fra kontekst. I Norge kan det faktisk være et gode å ikke være så opptatt av utseende. Fordi da har du sunne verdier liksom. Har nettopp hatt en fjelltur. Ja, man vil ikke være en jålebukk.

Norge er et land som er velkjent for sin kjærlighet til naturen og hvor ydmykhet er et tegn på «sunne verdier». Dette står i kontrast til mange andre kulturer hvor attraktivitet og overfladiskhet er mer ønskelig og verdsatt. Emil understreker derimot at det er negativt å fremstå som en «jålebukk» i det norske samfunnet, noe som ville stride mot jantelovens prinsipper. Han argumenterer derfor for at det å ikke være så opptatt av utseende i rettssalen kan være en fordel, noe som tilsynelatende kan oppfattes som en indikator på troverdighet.

7 Analysekapittel III: Et spill for rettferdighet

Dette tredelte analysekapittelet tar for seg den praktiske bruken av tiltaltes utseende i samspill med rettens øvrige aktører, og betrakter rettssaker som et spill for rettferdighet der spillerne har ulike interesser og tilnærminger. Dette kapittelet utforsker først hvordan forsvarerne strategisk former tiltaltes utseende ved å oppjustere og nedjustere bestemte egenskaper. Deretter ser det på dynamikken mellom fornærmede og tiltalte basert på utseende og sosiale roller, før det til slutt undersøker tiltaltes utseende i møte med dommerne. Dette leder inn i analysens diskusjonsdel i det etterfølgende kapittelet, som diskuterer hvordan disse sosiale mekanismene påvirker rettsprosessen.

7.1 Lagkameraten

Forsvarerens jobb er å forsvare sine klienter, og fungerer dermed som tiltaltes «lagkamerat». De er bevisste på rollen som tiltaltes utseende kan spille i straffesaker, og benytter seg derfor av deres utseende som en del av forsvarssaken. Jon forteller at dette er en individuell vurdering:

Man ser jo alle klientene, ikke sant? Man gjør en sånn kritisk vurdering. «Hvordan ser du ut? Hvordan vil du fremstå? Hvordan vil andre folk som ikke kjenner deg ta det du sier?». Ja, og der er utseende og fremføring en del av det.

Jon forteller at forsvarere foretar en kritisk vurdering av hver enkelt klient, og tilpasser deres utseende alt etter hvordan de ser ut og hvordan de ønsker å fremstå. På denne måten må tiltaltes utseende passe til historien de skal fremme, slik at «fremføringen» virker troverdig. Peder gir uttrykk for det samme:

Du må ha en god utstråling da, så er det gjerne en substans i det. Det er en grunn til at du har god utstråling. Men hvis det oppleves ekte, så er det veldig kraftfullt for oss som forsvarer å spille på.

Peder forklarer at tiltaltes utseende kan være et nyttig element i forsvarssaken under to spesifikke betingelser. Først må den tiltalte naturlig fremstå med en «god utstråling», som indikerer en positiv fremtoning. For det andre er det sentralt at denne fremtoningen oppleves som ekte, noe analysen ovenfor har vist.

Denne strategien tar form under forberedelsene til en rettssak. Forsvarerne tar rutinemessig opp temaet om klientenes fremtoning, og starter prosessen med å forme et nøye utvalgt utseende. Jon belyser disse forberedelsene:

Ikke i retten, men det er jo i forberedelsen. For nesten alltid snakker du med klienten: «Hvordan vil du gå kledd?» Så foreslår klienten noe, så sier jeg: «Jammen er det rent? Er det liksom nypussede sko? Er det gamle og skitne joggesko?». For eksempel. «Det dropper du, ta på deg noen fine skinnsko».

Forsvarere legger ofte stor vekt på den visuelle presentasjonen av sine klienter i rettssalen, inkludert veiledning om passende klesvalg. Dette er en delikat manøvrering som har til hensikt å formidle et gunstig bilde av klienten, noe funnene viser kan påvirke dommernes oppfatninger. Peder forteller at han også gir anbefalinger angående hårfrisyrer:

Jeg pleier jo alltid å passe litt på hvordan de fremstår. [...] Si at noen har skinna seg da, så sier jeg: «Det må du ikke gjøre nå... Nå må du la det gro ut til vi kommer i retten for du ser så kriminell ut når du er skinna».

Peder råder sine klienter til å ikke barbere hodet helt, ettersom dette kan forsterke negative stereotypier og gi inntrykk av at tiltalte «ser så kriminell ut». Jon påpeker også at tatoveringer kan være ufordelaktige i rettssalen:

Jeg hadde anbefalt klienten å dekke over tatoveringen, brette ned skjorteermene så man ikke så tatoveringen.

Jon forteller at han anbefaler klientene sine å dekke til tatoveringer når de er i retten for å redusere risikoen for at dommerne danner seg et negativt inntrykk. Dette skyldes trolig at personer med tatoveringer oppfattes som mer truende (Johnson & King, 2017) og kan dermed oppfattes som mer tilbøyelige til å begå kriminelle handlinger (Berry, 2019, s. 15). Emil gir uttrykk for et liknende syn når det kommer til piercinger:

Men det er klart, hvis du har en piercing i septum her, så er kanskje ikke det så lurt.

Emil mener det er negativt å bruke nese-piercing i rettssalen. Dette kan forklares med at piercinger ofte oppfattes som et tegn på avvik, noe som kan føre til mistanke om involvering i kriminelle handlinger (Berry, 2019, s. 15). Peder opplyser også at han anbefaler klienter fra etniske minoriteter å tone ned egenskaper som vanligvis assosieres med deres bakgrunn:

Man liksom prøver å få de til å dempe de karakteristikkene sine, da. [...]

Man prøver å få de bort fra de stereotypene.

Peder antyder at dette er ment for å bryte med etniske fordommer som dommere kan ha mot etniske minoriteter, noe som i det amerikanske rettssystemet fører til at de blir dømt strengere (Bridges & Steen, 1998).

På denne måten formulerer forsvarerne en ny idealtipe for sine klienter, som skal fungere som et motstykke til stereotypen av den ideelle gjerningspersonen. Emil skildrer det ideelle utseendet slik:

Det er jo en sånn norsk skiløper som har en okay BMI og en stabil benbygning og en normal høyde, og som kommer og er hel og ren.

Emil maler et bilde av «Ola Nordmann», en etnisk norsk person som ikke bare representerer felles nasjonale verdier som skigåing, men også har en normal høyde og vekt. Dette støttes av forskning som viser at høye menn ofte tillegges positive egenskaper, mens overvektige personer

kan oppfattes negativt, for eksempel som manglende selvdisciplin (Rhode, 2018, s. 19). Derimot kan det også være negativt hvis mannlige tiltalte er for høye, noe funnene ovenfor viser. Videre poengterer Emil betydningen av god hygiene og velstelte klær, noe som tyder på at utseende og attraktivitet er avhengig av sosioøkonomisk status (Berry, 2019, s. 5; Rhode, 2018, s. 20). Han forklarer videre:

Hvis du tar det sånn her synes jeg. [...] Ta vekk den dressjakken med den [hankien]... Og så har du en skalljakke utenpå. For da viser du at du kan gå på fjellet hvis du vil, ikke sant? Så har du skjorte, causal skjorte, og så har du også en skalljakke utenpå. Da tror jeg du har god sjanse. [...] Ikke altfor sleik, gjerne litt rufs i håret liksom, men likevel at det er frisert. Men ikke så frisert at det blir en sånn arabisk fade på det for eksempel. For da blir det for mye da. Så normal. Og det er derfor jeg sier det til klientene: «Ha det du pleier å ha på deg, men det skal være helt og rent. Ikke kom med noe flekker og ødelagte greier, liksom. Du må vise respekt for retten».

Han beskriver en balansert fremtoning som verken er for uformell eller påtatt. Det ideelle er å bære rene, velstelte klær med en hårfrisyrer som verken er for uformelt rufsete eller for sleiket. Dette støtter opp under en fremtoning som ikke bare gir uttrykk for felles verdier, men som også kommuniserer respekt for retten. Jon ber derfor sine klienter om å fremstå som den beste hverdagslige versjonen av seg selv:

Det jeg i hvert fall pleier å si da er: «Vær din beste hverdagsutgave av deg selv. Ikke på en måte kom i slips og liksom ikke på en måte stæsje deg opp. Men ta, hvordan vil du sett ut på en hverdag, og så sørg for at det er en pen versjon».

Jon oppfordrer klientene sine til å fremstå som den beste utgaven av seg selv for en vanlig hverdag, uten å overdrive en formell klesstil. Det handler heller om å finne en balanse hvor man ser ordentlig og presentabel ut, samtidig som man unngår å virke overpyntet eller unaturlig. Nina understreker også denne balansegangen som en måte å vise respekt for retten på:

Det er mange klienter som spør meg, før vi skal i retten: «Hva skal jeg ha på meg?». Og da sier jeg gjerne at: «Du trenger ikke ha på deg hvit skjorte, men la gullkjedene og sånn ligge hjemme». Det jeg sier er jo at jeg gjerne ønsker at de kler seg på en måte som viser respekt for retten. Altså: «Ikke kom i joggebukse, men heller ikke kom i dress. Finn en slags mellomting der du ser presentabel ut da».

Nina veileder sine klienter til å kle seg på en måte som balanserer det uformelle og det formelle, og anbefaler at de verken møter i joggebukse eller i full dress. Dette rådet er ment for å sikre at de fremstår som respektfulle og passende kledd for rettens formelle miljø. Hun råder dem også til å la gullkjeder ligge hjemme, et tilbehør som kan bære visse stereotypiske assosiasjoner til kriminelle miljøer eller etniske minoritetsgrupper. Hun begrunner sine råd med følgende forklaring:

Det har den hensikt at jeg vil at de skal bli tatt litt mer på alvor. Rett og slett. Jeg vil at dommerne skal tenke at: «Her er det noen som har respekt for det lokalet de kommer inn i, og som ikke bare kommer liksom valsene inn med capsen på snei og joggebukser». Altså... Det gir et helt annet inntrykk da.

Det er avgjørende at tiltalte presenterer seg respektfullt overfor retten og dommerne, fremfor å virke uinteresserte eller likegyldige. Nina argumenterer for at en mer gjennomtenkt og balansert fremtoning kan påvirke hvordan tiltalte oppfattes, noe som reflekterer en tydelig bevissthet rundt at tiltaltes utseende kan brukes som en strategi for å påvirke dommernes oppfatninger.

7.2 Motspilleren

Fornærmedes utseende kan også påvirke dommernes oppfatninger av tiltalte, selv om dette forskningsområdet står overfor betydelige kunnskapshull. Eksisterende forskning fokuserer hovedsakelig på tiltaltes utseende og overser ofte offerets utseende (Wareham et al., 2019, s. 143). Dette kan imidlertid være kritisk, ettersom offeret påvirker hvorvidt gjerningspersonen står frem som den ideelle motparten (Christie, 1986, s. 19). Dette gjør dermed fornærmede til «motspilleren».

7.2.1 Det ideelle offeret

Det ideelle offeret beskrives som en person som er svak, uten skyld i situasjonen, og som har tatt nødvendige forholdsregler for å unngå viktimisering (Christie, 1986, s. 19). Dette skaper et bilde som naturlig vekker sympati og omsorg, mens den ideelle gjerningspersonen fremstår som klanderverdig og skyldig. Jon introduserer begrepet «troverdighetskamp» for å beskrive denne konkurrerende dynamikken som oppstår mellom tiltalte og fornærmede basert på deres utseende:

Det er ikke bare stygge mennesker som voldtar. Og det er ikke bare fattige mennesker som voldtar. Det er jevn fordeling i hele samfunnet. Og så vet man det, men det gir deg en sånn troverdighetskamp... Veldig, veldig pen mistenkt, veldig lite attraktivt offer. Det kan spille en rolle. Ikke sant?

Hvem tror man på?

Han tar et oppgjør med den konvensjonelle oppfatningen om at bare visse typer mennesker begår voldtektshandlinger. Han understreker at voldtekt ikke er begrenset til mindre attraktive gjerningspersoner, men at det tvert imot er en jevn fordeling av gjerningspersoner på tvers av samfunnet. Likevel kan det oppstå en situasjon der den tiltalte oppfattes som attraktiv mens den fornærmede ikke gjør det, noe som potensielt kan skape en usikkerhet rundt troverdighet. Spørsmålet som reises er dermed: «Hvem tror man på?». Dette viser til avhengighetsforholdet mellom tiltalte og fornærmede (Christie, 1986, s. 25), og antyder at skjønnsstereotyper kan påvirke hvordan saken oppfattes og hvilken retning troverdigheten heller mot (Shoemaker et al., 1973; Wilson & Eckel, 2006; Wilson & Rule, 2015).

Emil forteller hvordan slike skjønnsstereotyper kan utspille seg i rettssystemet mellom de to partene når den fornærmede i saken er en attraktiv norsk kvinne:

Min erfaring går litt på fornærmede fordi at jeg har vært mye forsvarsadvokat. Og jeg tenker sånn at når det kommer inn en nydelig norsk jente som ser ut som har rømt fra en Tine-reklame og er fornærmet i en sak hvor det sitter en skjeggete innvandrers, så har man en oppoverbakke. Du har han utenlandske dyret som besudler det norske naturproduktet, ikke sant?

Han omtaler ikke en konkret sak, men antyder heller at dette scenarioet bygger på flere liknende erfaringer. Som fornærmet i saken sitter det en kvinne som fremstår som den ultimate representasjonen av norskhet, så billedskjønn at hun kunne vært plukket rett ut av en Tine-reklame. Overfor henne står en tiltalt mann, karakterisert med stereotypiske kjennetegn som minoritetsbakgrunn og skjegg. Dette scenarioet setter scenen for en «oss mot dem»-mentalitet, hvor den fornærmede kvinnen symboliserer rene og uskyldige norske verdier, mens mannen blir dehumanisert og fremstilt som en trussel mot disse verdiene (Martin, 2019, s. 19; Brewer, 1999, s. 435–436). Den fornærmede kvinnen antar dermed rollen som det ideelle offeret, urettferdig utsatt for «forurensning» av «han utenlandske dyret». Den tiltalte mannen fremstilles dermed som en person som passer sømløst inn i malen av den ideelle gjerningspersonen, og får identiteten som den definerende andre (Johansen et al., 2013, s. 21–22). Det ser derfor ut til at den norske nasjonen fortsatt utgjør det identitetsmessige fellesskapet som betraktes som en del av «oss» (Johansen et al., 2013, s. 22). Dette skaper en utfordrende situasjon for den tiltalte, som må kjempe en oppoverbakke for å bevise sin uskyld. Han må ikke bare forsvare seg mot tiltalen og de konkrete bevisene i saken, men også navigere gjennom et minefelt av kulturelle stereotypier og fordommer som også ser ut til å farge landskapet i rettssalen.

Selv om den ideelle gjerningspersonen ofte fremstilles som en mannlig utøver (Hayes & Luther, 2018, s. 102), kan også maskuline kvinner falle inn under denne rollen som følge av at de tilsynelatende avviker fra tradisjonelle kjønnsroller og ofte blir oppfattet som aggressive (Jewkes, 2015, s. 138). Emil deler en erfaring fra en konkret sak hvor han representerte en maskulin kvinnelig helseperson som var tiltalt for å ha utnyttet sin stilling for å skaffe seg seksuell omgang med en svak pasient:

Jeg forsvarte en helseperson som var tiltalt for å ha utnyttet sin stilling for å få seg sex. Hun jobbet på en institusjon hvor det kom inn en pasient som var svak, og hun utnyttet det for å få seg sex. Hun var en sånn god, gammeldags, ordentlig maskulin lesbisk dame. Som da tok og utnyttet det her veike lille fuglen av en jente, som var like gammel og voksen og alt det her, men som hadde en helt annen fremtoning. Hvor offeret da var liksom som et aspeløv og et korthus. Liksom, *blåser* så falt hun. Mens min klient var sånn her *slår hendene sammen*: «Nå skal vi ha oss», liksom. Og det gikk jo dårlig. Hun ble dømt.

I denne saken var den tiltalte en helsearbeider, beskrevet som en «god, gammeldags, ordentlig maskulin lesbisk dame», som utnyttet sin stilling til å skaffe seg sex med en pasient. Den fornærmede blir beskrevet som den «veike lille fuglen av en jente» og «et aspeløv». Dette plasserer fornærmede i rollen som det ideelle offeret på grunn av hennes sårbarhet og svakhet, i tillegg til at hun ble utnyttet av en person som burde ha beskyttet henne og som dermed antyder at hun var helt uten skyld i hendelsen. Den kvinnelige tiltalte blir dermed fremstilt som en ideell gjerningsperson gjennom å fremheve hennes maskuline egenskaper og seksuelle orientering, noe som tilsynelatende førte til at hun ble dømt.

Samtidig kan fornærmedes offerstatus også føre til at tiltaltes attraktivitet nærmest fungerer som bevis for skyld. Elise forteller:

Det kommer an på saken. Hvis da dette er en måte du har klart å... Altså, du har lurt gamle damer, da. Du jobber et eller annet sted, eller du hjelper gamle damer til et eller annet. Og så bruker du din sjarme og så lurer du fra dem bankkortet [...] Det kan da slå feil ut.

Elise understreker at juridiske skjønnhetsprivilegier varierer med lovbruddstypen. I saker med skjønnhetsrelaterte lovbrudd, slik som svindel, kan tiltaltes attraktivitet oppfattes som en indikator på deres evne til å utføre handlingene. Dette synet finner støtte i forskning fra det amerikanske rettssystemet, som indikerer at skjønnhetsrelaterte lovbrudd kan føre til at attraktive tiltalte oppfattes som farligere og følgelig får strengere straff enn uattraktive tiltalte (Sigall & Ostrove, 1975). Dette kompliseres også av at fornærmede er eldre damer, som derfor er velegnet for statusen som det ideelle offeret (Christie, 1986, s. 19). I tilfeller der lovbruddene er skjønnhetsrelaterte og offeret for handlingene oppfattes som ideelt, vil gjerningspersonen følgelig tre inn i rollen som den ideelle motparten, noe som tilsynelatende kan føre til at de blir behandlet strengere enn dersom omstendighetene var annerledes.

7.2.2 Det ikke-ideelle offeret

Fornærmede tildeles ikke alltid status som det ideelle offeret, noe som kan resultere i at tiltalte ikke blir oppfattet som fullt ut skyldig eller ansvarlig. Elise tar opp et følsomt og kontroversielt

tema om hvordan fornærmedes utseende, spesielt i saker om seksuelle overgrep, kan påvirke oppfatninger av skyld og ansvar:

I seksuelle overgrep saker, ikke sant? Hvis da fornærmede, hvis det er en dame da, kommer inn der og det er liksom masse sminke og ikke sant, fremstår som om dette har du bedt om selv, på en måte, så tror jeg jo det kan ha noe å si.

Hun forteller at en kvinnelig fornærmet som bruker mye sminke eller presenterer seg på en måte som kan tolkes som seksuelt provoserende, risikerer å bli sett på som delvis ansvarlig for de overgrepene hun har blitt utsatt for. Dette kan tolkes som at kvinnen «har bedt om» det som skjedde. Dette fenomenet kalles for «victim blaming», hvor offeret blir klandret for deres viktisering (Hayes & Luther, 2018, s. 127). I dette tilfellet bygger anklagen på den kulturelle voldtektsmyten om at «kvinnen spurte om det», noe som skaper fiendtlige holdninger til voldtekts ofre (Hayes & Luther, 2018, s. 127; Burt, 1980, s. 217). Det er viktig å understreke at en slik fortolkning urettmessig skyver skylden over på offeret og styrker skadelige fordommer om ofre for seksuelle overgrep. Likevel antyder Elise at fornærmedes utseende kan misforstås som en «invitasjon» til det som skjedde, noe som kan lede til at hun blir kritisert for ikke å ha tatt nødvendige forbehold mot viktisering og dermed ikke kan anses som et ideelt offer (Christie, 1986, s. 19). Dette perspektivet kan påvirke oppfatningen av gjerningspersonen ved at vedkommende ikke betraktes som fullt ut ansvarlig for voldtektshandlingene. På denne måten kan den konkurrerende dynamikken mellom fornærmede og tiltalte basert på utseende være til fordel for tiltalte, som tilsynelatende ikke passer inn i rollen som den ideelle gjerningspersonen på grunn av fornærmedes utseende.

Rollene kan også bli snudd på hodet som følge av tiltaltes attraktivitet og fornærmedes mangel derav. Jon forteller om en sak hvor den tiltalte, en attraktiv mann, fremstod mer som et offer enn en gjerningsperson i forhold til fornærmede:

For da var han anmeldt for en voldtekt av ei dame som nok hadde utsatt han for stygge ting. Men han vegret seg for å fortelle om alle detaljer i retten, for det var jo kleint. Og der var det også et sånt misforhold mellom

utseende, hvor hun som mente seg å være offer, hun var... Hvis man tenker at det er en sånn objektiv standard, så ville nok hun ha skåret betraktelig lavere enn det han ville gjort. Politiet henla saken, og det er trolig at hans utseende, kombinert med at han var på måte mistenkt for å være voldtektsmann, men at han fremstod som offer.

I denne saken ble den tiltalte anmeldt for voldtekt mot den kvinnelige fornærmede, men som sannsynligvis heller hadde påført ham skade. Imidlertid nølte tiltalte med å avsløre alle detaljene i retten, noe Jon tror skyldes opplevd pinlighet på grunn av sakens seksuelle natur. Dette kan imidlertid trolig skyldes mannlige ofres defineringsprosesser og identitetsarbeid i forbindelse med offerrollen, da kulturelle forståelser av maskulinitet er forbundet med styrke, mens offerrollen er forbundet med svakhet (Burcar & Åkerström, 2009, s. 37). Som et resultat av dette, kan menn som har blitt utsatt for kriminelle handlinger anvende ulike diskursive strategier for å bagatellisere lovbruddets alvorlighet eller ikke anmelde forholdet som følge av at de ikke offisielt vil identifisere seg som et offer (Burcar & Åkerström, 2009, s. 49 og 51). Jon understreker samtidig at det var en tydelig forskjell mellom tiltaltes og fornærmedes utseende, slik at fornærmede sannsynligvis ville rangert lavere i attraktivitet enn den tiltalte. Politiet valgte å henlegge saken mot ham, noe Jon mener kan ha vært påvirket av hans attraktive utseende, sammen med det faktum at han var mistenkt for en alvorlig handling, men i stedet ble oppfattet som et offer i situasjonen. Således ble rollene snudd på hodet tilsynelatende på grunn av at den fornærmede ikke fremstod som et ideelt offer, samtidig som den tiltalte ikke passet inn i rollen som den ideelle gjerningspersonen.

På samme tid kan også fornærmedes attraktivitet slå motsatt vei og være til fordel for den tiltalte. Emil deler et eksempel fra en rettssak hvor han representerte en mannlig klient som ble frifunnet til tross for at den fornærmede, hans tidligere ektefelle, fremstod som veldig attraktiv:

For jeg hadde jo en sak [...]. Da satt det en nydelig jente og hun hadde flettet sånn her princess-layer fletter. Du vet når du har to sånn donuts på sidene, en på hver side, og hun var blond. Og så hadde hun en hvit linkjole på seg som flagret litt, så jeg tenkte bare: «Herregud, hun er nydelig», liksom. Så satt hun da og gråt i tillegg, og så var det bare jug alt sammen. Alt var jug. Klienten min ble frifunnet, men hun hadde investert veldig i sitt utseende

den dagen, og han sa at hun... Det var hans eksdame da. Han sa at: «Sånn har hun aldri sett ut før». Så hun hadde kledd seg ut til fornærmet, men gjort det litt for bra da, sånn at jeg kunne gjøre et poeng av det i rettssalen.

Han beskriver alt fra den fornærmedes flettede hårfrisyre og blonde hår til hennes hvite linkjole som flagret. Denne engleaktige beskrivelsen fremhever hvordan den fornærmede ved første øyekast passer inn i bildet av det ideelle offeret med hennes attraktivitet, femininitet og tilsynelatende uskyld. Han understreker imidlertid at fornærmedes vitneforklaring var usann, og at hun hadde kledd seg på en bevisst måte som skulle gi henne troverdighet som fornærmet i saken. Til tross for hennes anstrengelser, ble tiltalte frifunnet. Dette skyldes tilsynelatende at hun hadde investert så mye i sitt utseende at det ble oppfattet som uekte av tiltalte, noe som Emil dermed brukte som et argument i retten for å så tvil om hennes troverdighet. Emil forteller videre om hvordan han håndterte problematikken som oppstod rundt fornærmedes utseende:

Jeg sa det at altså: «Dette er ikke hennes reelle utseende. Hun kledde seg ut for å se ut som en fornærmet i salen her», og det sa jeg i prosedyren. Det husker jeg, for det var sånn... Selv om det liksom er 15-16 år siden, så husker jeg det eksempelet, for det var så veldig grelt. Det å kle seg i hvit linkjole og de rare flettene...

Under rettssaken trakk Emil frem at den fornærmedes utseende ikke stemte overens med hennes vanlige utseende, og argumenterte for at hun hadde tilpasset sitt utseende for å fremstå som et offer. Dette understreker poenget om at når attraktivitet fremstår som påtatt, kan det oppfattes som uærlig og manipulerende, noe som ikke blir godt mottatt av dommerne. Emil hevder derfor at den fornærmedes overdrevne attraktivitet påvirket saken til tiltaltes fordel. Dette peker også på muligheten for at de samme standardene for attraktivitet som settes for tiltalte, gjelder på tilsvarende måte for fornærmede. Dersom den fornærmedes utseende hadde virket mer naturlig, eller gått ubemerket forbi, kan det spekuleres i om dette kunne ha spilt til hennes fordel og resultert i en annen dom, spesielt i lys av dommernes egne uttalelser om at de ofte kan bli «lurt».

7.3 Dommerne

Dommere spiller en avgjørende rolle som de ultimate håndheverne av straff, som avgjør tiltaltes fremtid i større eller mindre grad. Mathiesen argumenterer for at de ikke er usannsynlig at dommerens sosiale bakgrunn kan påvirke deres avgjørelser i retten (2011, s. 161), noe som er muliggjort gjennom skjønnsutøvelsen.

Emil forteller at fagdommere ofte er etniske nordmenn fra velstående bakgrunner som Oslo vest:

De skal dømme sine likemenn. Det skjer ikke. Og jo høyere du kommer i systemet, jo lenger opp på Nordberg kommer du sånn postnummermessig. Går du i lagmannsretten, så er det hvite folk fra Oslo vest som dømmer deg. Går du i tingretten, kan det være litt varierende, men jeg tror ikke de har noe ordentlig afroamerikansk i Borgarting ennå, og har aldri hatt noen andre generasjonspakistanere heller som sitter der, hva jeg vet. Ja, så det er jo ikke sånn at man blir dømt av sine likemenn. [...] Man omgir seg med de som er like en selv. Og i det så ligger det at du fjerner deg fra de du skal dømme.

Dommerstanden består hovedsakelig av etniske nordmenn fra sosiale elitegrupper, noe som resulterer i en underrepresentasjon av minoriteter blant jurister på tvers av domstolene (Olausen, 2015, s. 158). Emil argumenterer for at denne manglende representasjonen av samfunnets mangfold skaper en situasjon hvor tiltalte sjelden møter sine likemenn i rettssalen. Denne skjevheten kan være problematisk ettersom implisitte fordommer ofte er forankret i negative stereotypier om grupper utenfor egen sosial krets, noe som kan føre til at dommere er kritiske til tiltalte fra andre grupper (Huebner, 2016, s. 49; Abbink & Harris, 2019, s. 10). Elise forteller at meddommere også tenker slik:

Hvite meddommere er kanskje mer tilbøyelig til å mene at en mørkhudet tiltalt er skyldig enn en hvit tiltalt som ligner litt på dem selv.

Dette støttes av forskning som tilsier at etniske hvite dommere kan utvise strengere behandling av tiltalte med en annen etnisk bakgrunn, spesielt rettet mot mørkhudede (Lynch & Haney, 2011). Det ser dermed ut til at fagdommernes og meddommernes personlige bakgrunn som etniske nordmenn kan påvirke deres avgjørelser i retten etter grad av sympati overfor den tiltalte. Jon deler sine observasjoner om dette i forbindelse med attraktivitet:

Jeg tror det er vanskelig å på en måte legge fra seg dette her. Lett å glemme at mange av dommerne, altså, de er jo vanlige mennesker. De har jo også sine sympatier og antipatier. Det ville være rart ellers, ikke sant? Vi vil jo mye heller bruke tid med en attraktiv person enn en lite attraktiv person. Og sånn tenker jeg også at dommerne tenker.

Analysen har tidligere vist at dommere ikke er immune mot personlige fordommer, som ifølge Jon kan påvirke hvilke tiltalte de sympatiserer med på grunnlag av attraktivitet. Jon understreker at alle mennesker, også dommere, har en naturlig tendens til å favorisere attraktive individer (Agthe et al., 2011, s. 1043). Det ser dermed ut til at dommere har en tendens til å vise større sympati overfor tiltalte som er etnisk norske eller attraktive, sammenliknet med tiltalte som ikke deler disse egenskapene.

Elise reflekterer over hvorfor disse mekanismene kan påvirke dommernes tankeprosesser:

Mange av de sakene vi har er på en måte så grusomme at du skjønner egentlig ikke at folk er i stand til å gjøre det de er tiltalt for. Og hvis det da er en som er jevngammel som deg, samme kjønn, ser ganske lik ut, som du på en måte kan identifisere deg med, så er det vanskeligere å forstå det. Men hvis det liksom er en du kan distansere deg litt fra, så er det lettere, tror jeg.

Elise belyser de psykologiske mekanismene som kompliserer troen på at noen man identifiserer seg med, kan utføre grusomme handlinger. Dette fenomenet kan forstås ved at individer ofte identifiserer seg med sin egen gruppe, noe som fører til at man ofte tillegger positive egenskaper til andre medlemmer i samme gruppe (Ashforth og Mael, 1989, s. 22; Brewer, 1999, s. 435). Det blir derfor vanskelig å akseptere at en person som deler synlige likheter med en selv, som

alder, kjønn, etnisitet og utseende, kan stå bak forferdelige kriminelle handlinger. Omvendt kan de samme psykologiske mekanismene bidra til at man lettere oppfatter personer som ser annerledes ut, som skyldige i kriminelle handlinger. Dette kan knyttes til fenomenet som kalles «utgruppe diskriminering», som innebærer at individer ofte tilskriver negative stereotypier til personer som de ikke føler en identitetsmessig tilknytning til (Ashforth & Mael, 1989, s. 32). Emil formulerer det på følgende måte:

Det er vanskeligere å dømme en av oss, som er som meg, enn å dømme en som ser helt avvikende ut.

Nina oppsummerer disse prosessene slik:

Kanskje den største forskjellen er når [tiltalte] skal avgi en forklaring, så hører dommerne liksom etter. De bryr seg kanskje, og det kan ha noe med å gjøre at de tenker at «det kunne vært meg», ikke sant? For eksempel. Altså, jeg og dommerne sitter jo der som oppegående mennesker som er valgt ut, som ikke har noe på rullebladet og som ofte ser helt normale ut, sant? De identifiserer seg kanskje mer med disse her normale slash pene lovbrøtterne, da, enn de gjør med en med minoritetsbakgrunn med tatoveringer fra Grønland.

Informantene gir dermed uttrykk for at dommernes sympatier og antipatier bunner i en «det kunne vært meg»-tankegang, hvor dommerne føler større sympati for tiltalte som speiler deres eget bilde (DeBruine, 2002) og tiltalte de oppfatter som attraktive (Wilson & Eckel, 2006; Wilson & Rule, 2015).

Heidi beskriver det som at det er «forskjellige verdener som møtes i rettssalen» når tiltalte fra minoritetsgrupper møter sine etniske norske dommere i rettssalen:

Det blir veldig stor avstand i sånn faktisk liv. Og selv om vi sitter her og er vant til å ha de sakene, så er det veldig avstand, ofte i den hverdagen som de

har og den hverdagen vi har, da. Det er liksom forskjellige verdener som møtes i rettssalen.

Heidi understreker at forskjellene mellom dommeres og tiltaltes hverdagsliv også reflekteres i rettssalen. Dette kan føre til at dommere lettere oppfatter tiltalte med minoritetsbakgrunn som skyldige som følge av sosial avstand (Abbink & Harris, 2019, s. 10). Jon understreker derfor at forsvaret forsøker å redusere denne avstanden:

Du vil jo ikke at de skal tenke at det er en stor avstand. Du vil at han som sitter der skal være en person som kunne ha vært på 50-årslaget i familieselskapet. Du vil ikke at det skal være sånn familiens sorte får, eller noen som alle tar avstand fra.

Han forteller at forsvarere vanligvis prøver å vinne dommernes sympati ved å fremstille tiltalte mer som et kjært familiemedlem enn som «familiens sorte får». Dette kan trekkes til at dersom tiltalte fremstår som en person som dommerne kan identifisere seg med eller føle nærhet til, kan det føre til mildere behandling på grunn av sympati, mens det motsatte også er tilfellet. Peder påpeker hvor viktig det er at dommerne kjenner seg igjen i den tiltalte:

Altså frifinnelse er ofte basert på gjenkjenning, altså hvis du klarer å få dommerne til å kjenne seg igjen i klienten og det klienten har gjort på en sånn rar måte, så kan det være lettere å få en frikjennelse, ikke sant?

Peder forklarer at når dommerne kan identifisere seg med den tiltalte, er det større sannsynlighet for at de ser personen som mer troverdig og føler sympati for dem (DeBruine, 2002; Brewer, 1999, s. 438). Dette kan potensielt forbedre mulighetene for at den tiltalte blir frifunnet, da dommerne ser seg selv i den tiltalte.

Peder oppsummerer det hele med noen treffende ord:

Alt er bare litt urettferdig.

8 Diskusjon: Rettferdighetens teater

Selv om rettssystemet forventes å være et objektivt system hvor rettferdighet blir fastslått gjennom objektive kriterier, avdekker funnene at dommere er påvirket av de samme fordommene som finnes i resten av samfunnet. Dette resulterer i en troverdighetsvurdering som baserer seg på hvorvidt tiltalte visuelt ser ut til å passe med handlingene beskrevet i tiltalen. Selv om disse prosessene avhenger av lovbruddstypen, er fellesnevnerne menn, minoritetsbakgrunn og mindre attraktive, noe som fører til at tiltalte som besitter disse egenskapene lettere blir ansett som skyldige. Som med andre samfunnsinstanser, ser attraktive tiltalte ut til å oppleve rettslige fordeler, spesielt feminine og attraktive kvinnelige tiltalte. Kriminalitet blir ofte fremstilt som en maskulin handling, slik at mannlige tiltalte som er høye, sterke og mørkhudede risikerer å bekrefte fordommer om lovbrutere, selv om menn også kan dra nytte av å være kjekke. Likevel setter janteloven kulturelle grenser for slike fordeler, slik at for mye skjønnhet kan resultere i strengere behandling dersom det oppfattes som falskt. Forsvarerne er bevisste på betydningen av tiltaltes utseende og tilpasser derfor klientenes fremtoning i forhold til både fornærmedes offerstatus og utseende samt dommernes sympatier og antipatier som etniske nordmenn.

I dette kapittelet vil disse funnene diskuteres gjennom et kritisk blikk sett i lys av Bourdieu, Goffman og Durkheim. Dette kapittelet innleder med norske rettssaler som «rettsscenen», som vil guide leseren gjennom en reise fra et tilsynelatende objektivt rettssystem til en scene preget av konflikt og makt der sosiale fordommer sniker seg inn gjennom dommernes kropp og sinn. I neste del vil kapittelet rette blikket mot «det norske skjønnhetsmanuset», som ser på de paradoksale skjønnhetsidealene i det norske rettssystemet med fokus på kulturelle begrensninger. Dette vil legge grunnlaget for den tredje delen, som gir innblikk i «prøverommet» der forsvarerne setter sammen et kostyme av ulike ressurser for sine klienter, slik at de kan spille en mer fortrolig rolle foran sitt kritiske publikum. Den fjerde delen vil avdekke «maktens regi» av rettssakens gang, hvor samfunnets ulikheter ikke bare kommer til syne, men også blir forsterket. Til slutt vil den siste delen se tilbake på diskusjonen gjennom «et kritisk selvilde», hvor det stilles spørsmål ved om sann rettferdighet er oppnåelig sett i lys av en kritisk vurdering av diskusjonens teoretiske rammeverk.

8.1 Rettsscenen

Som forespeilet av Grunnloven § 98 første ledd, skal norske domstoler behandle alle borgere likt. Dommerne uttrykker tillit til egen evne om å ivareta likhetsprinsippet, som i samspill med andre rettssikkerhetsprinsipper, skal sikre rettferdig behandling av tiltalte i møte med statens dømmende makt (Molven & Gisle, 2022; Jusleksikon.no, 2023). Innenfor rettssalens fire vegger håndheves straff for brudd på straffeloven, og fremstår slik som et tydelig avgrenset sosialt felt med sin egen struktur, logikk og nødvendighet (Bourdieu & Wacquant, 1992, s. 97). Paradoksalt nok er feltets offisielle logikk grunnlagt på preventive formål for å forhindre fremtidige lovbrudd, samtidig som dets offisielle nødvendighet bokstavelig talt består i å påføre samfunnsborgere «et onde» for at det skal oppleves slik (Ot.prp. nr. 90 (2003–2004), s. 77; Andenæs, 1976, s. 352; Rt. 1977, s. 1207). Før de involverte partene samles i rettssalen, inntar de forhåndsdefinerte posisjoner som bestemmer hvordan de skal forholde seg til hverandre og som ifølge Bourdieu påvirker aktørene bevisst eller ubevisst (Aakvaag, 2008, s. 155). Disse posisjonene danner dermed grunnlaget for deres møte i rettssalen, og er formelt forankret i Grunnloven § 96 som fastslår legalitetsprinsippet, som et uttrykk for maktfordelingsprinsippet (Norges domstoler, u.å.). Dette rettssikkerhetsprinsippet understreker at ingen kan dømmes eller straffes uten lovlige grunnlag, og legger det juridiske grunnlaget for alle interaksjoner i feltet, da det forutsetter at handlingene som er beskrevet i tiltalen er forankret i gjeldende lovgivning. Slike objektivitetskrav stiller dermed krav til dommernes rolle om å objektivt vurdere skyld og utmåle passende straff når tiltalte stilles til ansvar for potensielle brudd på feltets formelle normer og verdier, noe som derfor skal veilede dommernes skjønnsutøvelse mot verken å diskriminere eller privilegere på bakgrunn av tiltaltes utseende (Prop. 81 L (2016–2017), s. 35). Selv om befolkningens tiltro til domstolene og dommernes egen selvoppfatning tilsier at de evner å opprettholde likhetsprinsippet overfor tiltalte, er det tydelig at denne objektiviteten ikke alltid når frem i praksis.

Denne antatte objektiviteten møter sin prøve hos juristene. Det kan være lett å glemme at jurister ikke bare utfører sine offisielle roller; de er foreldre, søsken, forbrukere og medlemmer av det øvrige samfunnet. Derfor kan også deres profesjonelle rolle endres eller ta en annen form, da grensene mellom de ulike sosiale rollene kan bli uklare. Det samme fenomenet gjelder for bistandsadvokater, som ofte opplever at sin profesjonelle rolle som juridisk rådgiver heller blir til en psykologisk omsorgsrolle (Antonsdóttir & Laugerud, 2024, s. 85). De forhandler følgelig frem tydeligere grenser mellom de ulike rollene som følge av juridiske og politiske spenninger

i samfunnet (Antonsdóttir & Laugerud, 2024, s. 89–90). Som alle andre er derfor rettsaktører påvirket av de større kulturelle strukturene i samfunnet. På den ene siden gjenspeiles disse strukturene i dommernes «mentale bilder» av hvordan lovbrøyttere ser ut, som ofte hviler på vestlige mediefremstillinger av menn med minoritetsbakgrunn som typiske lovbrøyttere, også kjent som den ideelle gjerningspersonen (Christie, 1986, s. 26). På den andre siden kommer disse kulturelle fordommene til uttrykk gjennom positive oppfatninger av attraktive individer (Dion et al., 1972, s. 285). Det er følgelig en vanlig misforståelse at attraktive individer ikke begår kriminelle handlinger, for eksempel antakelsen om at attraktive menn ikke trenger å begå voldtektshandlinger fordi de kan tilfredsstille seksuelle behov gjennom legitime relasjoner. Dette kan skyldes logikken av stempelingsteorien, der de fordelene som attraktive individer opplever potensielt kan redusere deres motivasjon til å begå kriminalitet. For eksempel viser studier at attraktive mennesker ofte har høyere inntekter (Hamermesh & Biddle, 1994), noe som gir dem tilgang til legitime inntektskilder og dermed mindre behov for å søke illegitime måter å tjene penger. Dette støttes av forskning som tilsier at attraktive individer har lavere tilbøyelighet til å begå kriminelle handlinger sammenliknet med de som er mindre attraktive som følge av de økonomiske privilegiene de opplever (Mocan & Tekin, 2010). Disse forståelsene gir dermed uttrykk for samfunnets kollektive bevissthet, som ifølge Durkheim beskriver summen av forståelser og følelser som er felles blant borgere i et gitt samfunn, og oppstår gjennom en følelse av tilhørighet til fellesskapet (Garland, 1990, s. 50; Tutenges, 2024, s. 6–7). Slik kan det argumenteres for at juristene bærer med seg kulturelle forventninger til skjønnhet som er formet av den kollektive bevisstheten som råder ellers i samfunnet. Rettssystemet stiller imidlertid krav til at dommerne legger fra seg slike forståelser og fordommer utenfor rettssalens dør, noe de samvittighetsfullt uttrykker en forpliktelse til. Likevel viser dette seg å være en vanskelig oppgave.

Disse fordommene sniker seg inn i rettssalen gjennom juristenes kropp og sinn. Bourdieu argumenterer for at sosiale felt delvis påvirker hverandre, ettersom de kun eksisterer gjennom individene som navigerer mellom dem (Thomson, 2012, s. 68; Aakvaag, 2008, s. 163). Gjennom å leve i andre felt, plukker derfor juristene opp samfunnets kollektive bevissthet. De bærer med seg denne kulturelle «erfaringsbanken» inn i rettssalen som en del av deres habitus, da disse fordommene har utviklet seg til en instinktiv forståelse som ligger skjult i deres underbevissthet (Aakvaag, 2008, s. 160). Dermed manifesterer disse kulturelle forståelsene seg som implisitte fordommer som, selv om juristene ikke alltid er bevisste på dem, likevel næres av stereotyper knyttet til kjønn, etnisitet og skjønnhet (McKimmie et al., 2013, s. 343; Love & Gunderman,

2021). Disse handlingstilbøyelighetene påvirker hvordan dommerne bedømmer tiltalte (Roberts, 2018, s. 86), basert på positive og negative stereotyper som fungerer som et ubevisst referansepunkt for deres vurderinger. Selv om fagdommerne er klar over at slike stereotyper krever bevisst filtrering, er det en kognitiv effektivitetsfunksjon som gjør det vanskelig å unngå slike holdninger (Dietz et al., 2015, s. 1). Dette er en menneskelig tendens med spesifisiteter som har blitt en integrert del av deres identitet (Aakvaag, 2008, s. 160). På den ene siden er resultatet at tiltalte som bekrefter negative fordommer om lovbytere, oftere blir koblet til handlingene i tiltalen da de rett og slett ser ut som de er i stand til å begå kriminelle handlinger. Dette fører til at tiltalte som «møter i en Gucci caps, og en Gucci-jakke og Gucci sko» passer «rett inn i fordommene om gjengfolk». På samme måte som de stemples som «mistenkelige typer» av politiet (Holmberg, 2014, s. 160), blir personer som bekrefter fordommer om lovbytere oftere funnet skyldige og idømt strengere straffer (McKimmie et al., 2013, s. 343). Slik fungerer negative stereotyper som en rettferdiggjørelsesfunksjon som legger til rette for partisk behandling (Dietz et al., 2015, s. 1), noe som følger av de øvrige samfunnsforholdene som retter et straffende blikk mot ikke-borgere (Aas, 2014, s. 534). Det kan dermed virke som at tiltalte som bekrefter fordommer, altså menn med minoritetsbakgrunn og de som er mindre attraktive, blir stemplet som lovbytere allerede før bevisene er nøye overveid. På den andre siden resulterer disse underliggende fordommene i at tiltalte som utløser positive skjønnhetsstereotyper sjeldnere blir oppfattet som lovbytere. Dette fenomenet kan forstås gjennom et Lombrosisk perspektiv, som antyder at det er mer utfordrende å assosiere kriminelle egenskaper med tiltaltes attraktive utseende. Dette skyldes at attraktive individer ofte tilegnes positive egenskaper (Langlois et al., 2000, s. 390), noe som viser seg å kunne føre til fordelaktig behandling i det norske rettssystemet. Selv om rettssalen har sin egen autonomi, opererer den dermed ikke isolert fra andre sosiale felt, da aktørene bringer med seg de øvrige politiske, sosiale og kulturelle maktstrukturene i samfunnet.

Rettssalen er dermed ikke et vakuum hvor menneskelige prosesser blir satt på pause. I samsvar med Bourdieus teori fungerer juristenes internaliserte forståelser som strukturerende elementer, idet de påvirker deres handlinger i rettssalen (Lebouef, 2020, s. 50; Maton, 2012, s. 50). Dermed er ikke skyldvurderingen eller straffutmålingen en «objektiv måling der mennesker kommer inn i dette rommer og snakker og går igjen». Som andre mennesker antar dommerne at utseende avslører sannheten om en persons karakter (Etcoff, 1999, s. 7), noe som medfører at tiltaltes utseende ofte oppfattes som en indikator på deres troverdighet og skyld. Dette er spesielt betydningsfullt med tanke på dommernes skjønnsutøvelse, hvor loven gir relativt stor frihet for

individuelle og subjektive vurderinger (Nadim, 2014, s. 26; Boe, 2012, s. 33). Dommere har med andre ord betydelig definisjonsmakt til å definere hvilke personer som er kriminelle og derfor bør stemples som sådan gjennom formell straff. Selv om bevisene i saken skal avgjøre tiltaltes skyld, er ikke dette alltid tilfellet (Nadim, 2014, s. 26). I saker der bevisene er ambivalente eller ved «vippepunkter hvor det ikke er noen sånne egentlig fasitsvar», kan dommere utvise mildhet overfor attraktive tiltalte, til tross for at uskyldpresumsjonen skal lede dem til denne konklusjonen. Særlig ved straffutmålingen kommer dommerskjønnet til syne, da de har frihet til å velge straff innenfor lovens rammer (Nadim, 2014, s. 26; Boe, 2012, s. 63). Dommerne har selv rapportert å ha blitt sjarmert til å gi mildere straff til tiltalte som er «kjekk[e] og sjarmerende», og de virker å oppfatte «de litt søte, snille jentene» som mer uskyldige på grunn av medlidenhet. Imidlertid går ikke dommerskjønnet alltid i tiltaltes favør, da maskuline kvinner og tilsynelatende mindre attraktive menn fra minoritetsgrupper oftere blir dømt til skyld med strengere straffer. Slik ser det ut til at det samme politiblikket som skiller mellom «pene borgere» og «mistenkelige typer» i det sosiale rom (Holmberg, 2014, s. 160), følger de samme tendensene i rettssalen.

Bevisste over disse fordomsfulle prosessene, benytter forsvarerne seg av klientenes utseende som en del av forsvarssaken for å styre unna dommernes negative fordommer. Disse manøvreringsstrategiene kan forklares gjennom Goffmans dramaturgiske metafor, som hevder at individer spiller ulike roller i tråd med hvordan de ønsker å bli oppfattet av andre mennesker (Kivisto & Pittman, 2007, s. 274). På denne måten forsøker forsvarerne å forhindre at tiltalte blir oppfattet i rollen som den ideelle gjerningspersonen, slik at de heller spiller en mer medmenneskelig og fortrolig rolle foran dommerne. Forsvarsteamet benytter seg derfor av rettssalen som en scene hvor de fremfører en fortelling om uskyld, med håp om at dommerne skal akseptere dette virkelighetsbildet (Kivisto & Pittman, 2007, s. 276). Goffman hevder videre at sosial samhandling er avhengig av et manus, som ofte består av relativt rituelle samtaleelementer (Kivisto & Pittman, 2007, s. 276). I rettssalen skal rettsprosessen følge et velregissert juridisk manus, noe som blir tydelig gjennom Durkheims forståelse av strafferitualer, som både uttrykker og forsterker den kollektive bevisstheten (Garland, 1990, s. 67). I henhold til skandinavisk eksepsjonalisme, blir det norske rettsvesenet oppfattet som komparativt humant og åpent i forhold til andre land (Smith & Ugelvik, 2017, s. 6–7; Ugelvik, 2016, s. 388). Den norske rettsprosessen inneholder mange rituelle og rutinemessige elementer, der det hele innleder med et koreografert øyeblikk der alle reiser seg i respekt idet dommerne gjør sin autoritative entré iført svarte kapper (Solhaug, 2011). Mens dommerne inntar sine plasser på den opphøyde dommerbenken med

oversikt over forsamlingen, sitter hovedrollene vendt mot hverandre i midten av scenen med fornærmede og aktor på den ene siden og tiltalte med sin forsvarer på motsatt side. Disse strafferitualene skal dermed sette strengere rammer for de sosiale interaksjonene mellom rettsaktørene, slik at de forholder seg til etablerte juridiske normer. Dette innblikket i strafferitualene viser at norske verdier kommer til uttrykk i rettssalens oppsett, som fremmer åpenhet og nøytralitet. Denne scenen står samtidig i sterk kontrast til praksisen i andre land som Russland, hvor tiltalte er inngjerdet som villdyr i en glassboks eller metallbur, en dehumaniserende fremstilling som øker sannsynligheten for en skyldig kjennelse (Herszenhorn, 2013; Rossner et al., 2017). Den norske rettsscenen legger derfor til rette for en mer human fremstilling av tiltalte, noe som forsvarsteamet benytter strategisk for å iscenesette et inntrykk av uskyld innenfor denne fysiske settingen (Goffman, 1956, s. 14; Aakvaag, 2008, s. 75).

Samtidig befinner forsvarsteamet seg i en intens rivalisering mot et annet lag med fornærmede og aktor, der hvert team henholdsvis kjemper for å forsvare tiltaltes uskyld og bevise skyld. Denne konflikten handler ifølge Bourdieu om kontroll over begrensede ressurser eller kapital, noe som i rettssalen kan føre til definisjonsmakt for å bli anerkjent som troverdig og dermed få sitt ønske dømt til virkelighet (Aakvaag, 2008, s. 151 og 156; Bourdieu & Wacquant, 1992, s. 99–100). Det er derimot ikke slik at kampen starter med like konkurransevilkår, da spillere som besitter verdifulle former for kapital står i en begunstiget posisjon (Thomson, 2012, s. 67; Bourdieu & Wacquant, 1992, s. 99). Det kan argumenteres for at fornærmede som inntar rollen som det ideelle offeret befinner seg i en begunstiget posisjon, en posisjon som anses for å inneha relativt høy sosial kapital i kraft av at de blir sett på som medlemmer av dommernes egen gruppe (Bourdieu, 1986, s. 249). Eksempelvis kan «en nydelig norsk jente som ser ut som har rømt fra en Tine-reklame» oppfattes som et ideelt offer, spesielt når gjerningspersonen står frem som en mannlig tiltalt med etniske egenskaper. I slike tilfeller kan fornærmede bli sett på som en representant for norske verdier, men den tiltalte oppfattes som noen som undergraver disse verdiene. På denne måten får fornærmede status som en uskyldig person som fortjener dommernes medfølelse, som dog posisjoneres i motsetning til den ideelle gjerningspersonen som truer gruppens verdier (Christie, 1986, s. 19; Cohen, 2011, s. 1; Jewkes, 2015, s. 82). Dette fører til et psykologisk skille, der det ideelle offeret blir ansett som en del av «oss», mens den ideelle gjerningspersonen antar rollen som en del av «dem». Slik blir ofte fornærmede plassert i en privilegert posisjon for å bevise skyld hos tiltalte, noe som gjør dem i stand til å utnytte sin kapitalfordel både til å samle mer kapital og for å fremme sin posisjon videre enn tiltalte (Thomson, 2012, s. 67). Imidlertid er ikke dette alltid tilfellet, da fornærmede også kan fremstå som

ansvarlig for handlingene de ble utsatt for, noe som heller kan gi tiltalte et bedre utgangspunkt for å forsvare seg selv. Slik blir det synlig at det som en gang ble oppfattet som et edelt system som opererer etter formelle lover, har nå utviklet seg til å bli en scene for konflikt og maktspill, der begge parter kjemper for sine interesser (Aakvaag, 2008, s. 153; Bourdieu & Wacquant, 1992, s. 99). Følgelig må hver spiller vurdere sine motstanderes trekk og anvende ulike motstrategier, som omfatter alt fra bevis til selvpresentasjon.

8.2 Det norske skjønnhetsmanuset

Selv om rettssaken skal følge et strengt lovregulert manus som styrer aktørenes handlinger gjennom presentasjoner av bevisbelagte for- og motargumenter, viser det seg at dette manuset ikke er helt vanntett. Tidligere forskning dokumenterer at attraktive individer ofte opplever sosiale fordeler, noe som reiser spørsmålet om hvorfor dette fenomenet ikke skulle gjelde på samme måte i rettssalen. Denne studien har vist at rettssystemet, til tross for sin formelle og juridiske logikk, er en menneskelig virksomhet preget av de samme sosiale prosessene som finnes i andre sosiale felt. Selv om rettssalen ikke fungerer som en «skjønnhetskonkurransse», bekrefter forsvarene og dommerne at skjønnhet har en tilsvarende betydning i rettssalen som i samfunnet for øvrig, noe som tyder på at skjønnhet står som en kilde til makt. Dommernes kroppsliggjøring av kulturelle og sosiale verdier bringer disse oppfatningene inn i rettssalen, hvor skjønnhet dermed blir en verdifull ressurs som tiltalte kan bruke for å oppnå sosial innflytelse.

Den kollektive bevisstheten som dominerer det sosiale rom, forventer at attraktive individer er bedre mennesker. Dette resulterer i at tiltalte som oppfattes som attraktive kan dra nytte av gunstigere juridiske betingelser, noe som skyldes seksuell kapital i lyv av ansiktets skjønnhet (Hakim, 2010, s. 500). Disse felles forståelsene bidrar til å regulere skjønnhetsnormene gjennom sosial konsensus (Feingold, 1992, s. 304), med definerte sosiale forventninger som styrer hvordan utseende bør være og hva som anses som attraktivt. Selv om juristene taler utvetydig for at skjønnhet har en betydning, er det mindre klart hva de legger i dette begrepet. Bourdieus begrep «doxa» kan være til hjelp her, da det forklarer at sosiale felt er preget av en implisitt enighet om spillereglene og hva som skal gjelde som kapital (Aakvaag, 2008, s. 156–157). Det er tydelig at seksuell kapital fungerer som en gjeldende kapitalform i rettssalen, akkurat slik som i andre sosiale felt. Imidlertid blir skjønnhet beskrevet som en selvfølgelig kvalitet, noe som gjenspeiler en doksisk forståelse hvor det er en underforstått enighet om hva dette innebærer. Imidlertid kan skjønnhet også gå over i det negative, noe som resulterer i at

skjønnhetsnormene blir mer synlige gjennom definerte grenser. Dette kan forklares med Bourdieus konsept om «heterodoxa», som refererer til angrep på den etablerte orden og dermed synliggjør naturgitte forståelser (Aakvaag, 2008, s. 157). Ettersom skjønnhetsnormene er en integrert del av den implisitte forståelsen som aktørene naturlig forholder seg til, blir disse normene først synlige gjennom angrep på den etablerte skjønnhetsforståelsen.

Selv om det ofte forblir udefinert, speiler skjønnhetsidealene i rettssalen ofte den globale skjønnhetsstandarden, som fremmer nordeuropeiske egenskaper som attraktive (Berry, 2019, s. 4; Yan & Bissell, 2014, s. 195). Det norske rettssystemet reflekterer likevel en kulturell variasjon av denne globale normen, der jantelovens prinsipper legger tydelige begrensninger for skjønnhetens fordeler. Studier viser at konvensjonalitet bidrar til attraktivitet (Hakim, 2010, s. 500), noe som resonnerer godt med jantelovens bud om å ikke skille seg ut fra fellesskapet. I det sosiale rom kan naturlige kroppar ofte tolkes som et tegn på utilstrekkelige ressurser til å opprettholde et bestemt utseende gjennom kulturelt forbruk (Bourdieu, 1984, s. 192–193). I rettssalen bør slike tendenser derimot ikke krysse visse normative grenser, da det kan reise spørsmål om tiltaltes karakter. Selv om samfunnet beundrer Kardashian-familiens sminkemetoder, kan slik sminke oppfattes som lite intelligent og upassende i rettssalen. Visse hårfrisyrer, som arabisk fade og fletter, kan også fremstå som en anstrengt innsats i rettssammenheng. Dress og linkjoler er passende til mange anledninger, men kan oppfattes som for påtatt i retten. En fremtoning som virker uekte eller som gir inntrykk av at man forventer særbehandling på grunn av sitt utseende, kan diskreditere den seksuelle kapitalen som tiltalte kan benytte for å fremstå som mer uskyldig (Bourdieu & Wacquant, 1992, s. 99). Dette beror seg på tiltaltes troverdighet, som Goffman hevder er avhengig av at det er samsvar mellom utseende og væremåte (Goffman, 1956, s. 15). På denne måten kan en tiltalt som visuelt fremstår som en «Blærumsgutt» og oppfører seg som at de «er en Guds gave til menneskeheten», oppleve strengere behandling. Slik kan skjønnhet også fungere som bevis for skyld, avhengig av lovbruddets natur. For eksempel kan tiltaltes attraktive utseende tolkes som evne til å utnytte dette for kriminelle handlinger, slik som å svindle eldre damer. Dette underbygger at tiltaltes atferd må samsvare med deres utseende basert på lovbruddstypen for å styrke dommernes tro på deres virkelighetsversjon (Kivisto & Pittman, 2007, s. 276). Det handler med andre ord om å finne en balanse mellom å være attraktiv uten å virke påtatt eller falsk, noe som kan sette spørsmålstegn ved tiltaltes troverdighet. Derfor verdsettes en nydelig, norsk, men samtidig noe nedtonet fremtoning, i tråd med beskrivelsen av det norske samfunnet som et bondesamfunn.

Det er tydelig at den kollektive bevisstheten som former den globale skjønnhetsstandarden i samfunnet, møter kulturelle begrensninger i rettssalen. Dette skyldes at rettssalen tross alt er et formelt felt hvor det forventes at aktørenes utseende respekterer rettens verdighet og profesjonalitet. I den forstand kan de sosiale normene formulert gjennom janteloven tolkes som den norske «ortodoxa», hvor representanter for den etablerte orden forsvarer seg mot angrep (Aakvaag, 2008, s. 157). Dommeres ofte avvisende holdninger til overdreven skjønnhet kan dermed forstås som et forsvar av de etablerte skjønnhetsnormene ved å irettesette individer som avviker fra rettssalens status quo. Selv om dette muligvis kan virke som at skjønnhet er en medfødt og uforanderlig egenskap, kan det i stor grad endres gjennom ulike ressurser. Med kulturelle, økonomiske og teknologiske endringer i samfunnet, har fokuset på skjønnhet økt ytterligere i nyere tid, noe som har ført til økt forbruk av skjønnhetsrelaterte produkter og tjenester (Sarpila et al., 2021, s. 2). Som følge av dette har skjønnhetsstandarden blitt mer stratifisert, og privilegerer individer med tid og penger til å investere i sitt utseende (Rhode, 2018, s. 12). Dette gjør skjønnhet til en handelsvare og dermed en kilde til sosial ulikhet (Sarpila et al., 2021, s. 2–3). Innenfor dette landskapet er skjønnhetsstandarden en del av et bredere livsstilssystem hvor kulturelt forbruk skiller sosiale klasser fra hverandre (Bourdieu, 1984, s. 175). Bourdieu (1984, s. 175) beskriver dette systemet gjennom begrepene «smaken av luksus» og «smaken av nødvendighet», hvor den første representerer de som har råd til å oppfylle skjønnhetsidealer, mens den sistnevnte representerer de som må prioritere andre behov som følge av begrensede ressurser. Disse smakene gjenspeiles også i rettssalens skjønnhetsnormer, noe som blir tydelig gjennom forsvarernes strategiske tilpasninger av tiltaltes utseende for å møte disse normene.

8.3 Prøverommet

Skjønnhet handler ikke kun om ansiktet, men er snarere en «hel pakke» som skal selges til dommerne. Dette kan forklares ved at utseende er et sosialt produkt og ofte tolkes som det kroppslige uttrykket for en persons karakter (Bourdieu, 1984, s. 192; Goffman, 1965, s. 1). Slik blir tiltaltes utseende oppfattet som en indikator på deres troverdighet og antas å reflektere sannheten om deres skyld i handlingene de står tiltalt for. Det er derfor strategisk å unngå å bekrefte forventninger til gjerningspersoner ved å ikke «passe inn i habitatet» dommerne antar at tiltalte tilhører. Dette kan manøvreres gjennom skjønnhet, da attraktive tiltalte ofte blir oppfattet som mer troverdige (Wilson & Eckel, 2006; Wilson & Rule, 2015). Forsvarerne er bevisste på dette og anvender det strategisk i sitt forsvarsarbeid, en prosess som starter i kulissene allerede under forberedelsene til rettssaken. Dette forberedelsesrommet kan beskrives som

«backstage», hvor forsvarsteamet bevisst konstruerer det ønskede inntrykket av tiltalte før den offisielle opptreden (Goffman, 1956, s. 69). De øver på replikker, retter på kostymer og forbereder seg til forestillingen med mål om å omforme den tiltaltes rolle fra den ideelle gjerningspersonen til en mer fortrolig rolle, og det er i dette «prøverommet» til rettssaken at forsvarerne skreddersyr «det ideelle kostymet» for sine klienter.

Skjønnhet får større verdi når det er knyttet til høye nivåer av andre kapitalformer, noe som gjør skjønnhet til en form for sosial presentasjon (Hakim, 2010, s. 503; Sarpila et al., 2021, s. 4). På denne måten blir skjønnhet en rolle man lærer å spille, en form for fremføring der manuset er feltets skjønnhetsstandard (Hakim, 2010, s. 503). Denne presentasjonen baserer seg på klesstil, sminke, parfyme, smykker, frisyre og andre tilbehør som individer bruker for å kommunisere sin sosiale status til omverdenen (Hakim, 2020, s. 500). Det ideelle kostymet består derfor av nøye utvalgte elementer relatert til skjønnhet som er tilpasset feltets verdier, og presenteres som en «pen hverdagsutgave» med blant annet skjorte, skinnsko og en velstelt frisyre. Dette avhenger av den tiltaltes personlige front, som omfatter egenskaper ved deres identitet som utseende, klær, kjønn og etnisitet (Goffman, 1956, s. 14). Selv om noen egenskaper er relativt statiske og vanskelige å forandre (Goffman, 1956, s. 15), kan andre tilpasses gjennom å mobilisere spesifikke former for kapital. Det ideelle kostymet er dermed sammensatt av ulike kapitalformer som må oppfattes som personlige egenskaper hos den tiltalte for å være vellykket, som i slike tilfeller fungerer som symbolsk kapital (Bourdieu, 1987, s. 4). Med referanse til Goffman, hevder Bourdieu (1987, s. 12) at mange individer har en praktisk interesse av å presentere en versjon av seg selv som manipulerer symboler som indikerer tilhørighet til en bestemt sosial posisjon eller klasse. Det ideelle kostymet blir således en symbolsk strategi rettet mot å manipulere de mest pålitelige symbolene på troverdighet og skyld. Dermed handler det om mer enn bare utseende; det tilfører sosial mening til tiltaltes fremtoning og reflekterer egenskaper som er verdsatt i feltet. Slik kan det ideelle kostymet sikre symbolske profitter, som økt troverdighet, gitt at fremtoningen oppfattes som autentisk og ikke manipulert gjennom materielle former for kapital. Disse oppfatningene forutsetter inngripen av dommernes habitus, som omsider vurderer om den tiltaltes fremtoning er verdifull (Bourdieu, 1986, s. 255; Mead, 2021, s. 27). På denne måten er tiltalte avhengig av dommernes anerkjennelse for å realisere sitt selvbilde som uskyldig.

Som en grunnleggende forutsetning, bygger det ideelle kostymet på økonomisk kapital, som er økonomiske ressurser som gir økonomisk makt (Bourdieu, 1986, s. 252; Aakvaag, 2008, s.

152). Gjennom to hundre år har jurister utgjort en sosial elite, som har uvanlige gode inntekter (Olaussen, 2015, s. 158). Som medlemmer av samfunnseliten, besitter forsvarere ofte høy økonomisk kapital gjennom sitt yrke, noe som gir dem økonomisk frihet til å investere i eksklusive klær, regelmessige frisørbesøk og på andre måter opprettholde en bestemt visuell standard som signaliserer deres elitestatus. Ikke minst gir dette jurister sjeldent store muligheter til å utøve makt og innflytelse (Olaussen, 2015, s. 158). I kontrast kan tiltalte ha begrenset tilgang til økonomisk kapital, noe som i visse tilfeller kan være motivasjonen bak kriminelle handlinger som et forsøk på å tilegne seg de materielle godene som følger med høyere økonomisk kapital. Følgelig er det ikke alltid at tiltalte har den økonomiske kapitalen som kreves for å møte forsvarernes standarder for det ideelle kostymet. Økonomisk kapital er imidlertid betingelsen for det ideelle kostymet, da det gir tiltalte tilgang til pengeverdier som kan utveksles til symbolsk kapital for å forbedre sin posisjon i feltet gjennom mildere behandling (Bourdieu, 1986, s. 252; Olsen et al., 2023; Aakvaag, 2008, s. 156).

Selv om økonomisk kapital er nødvendig, er det ikke alene tilstrekkelig for å møte kravene til det ideelle kostymet. Dette skyldes at kostymevalget også må samsvare med de kulturelle normene og verdiene som dominerer i rettsalen. Det er for eksempel ansett som lite passende å ankomme retten iført gullkjeder, komplett Gucci-antrekk eller synlige tatoveringer. Dette understreker at selv om tiltalte kan ha tilstrekkelig økonomisk kapital, reflekterer ikke nødvendigvis deres valg den kulturelle smaken som forventes av det ideelle kostymet. Det er nemlig slik at «en million kroner ikke i seg selv gjør en i stand til å leve som en millionær» (Bourdieu, 1984, s. 374). Dette peker på forsvarernes kulturelle kapital, da de har tilegnet seg og mestret den kulturelle koden i feltet som representerer den beste smaken (Aakvaag, 2008, s. 152). Forsvarernes evne til å balansere skjønnhet, anstendighet og profesjonalitet kommer blant annet til uttrykk gjennom deres valg av klær, slik som skjorte, dressbukse og pensko. Dette kan føre til at forsvarerne antar at deres klienter deler en liknende garderobe og preferanser, uten å erkjenne at disse smakene er spesifikke for det juridiske feltet og kanskje fremmede for tiltaltes hverdag. Forsvarerne, som også innehar en juridisk utdanningstittel, sitter på en kulturell kunnskap som er høyt verdsatt innenfor feltet (Aakvaag, 2008, s. 152–153). Samlet sett viser dette til at forsvarerne besitter høy kulturell kapital, som i stor grad former det ideelle kostymet. Selv om dette ikke nødvendigvis samsvarer med tiltaltes egne preferanser, bruker forsvarerne sin kulturelle innsikt til å tilpasse seg dommernes habitus. På denne måter veileder forsvarerne sine klienter til en selvpresentasjon som utstråler god smak for dommerne, og det er deres appetitt som de omsider skal appellere til.

Den ideelle gjerningspersonen assosieres ofte med en mannlig aktør, en forståelse som gjenpeiles i rettssalen ved at kvinnelige tiltalte kan ha en iboende fordel i lys av sitt kjønn. Dette fenomenet kan forklares med kjønnkapital, der egenskaper tradisjonelt knyttet til feminitet, som omsorg og uskyld, blir høyt verdsatt fordi de svarer til rollen som det ideelle offeret. Dette peker spesifikt på feminin kapital, definert som fordeler ervervet gjennom sosialisering eller gjennom anerkjennelse av en persons feminitet når ens kropp oppfattes som sådan (Huppatz, 2009, s. 50). Denne fordelingen er forankret i tradisjonelle kjønnsroller, hvor kvinnelige tiltalte som opptrer i tråd med forventningene til kvinnerollen, ofte møtes med sympati fra dommerne eller antas å være mindre i stand til å begå kriminelle handlinger. Dette fører også til at kvinner som ikke anses som tilstrekkelig feminine, oppfattes som maskuline og dermed aggressive (Jewkes, 2015, s. 138; Chesney-Lind & Eliason, 2006, s. 41–42). Slik blir deres feminine kapital svekket gjennom for lave verdier og erstatter den med egenskaper som er mer typisk assosiert med menn og derav lovbrøtere. Feminin kapital står dermed i kontrast til egenskaper som mannlig brutalisme, som vanligvis er forbundet med mannekroppen (Bourdieu, 1984, s. 191). Dette illustrerer derfor at maskulin kapital, med utgangspunkt i hegemonisk maskulinitet som underordner feminitet og alternative maskuliniteter, heller er en ulempe i rettssammenheng (de Visser et al., 2009, s. 1048; Connell & Messerschmidt, 2005, s. 832). Selv om det patriarkalske kjønnssystemet ofte legger begrensninger på kvinners kjønnede kapital i det sosiale rom, viser funnene at det ofte er det motsatte som er tilfellet i rettssalen (Connell & Messerschmidt, 2005, s. 832; Huppatz, 2009, s. 61).

Likevel er både menn og kvinner underlagt liknende seksuelle begrensninger. Selv om samfunnet ofte verdsetter veltrente fysiske kropper (Hakim, 2010, s. 500), er imidlertid ikke seksuell attraktivitet et verdifullt element i rettssalen verken for kvinner eller menn. Dette korrelerer med konseptene kvinnelig kapital og mannlig kapital, men antyder at kjønnede kropper bør dekkes til i rettssalen, da de oppfattes som upassende og uanstendige elementer som bryter med respekt for retten. Kvinner blir derfor bedt av sine forsvarere om å dekke til sine kvinnelige fasoner, mens menn tilsvarende blir bedt om å skjule sine muskler. Dette indikerer at seksuell attraktivitet, uttrykt gjennom feminitet eller maskulinitet, ofte er en ulempe i rettssystemet. På denne måten blir seksuell fremtoning uforenlig med moralsk integritet, noe som speiler de bredere kulturelle forventningene om forholdet mellom profesjonalitet og seksualitet (Bourdieu, 1984, s. 192–193). Dette fremhever at feminitet er en verdsatt ressurs i rettssalen, men at kjønnede kropper kan være til ulempe dersom de ikke passer innenfor en akseptert ramme av seksualitet.

Gjennom det ideelle kostymet forsøker forsvarerne å fremstille sine klienter slik at de oppfattes som en del av juristenes egen sosiale gruppe. Dette strategiske trekket bygger på sosial kapital, definert som de faktiske eller potensielle ressursene knyttet til medlemskap i en bestemt gruppe (Bourdieu, 1986, s. 248–249). Forsvarerne styler derfor sine klienter på en måte som gjør dem gjenkjennelige for dommerne, ofte slik at de skal fremstå som et barnebarn fremfor «familiens sorte får». Dette hviler på en materiell og symbolsk utveksling som formidler klientenes gruppetilhørighet (Bourdieu, 1986, s. 249). Det forutsettende aspektet ved dette er objektiv nærhet (Bourdieu, 1986, s. 249), som inkluderer etnisitet. Dette er sentralt ettersom de fleste jurister rekrutteres fra sosialt og etnisk homogene elitegrupper, mens personer med minoritetsbakgrunn fortsatt er underrepresentert blant jurister (Olaussen, 2015, s. 158). Ved å gjøre klientene visuelt og sosialt gjenkjennelige som medlemmer av denne gruppen, øker sannsynligheten for at dommerne kan identifisere seg med tiltalte og dermed utvise større sympati (Bourdieu, 1986, s. 249; Brewer, 1999, s. 430). Dermed fungerer det ideelle kostymet som en strategi designet for å manipulere gruppemedlemskap, ved å fremheve det i den grad det er praktisk mulig (Bourdieu, 1987, s. 12).

Med dette bakteppet, er det ikke overraskende at det blir beskrevet som at «det er liksom forskjellige verdener som møtes» når tiltalte med minoritetsbakgrunn står ansikt til ansikt med sine etniske norske dommere i rettsalen. I denne konteksten ser det ut til at tiltalte med etniske kjennetegn, som mørkere hud, ofte blir oppfattet som mer truende og kriminelle (Johnson & King, 2017, s. 537; King & Wheelock, 2007; Peffley & Hurwitz, 1998). Dette fører til at tiltalte plasseres moralsk som den mørke motsetningen til det hvite offeret (Christie, 1986, s. 26), noe funnene tyder på ikke kun er en språklig sammenlikning, men i stedet reelle oppfatninger om at tiltalte med mørkere hud faktisk truer det norske samfunnet og dets verdier representert gjennom fornærmede. Dommernes oppfatninger av tiltaltes etniske bakgrunn gir dem informasjon om deres sosiale status som medlemmer av en utgruppe, noe som begrenser deres evne til å kontrollere de ofte negative inntrykkene som rettes mot dem (Goffman, 1956, s. 8 og 15; Ab-bink & Harris, 2019, s. 2 og 10). Disse inntrykkene blir forsterket av sosial avstand, noe som medfører at tiltalte med minoritetsbakgrunn møter særlige utfordringer på grunn av manglende objektiv nærhet til dommerne, og dermed besitter lav sosial kapital (Bourdieu, 1986, s. 249). Følgelig arbeider forsvarerne med «å få de til å dempe de karakteristikkene sine», eller skjule etniske karakteristikk i den grad det er mulig. Dette har som hensikt «å få de bort fra de stereotypene» som fører til at menn fra etniske minoritetsgrupper ofte blir fremstilt som lovbrøyttere. Likevel oppdager de ofte at klienter med minoritetsbakgrunn faller inn i en rolle som er

veletablert i samfunnet og påtvinger dem en identitet de ikke selv kan velge (Goffman, 1956, s. 17–18), ofte som den ideelle gjerningspersonen. Lik en sebra som ikke kan skjule sine striper, kan heller ikke tiltalte med minoritetsbakgrunn fullstendig skjule sine etniske egenskaper. Som følge av kulturelle stereotyper som forbinder minoritetsbakgrunn med kriminalitet, virker det som at deres egenskaper «passer inn i det habitatet» som lovbrøytene ofte forventes å tilhøre.

Tiltaltes selvpresentasjon som uskyldig er dermed diktert av klassebetingelser som regulerer tilgangen til ulike roller og tilhørende kostymer som kreves for å fremføre forestillingen med en troverdig innlevelse (Bourdieu & Wacquant, 2013, s. 295; Goffman, 1956, s. 22). Slik er ikke klær og sminke bare tilfeldige valg, men henter sin verdi alt etter hvordan de plasserer en person i feltet (Bourdieu, 1984, s. 192). Dermed blir klassestrukturen, som definerer preferanser i det sosiale rom, også aktuell i rettssalen (Bourdieu, 1984, s. 208). Det er derfor ikke garantert at tiltalte har tilgang til det ideelle kostymet, ettersom det krever en form for kapital som kan være utilgjengelig på grunn av tiltaltes sosioøkonomiske bakgrunn. Likevel oppfordrer forsvarerne sine klienter til å fremstille seg selv som en del av juristenes ressurssterke gruppe for å unngå at de blir assosiert med den ideelle gjerningspersonen, som ofte antas å tilhøre lavere sosiale klasser. Selv om det ideelle kostymet kan speile en fremtoning som forsvarerne selv ville valgt på en vanlig dag, gjenspeiler trolig ikke disse valgene hva de tiltalte selv anser som hverdagslig. Dette reiser spørsmålet om det ideelle kostymet kan beskrives som «juristaktig», ettersom forsvarere ofte besitter mer kapital enn sine klienter, som kanskje ikke naturlig identifiserer seg med eller passer inn i denne idealtypen. Likevel handler det ideelle kostymet om å uttrykke den tiltaltes gode smak, noe som gjør det tydelig at det ikke bare er et spørsmål om utseende, men også et uttrykk for sosial status og makt (Hakim, 2010, s. 500).

8.4 Maktens regi

Selv om rettssystemet har ulike mekanismer for å nærme seg målet om objektivitet, slik som begrunnelsesplikten, har fagdommerne betydelig definisjonsmakt i rettssalen. Dette kommer til uttrykk gjennom dommerskjønnet, som tillater dommerne vidt spillerom for egne resonnementer (Nadim, 2014, s. 26; Grimen & Molander, 2008, s. 189). Ifølge Mathiesen (2011, s. 161) er det ikke usannsynlig at dommernes bakgrunn spiller inn på deres domsavgjørelser. Dette svarer med studiens funn, som indikerer at fagdommernes sosiale bakgrunn kan prege deres beslutninger i retten ved å farge «erfaringsbanken» de har med seg. Dommerne utgjør ofte en homogen gruppe, dominert av etniske nordmenn fra velstående områder, og har derfor

bakgrunn fra miljøer med samfunnsmakt (Mathiesen, 2011, s. 161). De blir dessuten beskrevet som «de flinkeste av alle flinksene», noe som tyder på at de er pliktoppfyllende og kan ha en selvoppfatning av moralsk overlegenhet. Følgelig er det tydelig at dommere ofte deler en felles klassehabitus, som er strukturert gjennom deres oppvekst i sosiale elitegrupper samt liknende utdannings- og karrierevalg (Maton, 2012, s. 50; Bourdieu, 1990, s. 58–60). Ifølge Bourdieu medfører dette at de har utviklet liknende væremåter og interesser (Aakvaag, 2008, s. 154), noe som er problematisk med tanke på at slike inngrupper kan utvikle negative stereotyper om utgrupper og tendere mot å deindividualisere og depersonalisere medlemmene av disse gruppene (Ashforth & Mael, 1986, s. 32). Selv om dommerne fremstår som samvittighetsfulle og streber etter å imøtekomme objektivitetskrav, virker det tydelig at denne forpliktelsen ofte blir overstyrt av andre fordomsfulle prosesser.

For å forhindre disse forholdene, står meddommerordningen frem som en rettssikkerhetsgaranti som stipulerer at man skal dømmes av sine likemenn. Dette er ment å la borgere «utgjøre en motvekt og korrigerende kraft for myndigheter og makthavere» (NOU 2019: 17, s. 25). Dette prinsippet, som er forankret i den nordiske modellen, sikter mot å gi borgerne en følelse av eierskap til domstolene og dermed bevare deres tillit (NOU 2019: 17, s. 111). Meddommerne skal derfor være helt vanlige mennesker som speiler samfunnets mangfold for å forhindre maktmisbruk. Dette prinsippet er betydningsfullt ettersom det viser seg at alminnelige borgere ofte anbefaler mildere straffer enn fagdommere, noe som derfor skal tilrettelegge for domsavgjørelser som speiler den alminnelige rettsfølelsen (Balvig et al., 2015, s. 358). Likevel gir fagdommerne uttrykk for at meddommere i større grad blir påvirket av tiltaltes utseende, noe de tilskriver mangel på relevant utdanning, erfaring og utilstrekkelige dokumentasjonskrav. Dette resulterer i at tiltaltes utseende tar en tilsynelatende stor plass i deres vurderinger, noe som er særlig kritisk for frifinnelse. Imidlertid avslører virkeligheten enda et misforhold når det gjelder meddommerordningen, ettersom de i stor grad er etniske nordmenn og gjenspeiler derfor ikke det bredere kulturelle mangfoldet i samfunnet (Østberg, 2024). Dette resulterer i en meddommerordning som per dags dato er svært mangelfull og potensielt forsterker favoriseringen av etniske nordmenn og attraktive tiltalte, noe som undergraver ordningens integritet og formål.

Selv om Durkheim hevder at straff bidrar til å fremme sosial solidaritet ved å bekrefte samfunnets verdier (Burkhardt & Connor, 2016, s. 86), kan det imidlertid argumenteres for at straff snarere forsterker sosial konflikt. For å fremme et bilde av uskyld, oppfordrer forsvarerne sine klienter til å kroppsliggjøre feltets verdier, noe som derfor kan betraktes som en seremoni som

uttrykker og bekrefter samfunnets kollektive bevissthet (Bourdieu, 1990, s. 129; Goffman, 1956, s. 23). På denne måten avspeiler rettsprosessen hvilke verdier det norske samfunnet setter høyt og hvor strengt fellesskapet finner det rettferdig å straffe individene som krenker disse verdiene (Ot.prp. nr. 90 (2003-2004), s. 17). Det er likevel tydelig at fellesskapet bevisst eller ubevisst anser det som mer rettferdig å dømme visse individer fremfor andre. Menn med innvandrerbakgrunn er en gruppe som allerede opplever flere sosiale belastninger i den vestlige verden, noe som blir tydelig gjennom at de opplever å bli uforholdsmessig kontrollert i møte med politiet (Solhjell et al., 2019, s. 348). Denne gruppen befinner seg relasjonelt i en underordnet posisjon i samfunnet, noe som opprettholdes og bekreftes i rettssalen hvor disse sosiale ulikhetene blir forsterket gjennom å stemple som lovbrutere individer som allerede er stigmatiserte. Forskning viser at grupper som opplever uforholdsmessig kontroll fra politiet, ofte har svekket tillit til politiet og domstolene (Tyler, 2001, s. 217). Det er derfor ikke overraskende at tilliten til politiet er lavest blant unge minoritetsgrupper (NOU 2017: 9, s. 30). Samtidig har det blitt hevdet at økt innvandring svekker solidariteten i samfunnet (Christensen & Berg, 2022). Dette synliggjør de kontrollpolitiske utviklingslinjene der oppfattede ikke-borgere blir utsatt for økt kontroll og administrasjon, noe som også fører til at de er overrepresentert i kriminalstatistikken i forhold til andel av befolkningen (Johansen et al., 2013, s. 13–14). Slik blir det tydelig at straff ikke fremmer sosial solidaritet, men heller nærer sosial splittelse og konflikt mellom borgere og oppfattede ikke-borgere på grunnlag av utseende (Todd-Kvam, 2019, s. 297; Pratt, 2007, s. 12–13). Slik blir personer som tilsynelatende ikke deler dommernes verdier, verken atferdsmessig eller utseendemessig, et redskap for å bekrefte underliggende fordommer og klasserasisme i den forstand at det oppfattes som at «de bare får som de fortjener» (Bourdieu, 1984, s. 179).

Selv om det er lovene som skal regulere bruk av makt og myndighet i den norske rettsstaten (Thorsen, 2024), blir loven selv et redskap for å reproducere eksisterende maktstrukturer. Gjennom dommerskjønnet antar samfunnsmessige fordommer en kamuflert form, som dermed skjuler den underliggende dynamikken av dominans og underordning som preger sosiale samhandlinger i rettssalen (Aakvaag, 2008, s. 148). For å tilpasse seg disse maktstrukturene, utnytter forsvarerne tiltaltes utseende som en del av forsvaret for å appellere til dommernes smak og behag. Selv om intensjonen er å forsvare sine klienter gjennom et forsøk på tiltredelse til samfunnets elite, krever denne prosessen kapital som trolig er utilgjengelig for mange tiltalte. Dette resulterer i en strukturell urettferdighet med ujevn posisjonering i feltet, da tiltalte som har tilstrekkelige ressurser står i en mer fordelaktig posisjon til å forsvare sin uskyld (Thomson, 2012,

s. 67; Bourdieu & Wacquant, 1992, s. 99). Ved å favorisere tiltalte som møter skjønnhetsidealene, utøver dommerne makt som naturaliserer og befester deres egne vilkårlige privilegier, noe som resulterer i arbitrære domsavsigelser i norske domstoler (Aakvaag, 2008, s. 158; Nadi, 2014, s. 44). Likevel forblir årsakene til slik vilkårlighet ofte ukjente (Nadim, 2014, s. 44). Dette skyldes trolig at de sosiale prosessene som er beskrevet i denne studien fungerer som symbolsk vold, noe som skaper et slør av legitimasjon over det som i bunn og grunn er en skjevfordeling av makt og muligheter (Bourdieu & Wacquant, 2013, s. 299–300; Bourdieu, 1990, s. 140–141). Det blir dermed tydelig at rettferdighet ikke bare handler om lovens ordlyd, men også om hvem som har makten til å tilpasse seg og påvirke de sosiale forholdene som verdsettes i rettssalen (Bourdieu, 1990, s. 140–141; Becker, 1963, s. 2). Slik fremstår Grunnlovens likhetsprinsipp som uforenelig med dommerskjønnet, da det altfor ofte fører til domsavgjørelser som speiler de øvrige sosiale, kulturelle og økonomiske skillelinjene i samfunnet. Dermed blir dette grunnleggende rettssikkerhetsprinsippet overskygget når Fru Justitia kikker ut fra sitt slør og lar seg blende av utseende, et urovekkende tegn på et rettssystem som er alt annet enn blindt.

8.5 Et kritisk speilbilde

Med alt dette tatt i betraktning, er det nødvendig å stille spørsmålet: Er det overhodet mulig å oppnå sann rettferdighet? Dette ville både Bourdieu, Goffman og Durkheim besvart negativt. Bourdieu ville ha understreket at rettssalen ikke fungerer isolert fra samfunnets større strukturer av makt og dominans (Aakvaag, 2008, s. 148). Gjennom dette teoretiske perspektivet har oppgaven presentert en løsning på aktør/struktur-problematikken (Aakvaag, 2008, s. 164). Selv om rettssalen som struktur skal fungere som et objektivt vakuum hvor sannheten belyses gjennom bevis, bærer aktørene med seg en tung kulturell bagasje fra andre felt som påvirker hvordan de forholder seg til andre aktører innenfor rettssalen. Til tross for fagdommernes uttrykte forpliktelse til objektivitet, er det utfordrende når samfunnets strukturer infiltrerer deres kropp og sinn. På denne måten påvirker rettsstrukturen aktørenes handlingsrom gjennom juridiske normer, samtidig som strukturen kun eksisterer gjennom menneskene (Aakvaag, 2008, s. 164). Dette innebærer at rettsaktører også påvirker rettsstrukturen, noe som resulterer i at den ikke er like objektiv som ideelt sett ønsket. Gjennom denne kritiske forståelsen, har denne oppgaven avdekket skjulte former for makt som har fått fotfeste i rettssalen (Aakvaag, 2008, s. 148). Goffman ville sett på rettssalen som en scene for rettsaktører som spiller bestemte roller for å formidle en ønsket definisjon av seg selv (Aakvaag, 2008, s. 75). Derfor ville hans fokus vært på

hvordan tiltalte benytter seg av ulike verktøy, slik som klær og hårfrisyre, for å presentere seg selv på en måte slik at de oppfattes som mer uskyldige av dommerne. Denne dramaturgiske metaforen har lagt til rette for å beskrive rettssalen som en menneskelig virksomhet og arena for sosialt samspill, hvor aktørene har bevissthet om sin egen selvpresentasjon. Durkheim ville ha hevdet at rettssystemet reflekterer og forsterker samfunnets moralske verdier. Han ville fokusert på samfunnets felles forståelser av lovbrutere og skjønnhet, som gjør at tiltaltes utseende utløser eksisterende positive eller negative fordommer. Denne teoretiske innsikten har gjort det mulig å avdekke hvordan rettsaktører deler felles forståelser som de har tilegnet seg gjennom fellesskapet, noe som bekreftes i rettssalen gjennom rutinemessige strafferitualer. Ifølge Durkheim fungerer straff som en bekreftelse av samfunnets moralske verdier gjennom å straffe individer som fornærmer etablerte forståelser, noe han mente bidrar til sosial solidaritet (Burkhardt & Connor, 2016, s. 85). Denne forståelsen har jeg imidlertid ansett som uforenelig med funnene, og har heller argumentert for at straff kan føre til å forsterke mønstre av sosial ulikhet og kan i så måte skape grobunn for konflikt. Sett i lys av dette teoretiske rammeverket, peker funnene dermed på at sann rettferdighet ikke er oppnåelig, gitt av mennesker bærer med seg altfor mange subjektive forståelser som overskygger deres evne til å være fullstendig objektive.

Denne oppgaven kan kritiseres for å ha et ensidig fokus på eksisterende maktstrukturer uten å redegjøre for mulighetene for endring. Denne typen kritikk har også blitt rettet mot Bourdieu, da hans fokus på sosial reproduksjon kan gjøre hans begreper mindre egnet for å beskrive sosial endring (Aakvaag, 2008, s. 167–168). Selv om denne kritikken er berettiget, da det ikke klart fremgår hvor denne endringen skal komme fra, er det første steget mot sosial endring naturligvis å avdekke behovet for det. Dette har Bourdieus teoretiske tilnærming muliggjort i stor grad. Denne studien kan dermed belyse hvordan skjulte former for makt manifesterer seg i rettssalen, og hvordan dette kan resultere i skjevheter og urettferdigheter som påvirker tiltaltes rettssikkerhet. Imidlertid sier studien lite om konkrete tiltak som kan iverksettes for å motvirke at fordommer påvirker domsavgjørelser. Dette er et viktig område for videre forskning, som bør fokusere på praktiske steg for å forhindre at stereotyper knyttet til utseende påvirker rettssikkerheten i det norske rettssystemet.

Samtidig er det mulig at noen kan stille seg kritiske til fremstillingen av rettsaktører som strategiske. Denne kritikken er forankret i motstanden mot den dramaturgiske metaforen, som går ut på at individer blir fremstilt som strategisk beregnende og manipulerende med falske

selviscenesettelser (Hjelseth, 2024, Aakvaag, 2008, s. 76). Likevel påpeker Goffman (1956, s. 3) at individer, enten bevisst eller ubevisst, former inntrykk for å bli oppfattet positivt. Dette delegitimerer delvis kritikken ved å understreke at slike prosesser ikke alltid er tilsiktede. Denne bevisstheten er dessuten en sentral del av studiens funn, da det viser seg at forsvarerne manøvrerer tiltaltes utseende for å styrke forsvaret mens dommerne bruker det som en kilde til informasjon. Selv om de menneskelige prosessene som er avdekket i denne oppgaven naturligvis gir grunn til bekymring, finnes det også et håp i informantenes bevissthet rundt tiltaltes utseende, da dette sannsynligvis kan bidra til større motstandsdyktighet mot slike påvirkninger. Imidlertid gjelder ikke dette nødvendigvis for alle rettsaktører, da informantenes personlige motivasjon for å delta i studien i stor grad var basert på deres observasjoner av disse forholdene. Denne studien kan dermed belyse informantenes bevissthet og rettsaktørers manøvrering rundt tiltaltes utseende, samtidig som det foreligger indikasjoner på at de samme antydningene foreligger hos meddommere og fornærmede. Likevel er de sistnevnte tilfellene kun et glimt sett gjennom forsvarernes og dommernes blikk, da det er disse perspektivene som har formet funnene. Derfor bør videre forskning også undersøke disse og andre perspektiver for å belyse fenomenet fra ulike ståsteder, i tillegg til å fokusere på muligheter for ytterligere bevisstgjøring.

Til tross for bevisste forsøk, kan ikke denne oppgaven tydelig belyse hvordan dommeres identitet påvirker hvem de straffer, med unntak av deres bakgrunn i sosiale elitegrupper. Durkheim har blitt kritisert for å ikke teoretisere betydningen av strafferens identitet (Burkhardt & Connor, 2016, s. 86), noe jeg har forsøkt å gjøre gjennom ulikhet i utvalgsgruppen. Likevel var ikke disse forsøkene vellykkede, noe som resulterte i at utvalgsgruppen i sin helhet er preget av en kjønnsubalanse med to jevnaldrende kvinnelige fagdommere og ingen mannlige dommere. Derfor er ikke studien evnet til å forklare interaksjonene mellom tiltaltes og dommernes kjønn, spesielt i forbindelse med kvinnelige tiltalte og mannlige dommere. Derfor kan det være at studiens resultater hovedsakelig gjelder for kvinnelige dommere, selv om det ikke er usannsynlig at flere av prosessene også gjelder for mannlige dommere. Dette skaper usikkerhet omkring hvordan kvinnelige dommeres perspektiver plasserer seg, noe som begrenser mulighetene for komparative analyser som kunne klarlagt disse perspektivene mer tydelig. Det fremstår samtidig som tydelig at mannlige tiltalte fra minoritetsgrupper kan oppleve ulemper, men hvorvidt det samme gjelder for kvinnelige tiltalte med liknende bakgrunn er uklart. Funnene viser at maskuline kvinner kan bli behandlet strengere som følge av avstand fra femininitetsidealer, noe som trolig kan være motsatt for homofile menn, da de ofte nærmer seg dette idealet. Videre

forskning bør derfor undersøke hvordan interaksjonene mellom aktørenes sosiale grupper kan påvirke betydningen av utseende i rettssystemet.

9 Konklusjon

Denne oppgaven har belyst rollen som tiltaltes utseende spiller i rettssystemet med fokus på attraktivitet, hvordan rettsaktører manøvrerer dette og hvordan disse prosessene påvirker tiltaltes rettsikkerhet. For å besvare disse forskningsspørsmålene, har jeg gjennomført seks dybdeintervjuer med forsvarere og dommere som har delt sine refleksjoner og erfaringer fra dagens rettspraksis. Til tross for at det norske rettssystemet nyter stor tiltro blant befolkningen, har denne oppgaven vitnet om at en slik ukritisk og blind tillit er godtroende og skadelig for tiltaltes rettsikkerhet.

Tiltaltes utseende spiller en tilsynelatende stor rolle i rettssystemet. Selv om rettssalen skal være et objektivt rom hvor dommere vurderer om tiltalte er skyldig basert på bevisenes kvalitet og styrke, viser det seg at dommere deler de samme forståelsene rettet mot lovbrøyttere og attraktive individer som finnes i samfunnet for øvrig. Dette skyldes at jurister ikke kun utfører sine offisielle roller, men lever som vanlige medlemmer av samfunnet gjennom sine ulike roller, noe som fører til at de plukker opp sosiale fordommer gjennom en erfaringsbank. Til tross for at dommerne er samvittighetsfulle og uttrykker en forpliktelse til å filtrere bort tiltaltes utseende i vurderingsprosessen, sniker likevel samfunnets fordommer seg inn i rettssalen gjennom deres kropp og sinn. Som følge av kulturelle forestillinger om lovbrøyttere, blir mannlige tiltalte med minoritetsbakgrunn oppfattet som mer sannsynlige lovbrøyttere, mens attraktive tiltalte ser ut til å dra nytte av liknende privilegering som de opplever i andre samfunnsarenaer. Selv om skjønnhet ikke blir eksplisitt definert, bekrefter juristene at det spiller en rolle i rettssalen. Dette fører til at kvinnelige tiltalte som fremstår som feminine og attraktive kan oppleve en dobbel fordel i lys av sitt kjønn og attraktivitet, mens maskuline kvinner tilsynelatende møter strengere behandling enn menn som følge av at de avviker fra etablerte kjønnsnormer. På tilsvarende måte kan mannlige tiltalte oftere risikere å bekrefte fordommer om lovbrøyttere, spesielt menn fra minoritetsgrupper, selv om også attraktive mannlige tiltalte kan oppleve at kvinnelige dommere lar seg sjarmere til en gunstigere dom. Disse implisitte skjønnhetsnormene kommer dermed tydeligere til syne når de utfordrer sosiale normer formulert gjennom janteloven, som setter begrensninger for hvor attraktiv det lønner seg å være. Dette kan resultere i at dommerne stiller seg kritiske til tiltalte som tilsynelatende overdriver sin skjønnhet, noe som både kan svekke deres troverdighet og virke som bevis på kriminell skyld.

Dette legger grunnlaget for at aktørene manøvrerer utseende med mer eller mindre bevissthet. Gjennom dommerskjønnet blir det, om enn utilsiktet, lagt til rette for at dommere kan anvende tiltaltes utseende som en indikator på deres troverdighet basert på en visuell overensstemmelse med handlingene som er beskrevet i tiltalen. For å forhindre at den alminnelig rettsfølelsen blir undergravd, skal meddommere utgjøre en korrigerende kraft for fagdommerne gjennom å representere samfunnets mangfold. Likevel avslører virkeligheten at både fagdommere og meddommere er etniske nordmenn, samtidig som meddommere har en større tilbøyelighet til å basere sine vurderinger på visuelle inntrykk av tiltalte. På samme tid kan fornærmede påvirke hvordan den tiltalte oppfattes, avhengig av deres utseende og status som offer. Attraktive norske kvinnelige fornærmede kan resultere i at mannlige tiltalte fra minoritetsgrupper oppfattes som nærmest monstrøse, mens kvinnelige fornærmede som oppfattes som promiskuøse kan anses for å ha provosert frem handlingene de ble utsatt for, noe som kan medføre en viss grad av unnskyldning for den tiltalte. I tillegg kan overdreven attraktivitet hos fornærmede føre til motreaksjoner, idet forsvaret kan benytte dette som en diskrediterende strategi for å styrke tiltaltes troverdighet. Som følge av en bevissthet om disse sosiale prosessene, tilpasser forsvarerne sine klienters utseende bevisst gjennom å anvende ulike ressurser. Denne utkleddingen forutsetter økonomiske ressurser for å anskaffe egenskaper som speiler de kulturelle smakene i rettssalen. Dette innebærer også å dekke til kjønnede kropper ettersom seksualitet betraktes som uforenelig med respekt for retten. På denne måten forsøker forsvarerne å posisjonere tiltalte som en del av juristenes egne sosiale gruppe, for å fremkalle en følelse av nærhet og sympati hos de etnisk norske dommerne. Dersom denne fremtoningen oppfattes som verdifull av dommerne, kan det føre til at de utviser mildhet overfor tiltalte, noe som synes å være reflektert i deres dommer. Følgelig omdannes rettssalen til en scene for konflikt og maktspill mellom de involverte partene, hvor hver part gjennom sitt utseende forsøker å overbevise dommerne om sin troverdighet og argumentere for at utfallet av saken bør falle i deres favør.

Det ser dermed ut til at tiltaltes utseende har en tilsvarende betydning i rettssalen som ellers i samfunnet, noe som kan påvirke deres rettssikkerhet. Skjønnhetsstereotyper bidrar til at «Skjønnheten» vanligvis slipper billigere unna, mens de som passer til stereotypiske bilder av «Udyret» oftere blir ført bak lås og slå. På denne måten tar det klassiske eventyret *Skjønnheten og Udyret* en mer dystre vending i det virkelige liv, noe som snur opp ned på den gamle visdommen ved å heller lyde at ingen bør behandles likt på grunn av utseende. Dette vitner om en trussel mot flere rettssikkerhetsgarantier og understreker i særdeleshet at likhetsprinsippet i praksis fremstår som en idealistisk myte. Dermed blir det tydelig at likhetsprinsippet og

dommerskjønnet er uforenelige, da sistnevnte åpner opp for omfattende innflytelse fra samfunnets fordommer, noe som kompliserer kravet om å bedømme like tilfeller likt. Denne oppgaven har rettet søkelyset mot og økt bevisstheten om hvordan stereotypier ikke bare eksisterer, men lever i sitt beste velvære i rettssalen. Dette gir naturligvis grunn til bekymring, men det finnes et håp i informantenes bevissthet rundt tiltaltes utseende, noe som kan bidra til større motstandsdyktighet mot slike påvirkninger. Likevel er det ikke gitt at alle rettsaktører er like bevisste, så oppmerksomhet omkring disse forholdene er et viktig utgangspunkt for videre forskning. Fremtidige studier bør utforske disse dynamikkene nærmere gjennom alternative perspektiver og i lys av interseksjonalitet. For å fremme et mer rettferdig strafferettssystem, er det avgjørende at videre forskning også tar stilling til praktiske tiltak for å motarbeide at fordommer får en betydning i dommernes beslutningsprosesser. Foreløpig synes imidlertid sann rettferdighet å være forbeholdt eventyrbøkene, mens de dommene som faller altfor ofte speiler de urettferdighetene som finnes ellers i samfunnet vårt.

Litteraturliste

Aakvaag, G. C. (2008) *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt Forlag.

Aas, K. F. (2014) Bordered penalty: Precarious membership and abnormal justice, *Punishment & Society*, 16(5), s. 520–541. <https://doi.org/10.1177/1462474514548807>

Antonsdóttir, H. F. & Laugerud, S. (2024) The Norwegian Victim Lawyer in a Nordic Context: Professional Boundaries, Legal Hierarchies and Purification Processes, *International Criminology*, 4(1), s. 79–92. <https://doi.org/10.1007/s43576-024-00117-5>

Abbink, K. & Harris, D. (2019) In-group favouritism and out-group discrimination in naturally occurring groups, *PLOS One*, 14(9), s. 1–13. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0221616>

Agthe, M., Spörrle, M. & Maner, J. K. (2011) Does Being Attractive Always Help? Positive and Negative Effects of Attractiveness on Social Decision Making, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(8), s. 1042–1054. <https://doi.org/10.1177/0146167211410355>

Akram, S. (2023) *Bourdieu, Habitus and Field: A Critical Realist Approach*. Cham, Switzerland: Macmillan Palgrave.

Andenæs, J. (1976) *Statsforfatningen i Norge*. 4. rev. utg. Oslo: Tanum-Norli.

Ashforth, B. E. & Mael, F. (1989) Social Identity Theory and the Organization, *The Academy of Management Review*, 14(1), s. 20–39. <https://doi.org/10.2307/258189>

Balvig, F. et al. (2015) The public sense of justice in Scandinavia: A study of attitudes towards punishments, *European Journal of Criminology*, 12(3), s. 342–361. <https://doi.org/10.1177/1477370815571948>

- Barker, V. (2013) Nordic Exceptionalism revisited: Explaining the paradox of a Janus-faced penal regime, *Theoretical Criminology*, 17(1), s. 5–25. <https://doi.org/10.1177/1362480612468935>
- Becker, H. S. (1963) *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: The Free Press of Glencoe (Macmillan). Tilgjengelig fra: https://monoskop.org/images/2/2b/Becker_Howard_Outsiders_Studies_In_The_Sociogy_Of_Deviance_1963.pdf (Hentet: 8. mai 2024).
- Becker, H. S. (1967) Whose Side Are We On?, *Social Problems*, 14(3), s. 239–247. <https://doi.org/10.2307/799147>
- Beeghly, E. & Madva, A. (2020) Introducing Implicit Bias: Why This Book Matters, i Beeghly, E. & Madva, A. (red.) *An Introduction to Implicit Bias: Knowledge, Justice, and the Social Mind*. London og New York: Routledge, s. 1–19. <https://doi-org.ez-proxy.uio.no/10.4324/9781315107615>
- Berry, B. (2019) Introduction: The Nature of Appearance Bias and Its Relevance to Crime, i Berry, B. (red.) *Appearance Bias and Crime*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 1–32. <https://doi.org/10.1017/9781108377683>
- Boe, E. (2012) *Grunnleggende juridisk metode: en introduksjon til rett og rettstenkning*. 3. utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bourdieu, P. (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste* (oversatt av Richard Nice). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1986) The Forms of Capital, i Richardson, J. G. (red.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, s. 241–258.
- Bourdieu, P. (1987) What Makes a Social Class? On The Theoretical and Practical Existence Of Groups, *Berkeley Journal of Sociology*, 32, s. 1–17.
- Bourdieu, P. (1990) *The Logic of Practice*. Oxford: Polity Press.

- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2013) Symbolic capital and social classes, *Journal of Classical Sociology*, 13(2), s. 292–302. <https://doi.org/10.1177/1468795X12468736>
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. (1992) *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Brewer, M. B. (1999) The Psychology of Prejudice: Ingroup Love and Outgroup Hate?, *Journal of Social Issues*, 55(3), s. 429–444. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00126>
- Bridges, G. S. & Steen, S. (1998) Racial Disparities in Official Assessments of Juvenile Offenders: Attributional Stereotypes as Mediating Mechanisms, *American Sociological Review*, 63(4), s. 554–570. <https://doi.org/10.2307/2657267>
- Brookes, E. (2023) *Cesare Lombroso; Theory of Crime, Criminal Man, And Atavism*. Tilgjengelig fra: <https://www.simplypsychology.org/lombroso-theory-of-crime-criminal-man-and-atavism.html> (Hentet: 22. april 2024).
- Brown, D. K. (2003) Goffman's Dramaturgical Sociology: Developing a Meaningful Theoretical Context and Exercise Involving «Embarrassment and Social Organization», *Teaching Sociology*, 31(3), s. 288–299. <https://doi.org/10.2307/3211326>
- Burt, M. (1980) Cultural myths and supports for rape, *Journal of Personality and Social Psychology*, 38(2), s. 217–230. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.38.2.217>
- Brownstein, M. & Saul, J. (2016) Introduction, i Brownstein, M. & Saul, J. (red.) *Implicit Bias and Philosophy, Volume 1: Metaphysics and Epistemology*. Oxford: Oxford University Press, s. 1–19. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198713241.001.0001>
- Burcar, V. & Åkerström, M. (2009) Negotiating a Victim Identity: Young Men as Victims of Violence, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 10(1), s. 37–54. <https://doi.org/10.1080/14043850902815073>
- Burkhardt, B. C. & Connor, B. T. (2016) Durkheim, Punishment, and Prison Privatization, *Social Currents*, 3(1), s. 84–99. <https://doi.org/10.1177/2329496515604641>

- Chesney-Lind, M. & Eliason, M. (2006) From invisible to incorrigible: The demonization of marginalized women and girls, *Crime, Media, Culture*, 2(1), s. 29–47. <https://doi.org/10.1177/1741659006061709>
- Chiu, R. K. & Babcock, R. D. (2002) The relative importance of facial attractiveness and gender in Hong Kong selection decisions, *International Journal of Human Resource Management*, 13(1), s. 141–155. <https://doi.org/10.1080/09585190110092857>
- Christensen, J. & Berg, O. T (2022) velferdsstat, i *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/velferdsstat> (Hentet: 16. mai 2024).
- Christie, N. (1986) The Ideal Victim, i Fattah, E. A. (red.) *From Crime Policy to Victim Policy: Reorienting the Justice System*. London: Palgrave Macmillan, s. 17–30.
- Cohen, S. (2011) *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*. London: Routledge.
- Connell, R. W. & Messerschmidt, J. W. (2005) Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept, *Gender & Society*, 19(6), s. 829–859. <https://doi.org/10.1177/0891243205278639>
- Clifford, M. M. & Walster, E. (1973) The Effect of Physical Attractiveness on Teacher Expectations, *Sociology of Education*, 46(2), s. 248–258. <https://doi.org/10.2307/2112099>
- Damsa, D. & Ugelvik, T. (2017) A Difference That Makes a Difference? Reflexivity and Researcher Effects in an All-Foreign Prison, *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1), s. 1–10. <https://doi.org/10.1177/16094069177131>
- DeBruine, L. M. (2002) Facial resemblance enhances trust, *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 269(1498), s. 1307–1312. <https://doi.org/10.1098/rspb.2002.2034>
- Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora [NESH] (2023) *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora*. 5. utg, 2021, revidert 2023. Tilgjengelig fra:

<https://www.forskningsetikk.no/globalassets/dokumenter/4-publikasjoner-som-pdf/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-og-humaniora.pdf> (Hentet: 15. desember 2023).

Dermer, M. & Thiel, D. L. (1975) When Beauty May Fail, *Journal of Personality and Social Psychology*, 31(6), s. 1168–1176. <https://doi.org/10.1037/h0077085>

De Visser, R. O., Smith, J. A. & McDonnell, E. J. (2009) ‘That’s not masculine’: Masculine Capital and Health-related Behaviour, *Journal of Health Psychology*, 14(7), s. 1047–1058. <https://doi.org/10.1177/1359105309342299>

Dietz, J., Kleinlogel, E. P. & Chui, C. W. S. (2015) Stereotypes, *Wiley Encyclopedia of Management*, s. 1–2. <https://doi.org/10.1002/9781118785317.weom060192>

Dion, K., Berscheid, E. & Walster, E. (1972) What is beautiful is good, *Journal of Personality and Social Psychology*, 24(3), s. 285–290. <https://doi.org/10.1037/h0033731>

Dowler, K. (2003) Media Consumption and Public Attitudes Toward Crime and Justice: The Relationship Between Fear of Crime, Punitive Attitudes, and Perceived Police Effectiveness, *The Journal of Criminal Justice and Popular Culture*, 10(2), s. 109–126. Tilgjengelig fra: <https://static1.squarespace.com/static/5b0ee82df793927c77add8b6/t/5c59cb48a4222f4f5dc5ada1/1549388616803/2+Dowler+2003.pdf> (Hentet: 20. september 2023).

Eberhardt, J. L. et al. (2006) Looking Deathworthy: Perceived Stereotypicality of Black Defendants Predicts Capital-Sentencing Outcomes, *Psychological Science*, 17(5), s. 383–386. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2006.01716.x>

Efran, M. G. (1974) The effect of physical appearance on the judgment of guilt, interpersonal attraction, and severity of recommended punishment in a simulated jury task, *Journal of Research in Personality*, 8(1), s. 45–54. [https://doi.org/10.1016/0092-6566\(74\)90044-0](https://doi.org/10.1016/0092-6566(74)90044-0)

- Elden, J. C. (2022) strafferettslig bevisbyrde, i *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/strafferettslig_bevisbyrde (Hentet: 8. mai 2024).
- Etcoff, N. L. (1999) *Survival of the Prettiest: The Science of Beauty*. New York: Doubleday.
- Everett, J. A. C., Faber, N. S. & Crockett, M. (2015) Preferences and beliefs in ingroup favoritism, *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 9(1), s. 1–21. <https://doi.org/10.3389/fnbeh.2015.00015>
- Feingold, A. (1992) Good-Looking People Are Not What We Think, *Psychological Bulletin*, 111(2), s. 304–341. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.111.2.304>
- Finstad, L. (2000) *Politiblikket*. Oslo: Pax.
- Forvaltningslovforskriften. *Forskrift til forvaltningsloven*.
- Frøberg, T. (2016) *Alminnelig strafferett i et nøtteskall*. Oslo: Gyldendal juridisk.
- Garland, D. (1990) Punishment and the Construction of Authority: A Reworking of Durkheimian Themes, i *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory*. Oxford: Clarendon Press, s. 47–81.
- Garland, D. (2020) Penal controls and social controls: Toward a theory of American penal exceptionalism, *Punishment & Society*, 22(3), s. 321–352. <https://doi.org/10.1177/1462474519881992>
- Gawronski, B., Ledgerwood, A. & Eastwick, P. W. (2022) Implicit Bias ≠ Bias on Implicit Measures, *Psychological Inquiry*, 33(3), s. 139–155. <https://doi.org/10.1080/1047840X.2022.2106750>
- Grunnloven. *Kongeriket Norges Grunnlov*.
- Gisle, J. (2022) likhet for loven, i *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/likhet_for_loven (Hentet: 20. april 2024).

- Gisle, J. (2023) domstol, i *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/domstol> (Hentet: 8. mai 2024).
- Goffman, E. (1956) *The Presentation of Self in Everyday Life*. Edinburgh: University of Edinburgh. Tilgjengelig fra: https://monoskop.org/images/1/19/Goffman_Erving_The_Presentation_of_Self_in_Everyday_Life.pdf (Hentet: 4. mars 2024).
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden City, NY: Doubleday.
- Grenfell, M. (2012) Introduction, i Grenfell, M. (red.) *Pierre Bourdieu: Key Concepts*. 2. utg. Durham: Acumen, s. 43–47.
- Grimen, H. & Molander, A. (2008) Profesjon og skjønn, i Molander, A. & Terum, L. I. (red.) *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hakim, C. (2010) Erotic Capital, *European Sociological Review*, 26(5), s. 499–518. <https://doi.org/10.1093/esr/jcq014>
- Hamermesh, D. S. & Biddle, J. E. (1994) Beauty and the Labor Market, *American Economic Review*, 84(5), s. 1174–1194. <https://doi.org/10.3386/w4518>
- Hauge, R. (1996) *Straffens begrunnelser*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haugen, H. Ø. & Skilbrei, M-L. (2021) *Håndbok i forskningsetikk og databehandling*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hayes, R. M. & Luther, K. (2018) *Crime: Social Media, Crime, and the Criminal Legal System*. Cham: Springer International Publishing.
- Hennink, M. M., Hutter, I. & Bailey, A. (2020) *Qualitative Research Methods*. 2. utg. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.

- Herszenhorn, D. M. (2013) Presumed innocent, but Caged in Court, *New York Times*, 18. november. Tilgjengelig fra: <https://www.nytimes.com/2013/11/19/world/europe/courtroom-cages-remain-common-despite-criticism.html> (Hentet: 4. mars 2024).
- Hesse-Biber, S. & Leavy, P. (2006) *The Practice of Qualitative Research*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Hjelseth, A. (2024) Erving Goffman, i *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/Erving_Goffman (Hentet: 28. april 2024).
- Holmberg, L. (2014) Hva gjør politiet?, i Larsson, P., Gundhus, H. O. I & Granér, R. (red.) *Innføring i politivitenskap*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, s. 153–177.
- Huebner, B. (2016) Implicit Bias, Reinforcement Learning, and Scolded Moral Cognition, i Brownstein, M. & Saul, J. (red.) *Implicit Bias and Philosophy, Volume 1: Metaphysics and Epistemology*. Oxford: Oxford University Press, s. 47–79. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198713241.001.0001>
- Huppatz, K. (2009) Reworking Bourdieu's 'Capital': Feminine and Female Capitals in the Field of Paid Caring Work, *Sociology*, 43(1), s. 45–66. <https://doi.org/10.1177/0038038508099097>
- Huston, T. L. (1973) Ambiguity of acceptance, social desirability, and dating choice, *Journal of Experimental Social Psychology*, 9(1), s. 32–42. [https://doi.org/10.1016/0022-1031\(73\)90060-7](https://doi.org/10.1016/0022-1031(73)90060-7)
- Jewkes, Y. (2015) *Media & Crime*. 3. utg. Los Angeles: Sage.
- Johnson, B. D. & King, R. D. (2017) Facial Profiling: Race, Physical Appearance, and Punishment, *Criminology*, 55(3), s. 520–547. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12143>
- Johansen, N. B., Ugelvik, T. & Aas, K. F. (2013) Globalisering, staten og de fremmede, i Johansen, N. B., Ugelvik, T. & Aas, K. F. (red.) *Krimigrasjon? Den nye kontrollen av de fremmede*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 11–24.

- Jusinfo.no (2024) *Uskyldspresumsjonen*. Tilgjengelig fra: <https://jusinfo.no/straffeprosess/retten-til-en-rettferdig-rettergang/uskyldspresumsjonen/> (Hentet: 6. mai 2024).
- Jusleksikon.no (2023) rettssystem, i *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/retts-system> (Hentet: 30. april 2024).
- Kang, J. et al. (2012) Implicit bias in the courtroom, *UCLA Law Review*, 59(5), s. 1124–1186. <https://www.uclalawreview.org/pdf/59-5-1.pdf>
- Keiserud, E. & Elden, J. C. (2022) jury, i *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/jury> (Hentet: 30. mars 2024).
- Kiger, M. E. & Varpio, L. (2020) Thematic analysis of qualitative data: AMEE Guide No. 131, *Medical Teacher*, 42(8), s. 846–854. <https://doi.org/10.1080/0142159X.2020.1755030>
- King, R. D. & Johnson, B. D. (2016) A Punishing Look: Skin Tone and Afrocentric Features in the Halls of Justice, *The American Journal of Sociology*, 122(1), s. 90–124. <https://doi.org/10.1086/686941>
- King, R. D. & Wheelock, D. (2007) Group Threat and Social Control: Race, Perceptions of Minorities and the Desire to Punish, *Social Forces*, 85(3), s. 1255–1280. <https://doi.org/10.1353/sof.2007.0045>
- Kivisto, P. & Pittman, D. (2007) Goffman's Dramaturgical Sociology: Personal Sales and Service in a Commodified World, i Kivisto, P. (red.) *Illuminating Social Life: Classical and Contemporary Theory Revisited*, London: Sage, s. 271–290. Tilgjengelig fra: https://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/16569_Chapter_10.pdf (Hentet: 10. mars 2024).
- Kleider, H. M., Cavrak, S. E. & Knuycky, L. R. (2012) Looking like a criminal: Stereotypical Black facial features promote face source memory error, *Memory & Cognition*, 40(8), s. 1200–1213. <https://doi.org/10.3758/s13421-012-0229-x>

- Krebs, D. & Adinolfi, A.A. (1975) Physical Attractiveness, Social Relations, and Personality Style, *Journal of Personality and Social Psychology*, 31(2), s. 245–253. <https://doi.org/10.1037/h0076286>
- Kvale, S. & Flick, U. (2007) *Doing Interviews*. London: SAGE.
- Langlois, J. H. et al. (2000) Maxims or Myths of Beauty? A Meta-Analytic and Theoretical Review, *Psychological Bulletin*, 126(3), s. 390–423. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.3.390>
- Leboeuf, C. (2020) The Embodied Biased Mind, i Beeghly, E. & Madva, A. (red.) *An Introduction to Implicit Bias: Knowledge, Justice, and the Social Mind*. London og New York: Routledge, s. 41–56. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198713241.001.0001>
- Lindhagen, A. (2024) Justitia, i *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/Justitia> (Hentet: 20. april 2024).
- Lippman, W. (1922) *Public Opinion*. New York: Macmillan.
- Loader, I. & Sparks, R. (2017) Penal populism and epistemic crime control, i Liebling, A. et al. (red.) *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford: Oxford University Press, s. 98–115.
- Lombroso, C., Rafter, N. H. & Gibson, M. (2006) *Criminal Man*. Durham: Duke University Press.
- Lomell, H. M. (2020) kriminologi, i *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/kriminologi> (Hentet: 28. august 2023).
- Love, H. L. & Gunderman, R. B. (2021) Guarding Against Implicit Bias: Attractiveness, *Journal of the American College of Radiology*, 18(4), s. 622–623. <https://doi.org/10.1016/j.jacr.2020.10.004>

- Lundal, S. O. & Tjora, A. (2023) stigma (samfunnsvitenskap), i *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/stigma_-_samfunnsvitenskap (Hentet: 10. mai 2024).
- Lynch, M. & Haney, C. (2011) Mapping the Racial Bias of the White Male Capital Juror: Jury Composition and the «Empathic Divide», *Law & Society Review*, 45(1), s. 69–102. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5893.2011.00428.x>
- Macrae, C. N., Bodenhausen, G. V. & Milne, A. B. (1998) Saying No to Unwanted Thoughts: Self-Focus and the Regulation of Mental Life, *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(3), s. 578–589. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.3.578>
- Martin, G. (2019) *Crime, Media and Culture*. London: New York: Routledge.
- Mathiesen, T. (2011) *Retten i samfunnet: en innføring i rettssosiologi*. 6. utg. Oslo: Pax.
- Maton, K. (2012) Habitus, i Grenfell, M. (red.) *Pierre Bourdieu: Key Concepts*. 2. utg. Durham: Acumen, s. 48–64.
- McKimmie, B. M. et al. (2013) Stereotypical and Counterstereotypical Defendants: Who Is He and What Was the Case Against Her?, *Psychology, Public Policy, and Law*, 19(3), s. 343–354. <https://doi.org/10.1037/a0030505>
- Mead, G. (2021) Proper recognition: Personhood and symbolic capital in contemporary sociology, *Current Sociology*, 69(1), s. 24–40. <https://doi-org.ez-proxy.uio.no/10.1177/0011392120932943>
- Minsky, R. (1998) *Psychoanalysis and Culture: Contemporary States of Mind*. Cambridge: Polity Press.
- Mocan, H. N. & Tekin, E. (2010) Ugly Criminals, *The Review of Economics and Statistics*, 92(1), s. 15–30. <https://doi.org/10.1162/rest.2009.11757>
- Molven, O. & Gisle, J. (2022) rettssikkerhet, i *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/rettssikkerhet> (Hentet: 21. april 2024).

- Moore, R. (2012) Capital, i Grenfell, M. (red.) *Pierre Bourdieu: Key Concepts*. 2. utg. Durham: Acumen, s. 98–113.
- Nadim, M. (2014) Rettsulikhet i straffeutmålingen, *Tidsskrift for strafferett*, 14(1), s. 27–45. <https://doi.org/10.18261/ISSN0809-9537-2014-01-03>
- Norges domstoler (u.å.) Bevis, lov og straff. Tilgjengelig fra: <https://www.domstol.no/no/for-skolene/bevis-lov-og-straff/> (Hentet: 18. mai 2024).
- Norges domstoler (2022) *Fortsatt høy tillit til domstolene*. Tilgjengelig fra: <https://www.domstol.no/no/aktuelt/2022/fortsatt-hoy-tillit-til-domstolene/> (Hentet: 12. februar 2024).
- Norges domstoler (2024) *Har du lyst til å bli meddommer?* Tilgjengelig fra: <https://www.domstol.no/no/aktuelt/2024/har-du-lyst-til-a-bli-meddommer/> (Hentet: 30. mars 2024).
- NOU 2017: 9. *Politi og bevæpning — Legalitet, nødvendighet, forholdsmessighet og ansvarlighet*.
- NOU 2019: 17. *Domstolstruktur*.
- Olaussen, L. P. (2015) Juristprofesjonen - en lagdelt sosial elitegruppe, *Kritisk juss*, 41(3), s. 134–160. <https://doi.org/10.18261/ISSN2387-4546-2015-03-02>
- Olsen, B., Weihe, H. W. & Hjelseth, A. (2023) Pierre Bourdieu, i *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/Pierre_Bourdieu (Hentet: 30. april 2024).
- Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) *Om lov om straff (straffeloven)*.
- Pixabay / Creative Commons (2017) *Blindfolded Injustice Justice* [Bilde]. Tilgjengelig fra: <https://pixabay.com/vectors/blindfolded-injustice-justice-lady-2025473/> (Hentet: 26. mars 2024).
- Pratt, J. (2007) *Penal Populism*. London: Routledge.

- Pratt, J. (2008) Scandinavian Exceptionalism in an Era of Penal Excess: Part I: The Nature and Roots of Scandinavian Exceptionalism, *British Journal of Criminology*, 48(2), s. 119–137. <https://doi.org/10.1093/bjc/azm072>
- Peffley, M. & Hurwitz, J. (1998) Whites' Stereotypes of Blacks: Sources and Political Consequences, i Peffley, M. & Hurwitz, J. (red.) *Perception and Prejudice: Race and Politics in the United States*. Tyskland: Yale University Press, s. 58–99.
- Prop. 81 L (2016–2017). *Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven)*.
- Rachlinski, J. J. et al. (2009) Does Unconscious Racial Bias Affect Trial Judges?, *The Notre Dame Law Review*, 84(3), s. 1195–1246. <https://ndlawreview.org/wp-content/uploads/2013/07/Rachlinski.pdf>
- Ramsland, K. (2009) The Measure of a Man: Cesare Lombroso and the Criminal Type, *The Forensic Examiner*, 18(4), s. 70–72. Tilgjengelig fra: <https://link-gale-com.ez-proxy.uio.no/apps/doc/A215306206/AONE?u=oslo&sid=bookmark-AONE&xid=49e62f02> (Hentet: 15. april 2024).
- Rennie, Y. F. (1978) *The Search for Criminal Man: A Conceptual History of the Dangerous Offender*. Lexington, Massachusetts: Lexington Books.
- Rhode, D. L. (2010) *The Beauty Bias: The Injustice of Appearance in Life and Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Rinehart, K. E. (2021) Abductive Analysis in Qualitative Inquiry, *Qualitative Inquiry*, 27(2), s. 303–311. <https://doi.org/10.1177/1077800420935912>
- Roberts, A. (2018) Implicit Jury Bias, i Najdowski, C. J. & Stevenson, M. (2019) *Criminal Juries in the 21st Century: Psychological Science and the Law*. New York: Oxford University Press, s. 85–108.

- Rossner, M. et al. (2017) The Dock on Trial: Courtroom Design and the Presumption of Innocence, *Journal of Law and Society*, 44(3), s. 317–344. <https://doi-org.ez-proxy.uio.no/10.1111/jols.12033>
- RT-1977-1207 [domsavgjørelse].
- Saldaña, J. (2016) *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. 3. utg. London: SAGE.
- Sarpila, O. et al. (2021) Introduction, i Sarpila, O., Kukkonen, I., Pajunen, T. & Åberg, E. (red.) *Appearance as Capital: The Normative Regulation of Aesthetic Capital Accumulation and Conversion*. Bingley: Emerald Publishing Limited., s. 1–19.
- Saul, J. (2013) Implicit Bias, Stereotype Threat, and Women in Philosophy, i Jenkins, F. & Hutchison, K. (red.) *Women in Philosophy: What Needs to Change?* Oxford: Oxford University Press, s. 39–60.
- Smith, P. S. & Ugelvik, T. (2017) *Scandinavian Penal History, Culture and Prison Practice: Embraced by the Welfare State?* London: Palgrave Macmillan UK.
- Schubert, J. D. (2012) Suffering/symbolic violence, i Grenfell, M. (red.) *Pierre Bourdieu: Key Concepts*. 2. utg. Durham: Acumen, s. 179–194.
- Shammas, V. L. & Sandberg, S. (2016) Habitus, capital, and conflict: Bringing Bourdieusian field theory to criminology, *Criminology & Criminal Justice*, 16(2), s. 195–213. <https://doi.org/10.1177/1748895815603774>
- Shoemaker, D. J., South, D. R. & Lowe, J. (1973) Facial Stereotypes of Deviants and Judgments of Guilt or Innocence, *Social Forces*, 51(4), s. 427–433. <https://doi.org/10.2307/2576687>
- Sigall, H. & Ostrove, N. (1975) Beautiful but Dangerous: Effects of Offender Attractiveness and Nature of the Crime on Juridic Judgment, *Journal of Personality and Social Psychology*, 31(3), s. 410–414. <https://doi.org/10.1037/h0076472>

- Skilbrei, M. & Stefansen, K. (2018) *Seksuell vold: En samfunnsvitenskapelig innføring*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Solhaug, R. M. (2011) *I retten råder ritualene*. Tilgjengelig fra: <https://www.forskning.no/juridiske-fag-uit-norges-arktiske-universitet-partner/i-retten-rader-ritualene/734620> (Hentet: 4. mars 2024).
- Solhjell, R. et al. (2019) «We are Seen as a Threat»: Police Stops of Young Ethnic Minorities in the Nordic Countries, *Critical Criminology*, 27(2), s. 347–361. <https://doi.org/10.1007/s10612-018-9408-9>
- Sorby, M. & Kehn, A. (2021) Juror perceptions of the stereotypical violent crime defendant, *Psychiatry, Psychology, and Law*, 28(5), s. 645–664. <https://doi.org/10.1080/13218719.2020.1821827>
- SSB (2018) *Tre av fire straffede er menn*. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/tre-av-fire-straffede-er-menn> (Hentet: 5. oktober 2023).
- Stewart, J. E. (1980) Defendant's Attractiveness as a Factor in the Outcome of Criminal Trials: An Observational Study, *Journal of Applied Social Psychology*, 10(4), s. 348–361. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1980.tb00715.x>
- Surette, R. & Gardiner-Bess, R. (2014). Media, Entertainment, And Crime: Prospects And Concerns, i Arrigo, B. & Bersot, H. (red.) *The Routledge Handbook of International Crime and Justice Studies*. New York: Routledge, s. 373–396.
- Tesdale, B. & Berry, B. (2019) «Ugly» Criminals and «Ugly» Victims»: A Quantitative Analysis of Add Health Data, i Berry, B. (red.) *Appearance Bias and Crime*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 51–62.
- Thompson, J. (2022) A Guide to Abductive Thematic Analysis, *Qualitative Report*, 27(5), s. 1410–1421. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2022.5340>

- Thomson, P. (2012) Field, i Grenfell, M. (red.) *Pierre Bourdieu: Key Concepts*. 2. utg. Durham: Acumen, s. 65–80.
- Thorsen, D. E. (2023) maktdelingsprinsippet, i *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/maktdelingsprinsippet> (Hentet: 8. mai 2024).
- Thorsen, D. E. (2024) rettsstat, i *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/rettsstat> (Hentet: 8. mai 2024).
- Thurnell-Read, T. (2011) ‘Common-Sense’ Research: Senses, Emotions and Embodiment in Researching Stag Tourism in Eastern Europe, *Methodological Innovations Online*, 6(3), s. 39–49. <https://doi.org/10.4256/mio.2011.005>
- Todd-Kvam, J. (2019) Bordered penal populism: When populism and Scandinavian exceptionalism meet, *Punishment & Society*, 21(3), s. 295–314. <https://doi.org/10.1177/1462474518757093>
- Tutenges, S. (2024) Durkheimiansk kulturkriminologi (pre-print versjon), i Liljenfors, R. (red.) *Kriminologiska teorier – hur man använder dem*. Lund: Studentlitteratur.
- Tyler, T. R. (2001) Public Trust and Confidence in Legal Authorities: What Do Majority and Minority Group Members Want from the Law and Legal Institutions?, *Behavioral Sciences & The Law*, 19(2), s. 215–235. <https://doi-org.ezproxy.uio.no/10.1002/bsl.438>
- Ugelvik, T. (2016) Prisons as welfare institutions?: Punishment and the Nordic model, i Jewkes, Y., Crewe, B. & Bennett, J. (red.) *Handbook on Prisons*. 2. utg. London. Routledge, s. 388–402.
- Vallano, J. P. (2022). Is justice blind if we say it is? *Monitor on Psychology*, 53(7). Tilgjengelig fra: <https://www.apa.org/monitor/2022/10/jurors-implicit-bias> (Hentet: 23. april 2024).
- Walsh, A. & Hatch, V. L. (2018) Capital Punishment, Retribution, and Emotion: An Evolutionary Perspective, *New Criminal Law Review*, 21(2), s. 267–290. <https://doi.org/10.1525/nclr.2018.21.2.267>

- Wareham, J. et al. (2019) The Impact of Victim Attractiveness on Victim Blameworthiness and Defendant Guilt Determination in Cases of Domestic and Sexual Assault, i Berry, B. (red.) *Appearance Bias and Crime*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 142–153.
- Webster, M. & Driskell, J. E. (1983) Beauty as Status, *The American Journal of Sociology*, 89(1), s. 140–165. <https://doi.org/10.1086/227836>
- Wilson, J. P. & Rule, N. O. (2015) Facial Trustworthiness Predicts Extreme Criminal-Sentencing Outcomes, *Psychological Science*, 26(8), s. 1325–1331. <https://doi.org/10.1177/0956797615590992>
- Wilson, R. K. & Eckel, C. C. (2006) Judging a Book by Its Cover: Beauty and Expectations in the Trust Game, *Political Research Quarterly*, 59(2), s. 189–202. <https://doi.org/10.1177/106591290605900202>
- Yan, Y. & Bissell, K. (2014) The Globalization of Beauty: How is Ideal Beauty Influenced by Globally Published Fashion and Beauty Magazines?, *Journal of Intercultural Communication Research*, 43(3), s. 194–214. <https://doi.org/10.1080/17475759.2014.917432>
- Zebrowitz, L. A. (1997) *Reading Faces: Window To The Soul?* Boulder, Colorado: Westview Press.
- Østberg, Ø. (2024) For mange hvite menn med bra inntekt som meddommere. Tilgjengelig fra: <https://www.document.no/2024/01/03/for-mange-hvite-menn-med-bra-inntekt-som-meddommere/> (Hentet: 18. mai 2024).

Vedlegg

Godkjenning fra Sikt 17. juli

Vurdering av behandling av personopplysninger

Referansenummer
997645

Vurderingstype
Standard

Dato
17.07.2023

Tittel

Ansiktets makt: En studie av hvordan lovbruyeres utseende påvirker oppfatninger av skyld

Behandlingsansvarlig institusjon

Universitetet i Oslo / Det juridiske fakultet / Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Prosjektansvarlig

Silje Anderdal Bakken

Student

Sophie Williams Sørensen

Prosjektperiode

15.07.2023 - 31.05.2024

Kategorier personopplysninger

Alminnelige

Lovlig grunnlag

Samtykke (Personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a)

Behandlingen av personopplysningene er lovlig så fremt den gjennomføres som oppgitt i meldeskjemaet. Det lovlige grunnlaget gjelder til 31.05.2024.

[Meldeskjema](#)

Kommentar

OM VURDERINGEN

Sikt har en avtale med institusjonen du forsker eller studerer ved. Denne avtalen innebærer at vi skal gi deg råd slik at behandlingen av personopplysninger i prosjektet ditt er lovlig etter personvernregelverket. Vi har nå vurdert at du har lovlig grunnlag til å behandle personopplysningene.

LOVLIG GRUNNLAG

Lovlig grunnlag for behandlingen av personopplysninger vil være den registrerte samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a).

TAUSHETSPLIKT

Forskningsdeltagerne i utvalg 2 har yrkesmessig taushetsplikt. De kan ikke dele taushetsbelagte opplysninger med forskningsprosjektet. Vi anbefaler at du minner dem på taushetsplikten.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

Det er institusjonen du er ansatt/student ved som avgjør hvordan du må lagre og sikre data i ditt prosjekt og hvilke databehandlere du kan bruke. Husk å bruke leverandører som din institusjon har avtale med (f.eks. ved skylagring, nettspørreskjema, videosamtale el.).

Personverntjenester legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1 f) og sikkerhet (art. 32).

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til oss ved å oppdatere meldeskjemaet. Se våre nettsider om hvilke endringer du må melde: <https://sikt.no/melde-endringer-i-meldeskjema>.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

Vi vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Godkjenning fra Sikt 22. september (oppdatert)

Vurdering av behandling av personopplysninger

Referansenummer

997645

Vurderingstype

Standard

Dato

22.09.2023

Tittel

Ansiktets makt: En studie av hvordan lovbruyeres utseende påvirker oppfatninger av skyld

Behandlingsansvarlig institusjon

Universitetet i Oslo / Det juridiske fakultet / Institutt for kriminologi og retts sosiologi

Prosjektansvarlig

Silje Anderdal Bakken

Student

Sophie Sørensen

Prosjektperiode

15.07.2023 - 31.05.2024

Kategorier personopplysninger

Alminnelige

Lovlig grunnlag

Samtykke (Personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a)

Behandlingen av personopplysningene er lovlig så fremt den gjennomføres som oppgitt i meldeskjemaet. Det lovlige grunnlaget gjelder til 31.05.2024.

Meldeskjema **Kommentar**

Du har oppdatert meldeskjema. Vi kan ikke se at det er gjort noen endringer i meldeskjemaet eller vedlegg som har innvirkning på vår vurdering av hvordan personopplysninger behandles i prosjektet.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

Vi vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til videre med prosjektet!

Informasjonsskriv til forsvarere

Vil du delta i forskningsprosjektet

«Utseende i rettssystemet: En kriminologisk studie av hvordan tiltaltes utseende påvirker oppfatninger av skyld»?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke hvordan tiltaltes utseende kan påvirke oppfatninger av skyld. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Formålet med prosjektet er å undersøke hvordan tiltaltes utseende kan påvirke hvordan deres skyld blir oppfattet samt hvordan dette utspiller seg i strafferettslig praksis i Norge.

Vi vil analysere følgende problemstilling: «Hvordan kan tiltaltes utseende påvirke hvordan deres skyld og uskyld blir oppfattet?».

Prosjektet inngår som en del av mastergraden i kriminologi ved Universitetet i Oslo.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Universitetet i Oslo er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får spørsmål om å delta fordi du jobber som forsvarsadvokat.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du deltar i et personlig intervju. Det vil ta deg ca. 30–45 minutter. Intervjuet vil ta opp spørsmål om lovbrutere, kriminelle handlinger, kjønn, etnisitet og utseende. Dine svar fra intervjuet blir tatt opp med lydopptak og blir lagret elektronisk.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Student og veileder ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi vil ha tilgang til dine personopplysninger mens prosjektet pågår.

Navnet og kontaktopplysningene dine vil vi erstatte med en kode (f.eks. «Person 1, kjønn») som lagres på egen navneliste atskilt fra øvrige data. I tillegg vil mappen som inneholder data med personopplysninger låses med passord som kun er tilgjengelig for student og prosjektansvarlig. Du vil ikke kunne gjenkjennes i masteroppgaven. Alle opplysninger som publiseres vil være anonymiserte og kan ikke spores tilbake til deg som enkeltperson.

Hva skjer med personopplysningene dine når forskningsprosjektet avsluttes?

Prosjektet vil etter planen avsluttes i mai 2024. Etter prosjektslutt vil datamaterialet med dine personopplysninger slettes.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Institutt for kriminologi og rettssosiologi har Sikt – Kunnskapssektorens tjenesteleverandør vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke opplysninger vi behandler om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene
- å få rettet opplysninger om deg som er feil eller misvisende
- å få slettet personopplysninger om deg
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å vite mer om eller benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Silje Anderdal Bakken (prosjektansvarlig), epost: s.a.bakken@jus.uio.no eller telefon: 95 24 92 29.
- Institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Sophie Sørensen (student), epost: s.w.sorensen@student.jus.uio.no eller telefon: 47 79 77 80.
- Vårt personvernombud: personvernombud@uio.no

Hvis du har spørsmål knyttet til vurderingen som er gjort av personverntjenestene fra Sikt, kan du ta kontakt via:

- Epost: personverntjenester@sikt.no eller telefon: 73 98 40 40.

Med vennlig hilsen

Prosjektansvarlig
(Forsker/veileder)

Student

Informasjonsskriv til dommere

Vil du delta i forskningsprosjektet

«Utseende i rettssystemet: En kriminologisk studie av hvordan tiltaltes utseende påvirker oppfatninger av skyld»?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke hvordan tiltaltes utseende kan påvirke oppfatninger av skyld. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Formålet med prosjektet er å undersøke hvordan tiltaltes utseende kan påvirke hvordan deres skyld blir oppfattet samt hvordan dette utspiller seg i strafferettslig praksis i Norge.

Vi vil analysere følgende problemstilling: «Hvordan kan tiltaltes utseende påvirke hvordan deres skyld og uskyld blir oppfattet?».

Prosjektet inngår som en del av mastergraden i kriminologi ved Universitetet i Oslo.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Universitetet i Oslo er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får spørsmål om å delta fordi du jobber som dommer.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du deltar i et personlig intervju. Det vil ta deg ca. 30–45 minutter. Intervjuet vil ta opp spørsmål om tiltalte, kriminelle handlinger, kjønn, etnisitet og utseende. Dine svar fra intervjuet blir tatt opp med lydopptak og blir lagret elektronisk.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Student og veileder ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi vil ha tilgang til dine personopplysninger mens prosjektet pågår.

Navnet og kontaktopplysningene dine vil vi erstatte med en kode (f.eks. «Person 1, kjønn») som lagres på egen navneliste atskilt fra øvrige data. I tillegg vil mappen som inneholder data med personopplysninger låses med passord som kun er tilgjengelig for student og prosjektansvarlig. Du vil ikke kunne gjenkjennes i masteroppgaven. Alle opplysninger som publiseres vil være anonymiserte og kan ikke spores tilbake til deg som enkeltperson.

Hva skjer med personopplysningene dine når forskningsprosjektet avsluttes?

Prosjektet vil etter planen avsluttes i mai 2024. Etter prosjektslutt vil datamaterialet med dine personopplysninger slettes.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Institutt for kriminologi og rettssosiologi har Sikt – Kunnskapssektorens tjenesteleverandør vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke opplysninger vi behandler om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene
- å få rettet opplysninger om deg som er feil eller misvisende
- å få slettet personopplysninger om deg
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å vite mer om eller benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Silje Anderdal Bakken (prosjektansvarlig), epost: s.a.bakken@jus.uio.no eller telefon: 95 24 92 29.
- Institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Sophie Sørensen (student), epost: s.w.sorensen@student.jus.uio.no eller telefon: 47 79 77 80.
- Vårt personvernombud: personvernombud@uio.no

Hvis du har spørsmål knyttet til vurderingen som er gjort av personverntjenestene fra Sikt, kan du ta kontakt via:

- Epost: personverntjenester@sikt.no eller telefon: 73 98 40 40.

Med vennlig hilsen

Prosjektansvarlig
(Forsker/veileder)

Student

Intervjuguide til forsvarere #1

Intervjuguide #1

1. Introduksjon

- Introduksjon av intervjueren: navn, alder, studie
- Formålet med masteroppgaven: undersøke rollen lovbryteres utseende spiller i strafferettssystemet
- Kortfattet repetere viktig informasjon fra informasjonsskrivet
 - Spørsmål om å delta fordi du jobber som forsvarsadvokat og har erfaring innenfor strafferett
 - Samtykke kan trekkes når som helst og uten grunn
 - Tar lydopptak som lagres elektronisk
 - Alle dine personopplysninger behandles konfidensielt, du vil ikke kunne identifiseres i den endelige publikasjonen, dataene slettes ved prosjektslutt i mai 2024
 - Taushetsplikt: unngå å dele informasjon som kan identifisere tredjepersoner
 - Dersom du har noen spørsmål, ta kontakt med prosjektansvarlig eller meg
- Intervjuet vil ta opp spørsmål om lovbrytere, kriminelle handlinger, skyld, medie- og underholdningsindustrien samt utseende

2. Åpningsspørsmål

- Kan du presentere deg selv og dele litt om din erfaring som advokat?
- Hvorfor takket du ja til å være med på studien? Er utseendes rolle i rettssystemet noe du er opptatt av?

3. Utseende, kjønn og etnisitet

- Er det en kjent observasjon blant dine kollegaer at utseende spiller en rolle i rettssystemet?
- Har du vært involvert i saker der klientens utseende har blitt diskutert i retten? Kan du fortelle litt om denne/disse?
- Finnes det tilfeller hvor du ville oppmuntret klienten din til å endre sitt ytre uttrykk? Har du noen eksempler? Hvorfor? (For å styrke sitt forsvar?)
- Har du erfart noen forskjeller i hvordan individer med minoritetsbakgrunn og individer uten minoritetsbakgrunn behandles i rettssystemet, spesielt med tanke på utseende? Hvilke?
- Har du erfart noen forskjeller i hvordan kvinner og menn behandles i rettssystemet, spesielt med tanke på utseende? Hvilke?

4. Nøkkelspørsmål: Skjønnhet som fordel

Når vi snakker om lovbryteres utseende, er det ofte fokus på negative trekk som knyttes til lovbrytere. Det er derimot mindre snakk om positive trekk, og hvordan det å være attraktiv kan påvirke hvordan du behandles i rettssystemet.

- Hva tenker du om hvordan skjønnhet eller attraktivitet kan påvirke hvordan en lovbryter behandles i rettssystemet?

Her ser du et bilde av en ung mann som heter Cameron Herrin. Han hadde fått en ny mustang og hadde gateløp med en venn. Han kjørte altfor fort og endte opp med å kjøre på og drepe en mor og datter på 21 måneder mens de var på trilletter. Han fikk 24 års

fengsel. I etterkant av medieomtaler og rettssaken, har Herrin fått mye oppmerksomhet i mediene hovedsakelig blant unge jenter som mener han er veldig kjekk og egentlig er uskyldig for ulike grunner.

- Hvis du hadde fått denne personen som klient, hva ville dine første tanker vært?
- Hvordan tror du hans utseende hadde påvirket rettssaken og straffutmålingen?
- Er du kjent med andre liknende saker hvor utseendet til en lovbryter kan ha spilt en rolle i rettssaken eller for straffutmålingen? Kan du utdype?
- Ser du dette som et fenomen som er velkjent blant forsvarsadvokater? Eller er det mer snakk om hvordan mindre attraktive personer behandles i rettssystemet? Hvorfor tror du det er sånn?
- Tror du at dommernes oppfatning av en lovbryters skyld eller uskyld kan bli påvirket av hvordan vedkommende ser ut? Også hvis de er attraktive?

5. Medie- og underholdningsindustriens innflytelse

- Hvilken rolle tenker du at mediene har i å skape forventninger til lovbryteres utseende?
- Hva med populærkulturelle filmer? Hvilken rolle tenker du at populærkulturelle filmer har i å skape forventninger til lovbryteres utseende?
- Hvilken innvirkning kan slike mediefremstillinger ha på rettssystemet og i en rettssak?

6. Fordommer og etikk

- Bruker du noen gang klientens utseende som en del av forsvarssaken? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Hvordan håndterer du som advokat eventuelle fordommer knyttet til klientens utseende?
- I hvilken grad mener du at fordommer knyttet til utseende kan påvirke rettferdigheten i rettssystemet?

7. Avslutningsspørsmål

- Er det noe du ønsker å utdype eller noe du ønsker å ta opp som vi ikke har vært inne på?

8. Post-diskusjonsspørsmål

- Hvordan synes du det har vært å være med på intervjuet?

9. Takk!

Tusen takk for at du deltok! Husk at du kan ta kontakt med meg eller prosjektansvarlig dersom du skulle ha noen spørsmål.

Intervjuguide til forsvarere #2

Intervjuguide forsvarere #2

1. Introduksjon

- Introduksjon av intervjueren: navn, alder, studie
- Formålet med masteroppgaven: undersøke rollen tiltaltes utseende spiller i strafferettssystemet
- Kortfattet repetere viktig informasjon fra informasjonsskrivet
 - Samtykke kan trekkes når som helst og uten grunn
 - Tar lydopptak som lagres elektronisk
 - Alle dine personopplysninger behandles konfidensielt, du vil ikke kunne identifiseres i den endelige publikasjonen, dataene slettes ved prosjektslutt i mai 2024
 - Taushetsplikt: unngå å dele informasjon som kan identifisere tredjepersoner
- Intervjuet vil ta opp spørsmål om tiltalte, kriminelle handlinger, kjønn, etnisitet og utseende og vil ta rundt 30-45 minutter

2. Generelle spørsmål

- Kan du presentere deg selv og dele litt om din erfaring som forsvarer?
- Hvorfor valgte du å delta i studien? Er utseendes rolle i rettssystemet noe du er opptatt av?

3. Åpningsspørsmål

- Er betydningen av tiltaltes utseende et tema forsvarere er bevisste på og diskuterer?

4. Nøkkelspørsmål: Generelt om utseende #1

- Finnes det tilfeller hvor du oppmuntrer klienter til å endre sitt utseende eller fremtoning? Har du eksempler? (klær, sminke, tatoveringer, hår)
- Hvilken betydning har klienters utseende for deres forsvar? Hvordan kan det påvirke deres troverdighet?
- Hvordan påvirker dommeres bakgrunn og status din vurdering av hva som kan øke dine klienters troverdighet når det gjelder utseende?
- Kan du dele noen erfaringer der din klients utseende har blitt diskutert i retten eller hvor du merket at det hadde en betydning?
- Hvilken betydning har fornærmedes utseende for tiltaltes troverdighet?

5. Nøkkelspørsmål: Kjønn og etnisitet #2

- Hvilke forskjeller har du observert mellom hvordan kvinner og menn blir behandlet i retten med tanke på utseende?
- Ser du noen forskjeller i hvordan feminine og maskuline trekk hos tiltalte vurderes i rettssaker? Hva mener du er årsaken til disse forskjellene? (feminine kvinner/maskuline menn; feminine kvinner/maskuline kvinner; maskuline menn/ikke-maskuline menn)
- Hvilke forskjeller har du observert mellom hvordan personer med minoritetsbakgrunn og personer uten minoritetsbakgrunn blir behandlet i retten med tanke på utseende?
- Ser du noen særlige utfordringer som klienter med minoritetsbakgrunn kan møte i retten? Kan du gi eksempler?

6. Nøkkelspørsmål: Skjønnhet #3

- I hvilke tilfeller kan klienters utseende være til fordel i forsvarssaken?

Når vi snakker om lovbruyeres utseende, er det ofte fokus på negative trekk som knyttes til lovbruyere. Det er derimot mindre snakk om positive trekk, og hvordan det å være attraktiv kan påvirke hvordan du behandles i rettssystemet.

- Hvordan kan tiltaltes skjønnhet eller attraktivitet påvirke hvordan de blir behandlet i retten? Hvilke fordeler gir det å være attraktiv? Hvilke ansiktstrekk tror du inngår i det å bli ansett som attraktiv?
- Har du hatt klienter som ble ansett som attraktive? Hvordan påvirket det forsvarssaken?
- Hvordan tror du det ville påvirket dommeres oppfatning av en tiltalt hvis de dukker opp i retten og ser nærmest ut som en supermodell? Vil det være en fordel eller ulempe i det norske rettssystemet?

Eventuelt:

Jeg skal nå vise deg et tilfelle fra USA.

Her ser du et bilde av en ung mann som heter Cameron Herrin. Han hadde fått en ny mustang og hadde gateløp med en venn. Han kjørte altfor fort og endte opp med å kjøre på og drepe en mor og datter på 21 måneder mens de var på trilletur. Han fikk 24 års fengsel. I etterkant av medieomtaler og rettssaken, har Herrin fått mye oppmerksomhet i mediene hovedsakelig blant unge jenter som mener han er veldig kjekk og egentlig er uskyldig for ulike grunner.

- Hvis du hadde fått denne personen som klient, hva ville dine første tanker vært?
- Hvordan tror du hans utseende hadde påvirket rettssaken og straffutmålingen i det norske rettssystemet?
 - Har du noen liknende erfaringer selv (for attraktiv-spørsmål)?
- Hvordan tror du samfunnets oppfatning av skjønnhet kan påvirke hvordan rettssystemet behandler tiltalte, og ser du eventuelle forskjeller? Kan du snakke litt om hva du mener er et ideelt utseende i rettssystemet?

7. Avslutningsspørsmål

- I hvilken grad mener du at fordommer knyttet til utseende kan påvirke rettssikkerheten i rettssystemet?
- Er det noe du ønsker å utdype eller noe du ønsker å ta opp som vi ikke har vært inne på?

8. Post-diskusjonsspørsmål

- Hvordan synes du det har vært å være med på intervjuet?
- Tusen takk for at du deltok! Husk at du kan ta kontakt med meg eller prosjektansvarlig dersom du skulle ha noen spørsmål.

Intervjuguide til dommere #1

Intervjuguide dommere #1

1. Introduksjon

- Introduksjon av intervjueren: navn, alder, studie
- Formålet med masteroppgaven: undersøke rollen tiltaltes utseende spiller i strafferettssystemet
- Kortfattet repetere viktig informasjon fra informasjonsskrivet
 - Spørsmål om å delta fordi du jobber som dommer
 - Samtykke kan trekkes når som helst og uten grunn
 - Tar lydopptak som lagres elektronisk
 - Alle dine personopplysninger behandles konfidensielt, du vil ikke kunne identifiseres i den endelige publikasjonen, dataene slettes ved prosjektslutt i mai 2024
 - Taushetsplikt: unngå å dele informasjon som kan identifisere tredjepersoner
 - Dersom du har noen spørsmål, ta kontakt med prosjektansvarlig eller meg
- Intervjuet vil ta opp spørsmål om tiltalte, kriminelle handlinger, kjønn, etnisitet og utseende

2. Generelle spørsmål

- Kan du presentere deg selv og dele litt om din erfaring som dommer?
- Hva er grunnen til at du valgte å delta i studien? Er utseendes rolle i strafferettssystemet noe du er opptatt av?

3. Åpningsspørsmål

- Er betydningen av tiltaltes utseende et tema dommere er bevisst på og noe som diskuteres?

4. Nøkkelspørsmål: Utseende #1

- Tenker du bevisst på det når du går inn i en rettssak?
- Kan du dele noen erfaringer fra rettssaker der diskusjoner om tiltaltes utseende har vært en del av saken?
- Hvordan bruker forsvarsadvokater klientens utseende som en del av forsvarssaken?
- Jeg hørte at du tidligere holdt et foredrag for forsvarsadvokater om forberedelse av klienter for hovedforhandling. Kan du gi en oversikt over de temaene som ble diskutert, spesielt i forbindelse med klienters utseende?
- Hvorfor valgte du å snakke om akkurat disse temaene? Hvorfor er det viktig at forsvarsadvokater forbereder klienter på deres utseende og fremtoning i retten?
- På hvilken måte spiller tiltaltes utseende en rolle i deres forsvar?

5. Nøkkelspørsmål: Kjønn #2

- Hvilke forskjeller har du observert mellom hvordan kvinner og menn blir behandlet i retten, spesielt med hensyn til utseende?
- Hvilke fordeler gir det å være en kvinne i retten? Hvorfor er det gunstig for kvinner å uttrykke sin kvinnelighet og femininitet i retten?

- Hvilke ulemper gir det å være en mann i retten? Hvilke forskjeller har du observert mellom menn som fremhever sin mannlighet og maskulinitet i retten og de som ikke gjør det?

6. Nøkkelspørsmål: Etnisitet #3

- Hvilke forskjeller har du observert mellom hvordan personer med minoritetsbakgrunn og personer uten minoritetsbakgrunn blir behandlet i retten, spesielt med hensyn til utseende?
- Hvilke ulemper er knyttet til å ha minoritetsbakgrunn i retten?
- Hvorfor tror du tiltalte med minoritetsbakgrunn opplever flere ulemper i rettssystemet enn etniske nordmenn?

7. Nøkkelspørsmål: Skjønnhet #4

- I hvilke tilfeller kan klientens utseende spille en positiv rolle i forsvarssaken?
- Hva er din oppfatning av hvordan tiltaltes skjønnhet eller attraktivitet kan påvirke hvordan de blir behandlet i retten? Hvilke fordeler gir det å være attraktiv?
- Har du deltatt i saker der den tiltalte var tydelig attraktiv? Hvordan påvirket den tiltaltes attraktivitet rettsaken og vedkommendes forsvar?
- Hvordan tror du det ville påvirket dommeres oppfatning av en tiltalt hvis de dukker opp i retten og ser ut som en supermodell?
 - Vil det være en fordel eller ulempe i det norske rettssystemet? Hvorfor?
 - Har du noen slike erfaringer du kan dele?
- Hvordan kan samfunnets generelle oppfatning av skjønnhet påvirke hvordan rettssystemet behandler tiltalte?
- Hvilke eventuelle forskjeller er det mellom samfunnets oppfatning av skjønnhet og rettssystemets tilnærming til tiltaltes utseende?

8. Nøkkelspørsmål: Dommeres oppfatninger #5

- Hvilke fysiske trekk eller aspekter ved tiltaltes utseende tenker du dommere legger spesielt merke til?
- Hvordan har klær og stil en betydning for hvordan tiltalte fremstår?
 - Hvordan tror du dommere for eksempel hadde oppfattet en person som møtte opp i retten med gullkjeder, singelet og joggesko, sammenliknet med en person som hadde møtt opp i skjorte, rene bukser og pensko?
- Hvorfor tror du tiltaltes utseende og fremtoning spiller en rolle i retten?
- Bør vi forvente mer av dommere og rettssystemet? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Tror du at dommeres oppfatninger av tiltaltes skyld eller uskyld kan bli påvirket av hvordan vedkommende ser ut? Hvorfor/hvorfor ikke?

9. Avslutningsspørsmål

- Hvordan mener du at fordommer knyttet til utseende kan påvirke rettferdigheten i rettssystemet?
- Er det noe du ønsker å utdype eller noe du ønsker å ta opp som vi ikke har vært inne på?

10. Post-diskusjonsspørsmål

- Hvordan synes du det har vært å være med på intervjuet?
- Tusen takk for at du deltok! Husk at du kan ta kontakt med meg eller prosjektansvarlig dersom du skulle ha noen spørsmål.

Intervjuguide til dommere #2

Intervjuguide dommere #2

1. Introduksjon

- Introduksjon av intervjueren: navn, alder, studie
- Formålet med masteroppgaven: undersøke rollen tiltaltes utseende spiller i strafferettssystemet
- Kortfattet repetere viktig informasjon fra informasjonsskrivet
 - Samtykke kan trekkes når som helst og uten grunn
 - Tar lydopptak som lagres elektronisk
 - Alle dine personopplysninger behandles konfidensielt, du vil ikke kunne identifiseres i den endelige publikasjonen, dataene slettes ved prosjektslutt i mai 2024
 - Taushetsplikt: unngå å dele informasjon som kan identifisere tredjepersoner
- Intervjuet vil ta opp spørsmål om tiltalte, kriminelle handlinger, kjønn, etnisitet og utseende og vil ta rundt 30-45 minutter

2. Generelle spørsmål

- Kan du presentere deg selv og dele litt om din erfaring som dommer?
- Hvorfor valgte du å delta i studien? Er utseendes rolle i rettssystemet noe du er opptatt av?

3. Åpningsspørsmål

- Er betydningen av tiltaltes utseende et tema dommere er bevisste på og diskuterer?

4. Nøkkelspørsmål: Generelt om utseende #1

- Tenker du bevisst på det når du går inn i en rettssak?
- Bruker noen ganger forsvarere klienters utseende som en del av forsvarssaken?
- Hvis du skulle gi råd til forsvarere om hvordan de bør veilede klienter i forberedelsene til en rettssak, hvilke spesifikke anbefalinger ville du gi angående klientens utseende og fremtoning? Hvorfor ville du gitt akkurat disse rådene?
- Hvordan kan tiltaltes utseende påvirke deres troverdighet i retten?
- Kan du dele noen erfaringer der tiltaltes utseende ble diskutert blant dommerne i rådslagningen?
- Hvilken betydning har fornærmedes utseende for tiltaltes troverdighet?

5. Nøkkelspørsmål: Kjønn og etnisitet #2

- Hvilke forskjeller har du observert mellom hvordan kvinner og menn blir behandlet i retten med tanke på utseende?
- Ser du noen forskjeller i hvordan feminine og maskuline trekk hos tiltalte vurderes i rettssaker? Hva mener du er årsaken til disse forskjellene? (feminine kvinner/maskuline menn; feminine kvinner/maskuline kvinner; maskuline menn/ikke-maskuline menn)
- Hvilke forskjeller har du observert mellom hvordan personer med minoritetsbakgrunn og personer uten minoritetsbakgrunn blir behandlet i retten med tanke på utseende?
- Ser du noen særlige utfordringer som tiltalte med minoritetsbakgrunn kan møte i retten? Kan du gi eksempler?

6. Nøkkelspørsmål: Skjønnhet #3

- I hvilke tilfeller kan tiltaltes utseende være til fordel i forsvarssaken?
- Hvordan kan tiltaltes skjønnhet eller attraktivitet påvirke hvordan de blir behandlet i retten? Hvilke fordeler gir det å være attraktiv? Hvilke ansiktstrekk tror du inngår i det å bli ansett som attraktiv?
- Har du deltatt i saker der den tiltalte var tydelig attraktiv? Hvordan påvirket det forsvarssaken og utfallet av rettssaken?
- Hvordan tror du det ville påvirket dommeres oppfatning av en tiltalt hvis de dukker opp i retten og ser nærmest ut som en supermodell? Vil det være en fordel eller ulempe i det norske rettssystemet? Har du noen slike erfaringer du kan dele?
- Hvordan tror du samfunnets oppfatning av skjønnhet kan påvirke hvordan rettssystemet behandler tiltalte? Ser du eventuelle forskjeller? Kan du snakke litt om hva du mener er et ideelt utseende i rettssystemet?

7. Avslutningsspørsmål

- Hvordan mener du at fordommer knyttet til utseende kan påvirke rettferdigheten i rettssystemet?
- Er det noe du ønsker å utdype eller noe du ønsker å ta opp som vi ikke har vært inne på?

8. Post-diskusjonsspørsmål

- Hvordan synes du det har vært å være med på intervjuet?
- Tusen takk for at du deltok! Husk at du kan ta kontakt med meg eller prosjektansvarlig dersom du skulle ha noen spørsmål.

Informasjonsskriv til fokusgruppe

Vil du delta i forskningsprosjektet

«Ansiktets makt: En studie av hvordan lovbryteres utseende påvirker oppfatninger av skyld»?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke hvordan lovbryteres utseende kan påvirke oppfatninger av skyld. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Formålet med prosjektet er å undersøke hvordan lovbryteres utseende kan påvirke hvordan deres kriminelle handlinger og skyld blir oppfattet, hvordan dette kan påvirkes av populærkulturen samt hvordan det utspiller seg i strafferettslig praksis i Norge.

Vi vil analysere følgende problemstilling: «Hvordan kan lovbryteres utseende påvirke hvordan deres kriminelle handlinger og skyld blir oppfattet?».

Prosjektet inngår som en del av mastergraden i kriminologi ved Universitetet i Oslo.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Institutt for kriminologi og retts sosiologi ved Universitetet i Oslo er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får spørsmål om å delta fordi du er elev ved enten videregående skole eller videregående skole og er mellom 18 og 19 år.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du deltar i en fokusgruppediskusjon (gruppeintervju). Det vil ta deg ca. 1,5 time. Diskusjonen vil ta opp spørsmål om lovbrytere, kriminelle handlinger, oppfatninger av skyld, populærkultur, sosiale medier og utseende. Du vil delta i ulike aktiviteter, herunder rangere bilder, se filmscener, lese kommentarer på sosiale medier og diskutere med andre deltakere. Det vil bli vist noen grafiske filmscener. Dine svar fra fokusgruppediskusjonen blir tatt opp med lydopptak og blir lagret elektronisk.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Det vil ikke påvirke ditt forhold til skolen/lærer.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Student og veileder ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi vil ha tilgang til dine personopplysninger mens prosjektet pågår.

Navnet og kontaktopplysningene dine vil vi erstatte med en kode (f.eks. «Person 1, kjønn») som lagres på egen navneliste atskilt fra øvrige data. I tillegg vil mappen som inneholder data med personopplysninger låses med passord som kun er tilgjengelig for student og prosjektansvarlig.

Du vil ikke kunne gjenkjennes i masteroppgaven. Alle opplysninger som publiseres vil være anonymiserte og kan ikke spores tilbake til deg som enkeltperson.

Hva skjer med personopplysningene dine når forskningsprosjektet avsluttes?

Prosjektet vil etter planen avsluttes i mai 2024. Etter prosjektslutt vil datamaterialet med dine personopplysninger slettes.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Institutt for kriminologi og rettssosiologi har Sikt – Kunnskapssektorens tjenesteleverandør vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke opplysninger vi behandler om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene
- å få rettet opplysninger om deg som er feil eller misvisende
- å få slettet personopplysninger om deg
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å vite mer om eller benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Silje Anderdal Bakken (prosjektansvarlig), epost: s.a.bakken@jus.uio.no eller telefon: 95 24 92 29.
- Institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Sophie Sørensen (student), epost: s.w.sorensen@student.jus.uio.no eller telefon: 47 79 77 80.
- Vårt personvernombud: personvernombud@uio.no

Hvis du har spørsmål knyttet til vurderingen som er gjort av personverntjenestene fra Sikt, kan du ta kontakt via:

- Epost: personverntjenester@sikt.no eller telefon: 73 98 40 40.

Med vennlig hilsen

Prosjektansvarlig
(Forsker/veileder)

S. Baliken

Student

Sophi Sørensen

Intervjuguide til fokusgruppe

Diskusjonsguide

1. Introduksjon

- Introduksjon av intervjueren: navn, alder, studie
- Formålet med masteroppgaven: undersøke rollen utseende spiller i rettssystemet
- Kortfattet repetere viktig informasjon fra informasjonsskrivet, spesielt at samtykke kan trekkes når som helst og uten grunn samt unngå å dele informasjon som kan identifisere tredjepersoner (gå gjennom informasjonsskrivet)
- Gangen i fokusgruppen: rangere noen bilder, se noen klipp fra et par kjente filmer, spørsmål fra intervjuer og diskusjon, liten samtale om intervjuopplevelsen

2. Rangering av bilder

2.1 Individuell rangering av bilder

Det ligger nå bilder av åtte personer foran dere som dere skal rangere fra minst kriminell til mest kriminell basert på bildene dere ser.

Det jeg vil at dere skal gjøre er å fylle inn tabellen som ligger foran dere individuelt. Hvis dere for eksempel mener «Person B» er minst kriminell, skriver dere ned «Person B» i den første ruten, og skriver noen stikkord under som forklarer hvorfor dere mener «Person B» er minst kriminell.

De andre deltakerne kommer ikke til å se tabellen deres. Jeg samler inn tabellene når dere er ferdige.

2.2 Felles rangering av bilder

Det jeg nå vil at dere skal gjøre er å snakke sammen for å komme til enighet om en felles rangering av bildene, igjen fra minst kriminell til mest kriminell.

Jeg skriver ned det dere blir enige om.

2.3 Diskusjon

- Hva tror dere de ulike personene har gjort? Hvorfor?

3. Filmscener

Jeg skal nå vise dere noen scener fra et par kjente filmer. Det er noen grafiske scener, så jeg vil bare minne dere på at dere kan forlate rommet når som helst dersom dere ønsker det.

3.1 50 Shades of Grey: 13:15 – 10:50 (problematiser i lys av seksuell vold)

- Har dere hørt om eller sett denne filmen før?
- Hva synes dere om videoklippet? Om mannen i klippet, Christian Grey? Hva han gjorde? Reaksjonen til kvinnen, Anastasia?

3.2 365 Days (problematiser i lys av kidnapping, (seksuell) vold, drap, Stockholm-syndromet)

- Kidnapping: 1:36:10 – 1:33:00
 - Har dere hørt om eller sett denne filmen før?
 - Hva synes dere om videoklippet? Om mannen i klippet, Massimo? Hva han gjorde? Reaksjonen til kvinnen, Laura?
- Begrunnelse for kidnapping: 1:33:00 – 1:28:05
 - Hva synes dere etter å ha hørt begrunnelsen for at Massimo kidnappet Laura?
 - Tror dere at filmprodusentene vil at dere skal synes at det er romantisk? Kan det ha noen konsekvenser?
- Drap: 1:27:05 – 1:24:40

På slutten av klippet ser vi at Laura forsøker å rømme idet hun ser at Massimo skyter og dreper mannen vi så tidligere i klippet.

- Hva tenker dere om dette klippet?
- Hva synes dere om at Massimo drepte mannen fordi han solgte barn til et bordell? (definisjon: «Bordell er et sted hvor det blir drevet organisert prostitusjon» (Thingsaker, 2020)
- Gjør dette det mer rettferdig? Hvorfor/hvorfor ikke?
 - Handler det om begrunnelsen for drapet, moralen bak det, Massimo som person, mannen som person...?
- Stockholm-syndromet: 20:20 – 20:03

Massimo kidnappet Laura og sa at hun har 365 dager til å forelske seg i han, og gjør hun ikke det innen tidsfristen, vil han slippe henne fri. I dette klippet sier Laura at hun elsker Massimo og ikke trenger 365 dager.

- Hva tenker dere om dette?
- Hva tenker dere om at hun først ble kidnappet og ikke ville være med Massimo, men nå er forelsket i ham?
- Tror dere filmprodusentene vil at vi som seere skal bli litt forelsket i Massimo, også?

3.3 Lovbrudd i filmene

- Er det noen lovbrudd som blir begått i disse filmene? Blir de presentert på en realistisk måte? Blir de glanset over på noen måte?

4. Sosiale medier

Jeg skal nå vise dere noen innlegg på Twitter som handler om filmene vi nå har diskutert.

4.1 50 Shades of Grey

Be my Christian Grey 🙄

5:07 PM · Aug 13, 2023 · 3,681 Views

- Hva tenker dere om dette innlegget?

4.2 365 Days

Me in my room patiently waiting for Massimo to kidnap me for 365 days until I fall in love with him 🥰❤️😭😭😭

11:12 PM · Jul 21, 2023 · 1,768 Views

- Hva med dette?

4.3 Kjønnsroller i filmene

Embrace her innocence, like the soft laughter of a child in a world so wild. 🌸

12:41 AM · Aug 15, 2023 · 409 Views

- Hva tenker dere om kjønnsrollene i filmene? Hvordan presenteres mennene og kvinnene?
- Er det likheter mellom *50 Shades of Grey* og *365 Days*?
- Hvorfor tror dere filmprodusentene spiller på disse kjønnsrollene?
- Hvilket publikum tror dere filmprodusentene ønsker å appellere til? Hvorfor?

5. Kjernespørsmål: Utseende

En kort oppsummering: Om de har eller ikke har snakket eksplisitt om utseende.

- Hva tenker dere om lovbrøtterne dere så bilder av? Synes dere de ser ut som stereotypiske lovbrøttere? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Tror dere utseende til lovbrøtterne er viktig for hvilken straff de får?
- Kan dere reflektere litt rundt hvilken rolle dere tror utseende har for lovbrøttere? Hvordan påvirker det hvordan vi forstår deres handlinger? Og dem som personer?

6. Avslutningsspørsmål

- Er det noe dere ønsker å utdype eller noe dere ønsker å ta opp som vi ikke har vært inne på?

7. Post-diskusjonsspørsmål

- Hvordan synes dere det har vært å være med på fokusgruppen?

8. Takk!

Tusen takk for at dere deltok! Husk at dere kan ta kontakt med meg eller prosjektansvarlig dersom dere skulle ha noen spørsmål.

Litteraturliste

Thingsaker, B. (2020) bordell, i *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/bordell> (Hentet: 18. august 2023).

Grad av lovdighet	Minst kriminell							Mest kriminell
Person [tall]								
Begrunnelse								

Navn på deltaker: